

bogoslovnoj akademiji jer je Rim osudio njegov rad pod nazivom »Spor o epiklezi između Istoka i Zapada« (epikleza – deo kanona Euharistije, središnjeg dela svete liturgije). S obzirom da je stao na stranu Istoka, bio je skoro izopšten iz crkve.

Rimu se posebno nisu dopadala njegova razmišljanja o katoličkoj ideologiji crkvene unije i unijaćenja. Kosteljnić je za sebe rekao da je uvek bio slobodan duhom i da je tražio vlastite puteve u životu. Iako unijati, Kosteljnić je imao razvijen nacionalni osećaj i nije prihvatao da bi, on i njegovi sunarodnici, zbog toga što su verski unijati, trebalo da budu manje ili da upće prestanu da se nacionalno osećaju Rusinima (Ukrajincima).

Kosteljnićova pisma pisana su 1925–34. godine, dakle u vreme kad je Donizije Njaradi već bio biskup (vladika) Križevačke biskupije (episkopije), a bave se mnogim aspektima odnosa između katoličke Poljske i Ukrajine s jedne i Ukrajine i pravoslavne Rusije, odnosno SSSR-a, s druge strane, posebno problemom unije.

Pisma su redak i dragocen dokumenat, po značaju gotovo ravan popisima Srba Žumberčana i Švikerovoj knjizi o njihovom unijaćenju. Iz njih se vide mnoge Kosteljnićove dileme i unutrašnja borba. Ona odražavaju i donekle rasvetljavaju njegovu transformaciju na dugoj skali – od ubeđenog i za sudbinu unije zabrinutog unijata – do povratka u pravoslavlje i njegovog (ponovnog) sjedinjenja s Ruskom pravoslavnom crkvom. Prava je šteta što nisu dostupni odgovori biskupa Dionizija Njaradija. Bez sumnje, bilo je u njihovoj prepisci oštrih rasprava i sukoba, do konačnog razlaza. Više o tome saznaje se iz Kosteljnićovog pisma posle smrti biskupa Dionzija Njaradija.

Sa stanovišta sadržaja ove knjige neprocenjivo je da Kosteljnićova pisma sadrže i njegova razmišljanja o Katoličkoj crkvi i njezinoj ideologiji unije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Jugoslaviji, kao i o manje poznatom pokušaju obnove pravoslavlja u Žumberku između dva rata, posebno u već prokazanim i omrznutim prosrpskim Radatovićima. Da Žumberak Kosteljniću nije nepoznat i da nije bio ravnodušan prema njemu govori i činjenica da je on još 1909. napisao i zbirku pesama od naslovom: »Žumberak. Gorske simfonije«.

Pisma Kostelnika biskupu Njaradiju predstavljaju pravi raritet jer su otkrivena tek početkom sedamdesetih, a objavljena tek, kako kažu izdavači, »kad su se stvorili normalniji odnosi i uslovi, kako ne bi bila interpretirana tendenciozno, s ciljem (posthumne) političke i moralne diskreditacije Gabrijela Kostelnika i Dionizija Njaradija«. Iz Kostelnikovih pisama prenosim doslovce samo ono što se odnosi na Žumberak.

Lavov, 9. VIII 1928.

»Iz Vašeg pisma mogao sam shvatiti da Vas boli što sam na kraju knjige spomenuo latinizaciju i u Jugoslaviji. Prvo, Vi dobro znate da ja tu nisam mislio Vas napadati. Drugo, ja sam mislio na to da i sveštenici na svoju ruku latiniziraju, kao u Vašoj biskupiji. Treće, ja tako shvatam današnji smer u uniji da raspravljamo o čistoti obreda, a zapravo se latinizacija širi i tamo gdje je nikada nije bilo«.

Lavov, 21. I 1931.

»Ja mislim da se tu kod nas više ništa neće moći mirno napraviti. Jedan od tih pravaca se mora slomiti. Kad bi mitropolit umro, sigurno bi trijumfirali latinizatori, žurili bi što pre k režimskom obredu. Ali, kad bi onda Poljska pala, s njom bi pala i unija – zato što je latinski duh sasvim tuđ cijelom današnjem narodu.

Lavov, 9. XII 1931.

»Budućnost unije zavisi ne od same unije nego od politike Rima i od političkih prilika. Zato treba čuvati našu unijatsku crkvu od svih latinskih novotarija jer će to samo razbuditi borbu u samoj uniji, a takva borba – to je za uniju u današnjim vremenima gotova smrt. Ja sam nezadovoljan jer bi se sedište vaše biskupije trebalo preseliti u Zagreb. Mislim da to latinski biskupi uzimaju kao potporu protiv toga što se u Zagrebu osniva Srpska pravoslavna mitropolija. Bolje bi bilo da se sedište Križevačke biskupije može preseliti u Šid. Kako čujem u Radatovićima se jedan dio već izjašnjava pravoslavnima i Srbima, i imaće pravoslavnu parohiju. Mislim da će za nekih 30 godina cjeli Žumberka krenuti tim tragom. Loše radi Šimrak što izdaje te 'Žumberačke kalendare', jer iz njih se zapravo vidi da su Žumberčani pravi Srbi – kontinuitet njihovog srpstva proizilazi iz tih kalendara. A kad Žumberčani pređu na pravoslavlje, oduzeće se i biskupijsko sedište, ako bude u Zagrebu«.

Da li bi ovom što je napisao Ukrajinac-Rusin ili Rusin-Ukrajinac, trebalo dodati i jednu jedinu reč?

»Kao što vidim, u Jugoslaviji se sprema velika borba između pravoslavlja i katolicizma. hoće li nakon naše smrti unija preživeti? Toga se jako plašim i zato moramo pripremiti naš narod i našu crkvu i na takvu mogućnost. Dobar je general onaj koji priprema vojsku i za pobjedu i za poraz. Najstrašnije bi bilo kad bismo izgubili jer bi naše župe podelili po srpskim eparhijama i propala bi i naša pobožnost i naša narodnost. A kad bi bila biskupija u Šidu, mislim da i ako bismo izgubili, naši potomci bi mogli imati svoju 'rusinsku' eparhiju, iako bi bila i pravoslavna, ali bi u njoj mogli sačuvati svoju rusinsku pobožnost i svoju nacionalnost. Tako mi se čini da ćete nadalje imati sve teži krst. U pravoslavnoj državi za uniju nigde nije raj – i neće ni biti, jer se svi bore za opstanak«.

Lavov, 19. V 1932.

»Što se tiče moje Križevačke biskupije u 'Nivi' (naslov članka koji je Kosteljnik objavio u časopisu 'Niva', *prim. autora*), priznajem Vam da sam od Vas prvi put čuo da je među uskocima bilo i Hrvata. Ali to su samo 'plemeniti' Hrvati, i zato to stoji sasvim izvan mog interesovanja i pisanja. Ja pišem za Ukrajince koji su tu, a ne za Jugoslovane, pa valjda nikom neće naškoditi to što ja ispisujem iz Šimrakovih knjiga, jer se pozivam na to što je on izdao. A tamo nema ni senke o Hrvatima među uskocima. (...) Što se tiče pobožnosti Žumberčana, napisao sam ono što sam saznao i iz autopsije, i što sam od drugih (samih Žumberčana) čuo i čitao od Pavića u Spomenici-kalendaru. Ne mislim da bih time Žumberčane uvredio. Jedino je činjenica da su naši Rusini niže po tome što su vrlo škrti (ne žene, nego muškarci) i ne znaju da budu galantni tamo gdje bi trebalo. (...) Nisam Vas htio žalostiti, ali čujem da u Kucuri hoće osnovati pravoslavnu parohiju. Ja sam analizirao propast unije u Rusiji i došao sam do uvjerenja da unija ne može cvijetati u pravoslavnoj državi – a na duže mora nestati. Nije istina da je Rusija slomila uniju vojskom i policijom, slomila ju je moralno. Ponajpre – začudo – počeli su je slamati sami profesori latinskog obreda, Talijani, na sveučilištu u Vilnu. Danas je s unijom još gore zbog politike Rima koji kod nas prisiljava na celibat. (...) Dakle, i u Vašoj biskupiji – meni je to jasno – mora biti pravoslavne struje. Još je velika sreća da

su Srbi u takvoj agitaciji 'novajlije' pa ne znaju dobro kako to napraviti. Ali, s vremenom će se naučiti, kao što su Česi već naučili čehizirati. Nakon smrti generacije koja je odgojena još u Austriji, mislim da se unija u Jugoslaviji neće održati niti među Žumberčanima, niti među našim ljudima. Jedino ako se Srbi ne bi održali u Bačkoj i Srijemu, ili ako bi neki srpski vladika prešao na uniju sa svojim vernicima. Ali za to nema nade. Stoga sam bio za to da se biskupija premjesti iz Križevaca barem u Šid. Jer kad za nekih 30–50 godina naše pojedine župe počnu prelaziti na pravoslavlje, pa ih pripoje srpskim eparhijama, dogoditi će se najgore što bi se moglo dogoditi, jer će tada propasti ne samo unija, nego i pobožnost našeg naroda i njegova nacionalnost«.

Lavov, 6. VII 1932.

»Ono pesimistično što sam Vam pisao ranije je jednostavna stvar. Mi smo za pravoslavne sablazan, a i oni za nas. A gde dve sablazni ratuju među sobom, tamo pobjeđuje jača strana. Za nas koji smo odgajani u Austriji, Srbi su bili niži i gori u svakom pogledu. Ali za decu koja se sad školuju u Jugoslaviji, Srbi i pravoslavlje izgledaće bolje: državna nacija i državna vjera – to je jak adut. (...) U staroj Rusiji unija je propala kad je nova generacija unijata vidjela da je zbog unije ponižena (u Poljskoj je pravoslavlje bilo poniženo). To je bilo moralno slamanje unijata. K tome je unija u Poljskoj zaista bila samo most za latinizaciju i polonizaciju. I kao što su naši učitelji nakon propasti Mađarske od Mađara postali Rusini, a poneki i srbofili, tako su tamo unijati od Poljaka postali opet Rusini, a od katolika pravoslavni. (...) Ja jako doro razumijem da unijate u Jugoslaviji podržavaju Hrvati. Da njih nema, danas ko zna šta bi bilo jer bi Srbi unijate oštro progonili. U Bačkoj je uticaj Hrvata jako slab, a i u Srijemu će biti sve manji. Zato se ja bojim, kad razmislim da će nakon naše smrti naša mlada generacija drugačije gledati na te probleme nego mi, pa će se kod njih pojaviti struja za pravoslavljem. Mi moramo svoje raditi i svoje čuvati, a šta Bog da, to će biti«.

Lavov, II. IV 1933.

»Biskup Homšin je izdao svoju novu brošuru crkveno-političkog karaktera 'Ukrajinski problem...' Napisana je protiv naše istočne crkve,

protiv oženjenih svećenika⁶⁰ i protiv cijelog naroda... Taj čovek će uništiti uniju tu kod nas! Katolicizam koji on propagira je jako odiozan cijelom našem narodu. U Rimu ili ne mogu ili ne žele vidjeti – primjetiće kad već bude kasno«.

Lavov, 29. IV 1934.

»Za Vislavskog se čudim... Nikada mi se nije povjeravao da želi da pređe u pravoslavlje. Naravno, ja bih ga odgovarao. Ne verujem da ga je na pravoslavlje navela moja knjiga o epiklezi... Siguran sam da je njegova metamorfoza posledica novih državno-političkih prilika u kojima se našla vaša dijeseza. Pa, za vreme Mađarske poneki naši učenici su postajali Mađarski sveštenici, a inteligencija se sva mađarizirala. A sada u novoj državi tu korist će imati Srbi. To je sasvim prirodno. Velika je sreća da smo stvorili u Jugoslaviji 'Prosvjetu' i svoju nacionalnu književnost, jer bi nam se do sada cijela inteligencija posrbila, a za tim slijedi i odbacivanje unije. I tih novih izmetamorfoziranih se treba bojati. Jednostavna je i jasna stvar da će takvi ljudi hvatati svaku našu rječ da nas pobiju ili našim autoritetom, ili našom slabošću. (...) Ja sam nezadovoljan tonom polemike koju 'Novine' vode protiv onih koji prelaze u pravoslavlje. Jako je plitka, glavni joj je argumenat vredati se. Najjače su riječi komedija, đavo i dr. Trebalo bi stvoriti cijelu polemičku literaturu. Šta rade vaši 'mudrijaši' – profesori u Zagrebu: Kalaj, Višošević, Segedi? Gde su? Zašto ništa ne pišu? A taj Kalaj! Odrekao se svoje nacije, cijeli je Hrvat. Zar on ne misli o tome da ga mladi gledaju i baš je on jedan od tih tipova koji odvlače naše mlade nacionaliste od unije. Tek sam sad shvatio šta je Vislavski mislio kad je (kod mene u društvu) rekao da se otac Kalaj samo smije našoj 'Prosveti', a sam je Hrvat i njegova djeca su Hrvati. Od kad postoji naša 'Prosvjeta' nije napisao niti jednu riječ! A on odgaja našu gimnazijsku mladež u Zagrebu! (...) Ja sam Vam već pisao o tome da je velika sreća što Srbi i sami nemaju dobru polemičku literaturu i ne znaju kako da počnu. Ko hoće pisati dobru polemiku za uniju, taj mora unapred upoznati dobru polemičku literaturu protiv

⁶⁰ Problem da li sveštenici treba da se žene naziva se »celibat«. To je grčka reč i označava stanje lica koje nije u braku. Pravoslavni popovi žene se pre nego budu rukopoloženi, a protestantske crkve su odbacile celibat.

unije i protiv Rimske crkve. Inače će sve biti đavolsko. Najjače što je napisano protiv Rimske crkve, napisao je nakon vatikanskog sabora francuski sveštenik Vladimir Guettee, koji je iz katoličanstva prešao u pravoslavlje... Ko to nije pročitao ne može ni zamisliti kako je teško braniti Rim. U njegovim odnosima prema istočnoj crkvi (počev već od vremena Sv. Vasilija Velikog, koji je takođe veoma oštro kritizirao Rim) u 90% apsolutno se ne može odbraniti Rim. Kako se može odbraniti to da je Ivan VIII izopštio zbog Bugarske ne samo Focija s kojim se pomirio, nego pre toga i Sv. Ignacija, i sve grčke vladike i sveštenike u Bugarskoj? Kako se može odbraniti da je Stefan V u pismu Svetoplku izopćio Sv. Metodija i sve metodijevce, i naredio da ih isteraju iz Moravske? Kako odbraniti to da su papinski legati, koji su izopštili Celularija, u svom dekretu pripisali mu 15 ili koliko hereza, a sve izmišljene? A toga u istoriji ima mnogo. Još ranije Latini su ratovali samo time da je sve to izmišljeno, lažno, ali danas se time više ne može braniti, jer bi ispalo da je cela istorija lažna! (...) Nama u Poljskoj gde uvek moramo da ratujemo protiv Latina, takva istorijska pojašnjenja pomažu. Ali kod vas to treba skrivati jer bi to bila korist pravoslavlja, ali kako to sve u ozbiljnoj polemici sakriti ili prećutati, ni sam ne znam. Kažem, to nije laka stvar. Ali tu su 'advokati', pa neka brane. Zašto ćute?»

Dakle, Kosteljnić je poslednje pismo Njaradiju napisao 1934. Tada je, očigledno, nešto »puklo« u njihovim odnosima. Nije teško da se zaključí da se Njaradi nije slagao ili nije smeo da se saglasi s onim što je Kosteljnić pisao o Rimskoj crkvi, latinizaciji, čistoti obreda unijata, neprihvatljivosti da se unijaćenjem sprovodi latinizacija i odnarođivanje itd.

Više o svemu tome doznaje se iz članka napisanog posle smrti Dionizija Njaradija (1940). »Njemu sam zahvalan za mnogo dobrih djela. Među ostalim, i to da me je poslao da studiran teologiju u Lavovu... Ipak, mi se nikada nismo slagali u mišljenju: on je živio kroz 'stvorene' pojmove, a ja sam sam sebi stvarao pojmove. Za vreme Druge Poljske sasvim smo se razišli u shvatanju crkvene unije. Biskup Njaradi je ostao uvjereni unijat kako smo i vaspitani, a ja sam došao do sasvim drugih uvjerenja. Razumljivo, misam mu se mogao potpuno povjeravati. Ipak, uvijek sam kritikovao njegovu politiku, koja je proizilazila iz 'unijatskog duha' i ogleđala se u tome, da je biskup Njaradi i većina njegovih sveštenika (uz retke

izuzetke) vodio hrvatsku politiku, opozicionu prema jugoslovenskoj vladi. To je dovelo i do toga da je biskup Njaradi jednom pročitao memorijal protesta hrvatskog (katoličkog) episkopata pred kraljem Aleksandrom. Taj memorijal je trebalo da pročita zagrebački nadbiskup Bauer, ali se on za vreme čitanja rasplakao i tako je biskup Njaradi nastavio da čita. Njega je hrvatski episkopat poslao kao svog sekretara s Bauerom kralju u Beograd. Kad mi je to ispričao, ja sam ga oštro kritikovao, rekavši: 'O, preuzvišeni, zašto Vi dozvoljavate da vas iskorištava hrvatski episkopat, koji Vas je zbog toga izabrao za svog sekretara da bi 'Grka' pobijao 'Grkom'. Vaše je prezime Mađarsko (Njaradi – letnji), a Vi ste Ukrajinac i unijat; unijati Hrvati su poreklom Srbi, koji su u XIX veku postali Hrvati samo zavaljujući uniji, a Vi srpskom kralju čitate u ime hrvatskog episkopata. Sve će to dovesti do toga da će i Vas i uniju Srbi početi da preziru. Pogledajte nas u Poljskoj, uporedite kako se katolici odnose prema uniji – to za vas nije tajna. Ja bih sve vas unijate u Jugoslaviji, barem na godinu dana stavio pod katoličku Poljsku da dodete pameti. Jugoslovenska vlada priznala vam je jurisdikciju nad cijelom Jugoslavijom, Vaši sveštenici dobijaju od vlade ne samo platu, nego i dodatak za ženu i djecu kao i pravoslavni, a rimokatolički celibatarci su uvrijeđeni što pravoslavni sveštenici dobivaju više, i Vi takve 'nepravde' stavljate pred oči kralju, iako za Vaše sveštenstvo to nije nepravda, nego povlastica. Vaši sveštenici na železnici imaju popust od polovine cene karte, imaju punu slobodu u svemu. Vi bi trebalo da ljubite ruke Srbima i njihovoj privrženosti. Volio bih da vidim kako bi bilo kad bi katolici-Hrvati dobili vlast nad pravoslavnima i unijatima. (Ja tada nisam mogao predvidjeti, a biskup Njaradi nije doživio vrijeme u kojem je hrvatski fašista Pavelić 1941–45. kao bjesan rušio sve što je pravoslavno i srpsko). Vi, Preuzvišeni', tako sam govorio dalje, 'morate sami nagovarati svoje sveštenike-Hrvate, da se vraćaju svojim srpskim korjenima. Očistite uniju od te pošasti koja svagde denacionalizira narod u korist rimokatoličkih naroda. Vi hoćete da se unija širi, ali zar hoćete da ona Srbe pretvori u Hrvate. Zar je to pošten način? Vi se priklonite Srbima, a ostavite Hrvate...' Biskup je odgovorio da je to nemoguće, da se on nada da će održati uniju uz pomoć Hrvata. Sve poteškoće sam razumeo tako dobro kao i on. Prikloniti se Srbima, značilo je vratiti se pravoslavlju. Biskup Njaradi je

bio najpravovjerniji unijat, u mislima nikada nije izlazio izvan uspostavljenih vulgarnih pogleda koje su umjetno stvorili Rimljani 'ad usumu catholicumu' (u korist katolicima)«.

Bio sam više nego iznenađen kad sam pročitao ova pisma. Pa u njima je sadržano skoro sve o čemu pišem. Odgovoreno je na skoro sva pitanja. Ipak, nadam se da čitaoci neće zameriti ako kažem još neku reč o sadržaju ovih pisama. Latinizacijom Kosteljnič naziva onu sramnu delatnost i prevaru koju narod doživljava kao: »daš prst – uzmu ti celu ruku«. Samo vi priznajte papu i time ste postali unijati. Ništa drugo se ne menja, imate svoj istočni (grčki, pravoslavni) obred (veroisповедanje), a onda počinje latinizacija, kako kaže Kosteljnič: »zagađivanje istočnog, pravoslavnog obreda, uvođenjem latinskih, narodu stranih i mrskih novotarija«.

Iako ubedeni unijat i preko mere zabrinut za sudbinu unijatske crkve u Jugoslaviji, Kosteljnič nacionalno pretpostavlja verskom. Njemu je jasno da je unijaćenje samo korak i metod nasilja nad nacionalnim. On ne misli da bi Rusini, zato što su unijati, trebalo da prestanu da budu Rusini. Naprotiv, mislio je da bi Rusini u Jugoslaviji trebalo da imaju svoju eparhiju, makar i pravoslavnu, ali da očuvaju svoju pobožnost i nacionalnost. A videli smo šta je o Srbima u Radatovićima mislio njegov zemljak, pop Tomislav Firis, i to u vreme biskupa Dionizija Njaradija. Da li je to bila politika D. Njaradija?

Kosteljnič se nije libio da Njaradiju »baci direktno u oči« istinu o Žumberčanima kao Srbima, posebno činjenicu da je tek sada prvi put čuo da je među uskocima bilo i Hrvata i da u onome što piše Šimrak nema ni senke o Hrvatima, naprotiv, da se upravo iz Šimrakovog pisanja vidi da su Žumberčani pravi Srbi – kontinuitet njihovog srpstva proizilazi iz tih kalendarara. Kako je bilo Njaradiju kad je ovo čitao? Šimrak mu je bio najbliži saradnik, nasledio ga je na biskupskoj stolici! Radeka ukazuje da su njihovi (Šimrakovi, *prim. autora*) Kalendarari za Žumberak donosili dosta građe o narodnom životu i običajima (str. 347), da o »krsnoj slavi i slavskim običajima ima dosta građe i u kalendarima, od 1931. nadalje« (str. 352).

Kosteljnič otvoreno kaže da su »za vreme Austrije Srbi bili niži i gori u svakom pogledu«. Nije to bila nikakva tajna, ali je dobro što je to priznao, jer su ga ti »zli Srbi« demantovali u svakom pogledu. Ništa od

svega što je Kosteljnik očekivao i čega se plašio – da će u Jugoslaviji, u kojoj vladaju pravoslavni i Srbi, biti ugroženo i nestati sve što je unijatsko – nije se dogodilo. Naprotiv, tačno je da su Srbi u svemu tome bili »nevešti« i da nisu težili da sve posrbe i vrate pravoslavlju.

Nažalost, ostvarila se Kosteljnikova najstrašnija slutnja i vizionarsko upozorenje: »Kako bi bilo kad bi Hrvati katolici dobili vlast nad Srbima i pravoslavcima«. Na potvrdu nije trebalo dugo da se čeka. Došao je Pavelić i ustaška vlast, a za biskupa Žumberčanin Janko Šimrak (1942–1945). Koje li ironije?

Inače, biskup (vladika) Dionizije Njaradi umro je iznenada, pod ne baš jasnim okolnostima. Bio je u poseti Radatovićima i Sošicama, a zatim otputovao u Mrzlo Polje, gde je pop bio Janko Rapljenović. Posle obilne večere, otišao je da legne, a ujutro se nije na vreme pojavio. Nađen je mrtav. Okolnosti su bile sumnjive i ostale su takve zauvek. U »Žumberačkom krijesu« za 2001. (str. 117–121) pokušava se dokazati da te sumnje nisu opravdane. Po običaju, piše se mnogo, kaže malo. Njaradijeva sestra je rekla: »Ubili ste mi brata«. Ali koga interesuje sudbina Dionizija Njaradija, po poreklu Mađara, po nacionalnosti Rusina-Ukrajinca i pravoslavca, ubedenog unijata? Gde je tu čovek, Dionizije Njaradi, šta je i ko je on, ako je od čoveka i čoveštva štogod i ostalo?

S obzirom da nisam siguran da ću u nastavku spominjati dr Janka Šimraka, kao i da sam već o njemu izneo protivrečne, s moje strane pretežno pozitivne stavove, možda bi na ovom mestu trebalo da se kaže da je Šimrak posle raspada Austro-Ugarske bio politički aktivan. Prilikom ujedinjenja 1918. bio je član Glavnog odbora narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca. U Zagrebu je 1934. osnovao »Kulturno-prosvjetno društvo Žumberak«, a izdavao je »Žumberačke novine« i »Spomenicu«, u kojima su obrađivane teme iz istorije i verskog života Žumberka, ali je istovremeno, bio i direktor katoličkog dnevnika »Hrvatska straža«.

Shvatio sam da je Janko Šimrak bio i delovao protivrečno, kao što su bila protivrečna i teška vremena u kojima je živio i radio, ali i da je nastojao da ima svoj stav i da deluje u skladu s tim. Stekao sam utisak i da je razmišljao i unosio se u probleme dublje od drugih, da je više od drugih uvažavao realnosti i da nije bio izričit. To je značilo da nije bio omiljen ni

s jedne strane pa je možda i zbog toga njegovo delovanje nazvano »šimrakovština«, što sam protumačio kao svojevrсно kompromiserstvo.

U razgovoru s boljim poznavacima Šimrakovog života i dela zamereno mi je da sam »blagonaklon« prema Šimraku. Prihvatio sam kritiku, ali se nisam obavezao da promenim stav, sve dok sam ne saznam više o Janku Šimraku. Nastojaću, a nadam se i da ću imati prilike.

»ŽUMBERAČKI KALENDAR« I »ŽUMBERAČKI KRIJES«

Verujem da niko ne očekuje da pod ovim naslovom napišem mnogo od onoga što je napisano u »Žumberačkom kalendaru« i »Krijesu«. Predmet moje analize biće samo tekstovi koji su direktno u funkciji osnovnog sadržaja ove knjige, to znači unijačenja i odnarođivanja žumberačkih uskoka.

»Žumberački kalendar« pokrenuo je, uređivao i četiri broja izdao (1965–68) Milko Predović. Sva četiri broja izdalo je Izdavačko-štamarsko preduzeće »Obod«, Cetinje, a preko cele prve stranice svakog izdanja bila je slika Josipa Broza Tita. Pre nego što pređem na analizu pojedinih sadržaja, ispričaću kako sam doživeo pojavu »Žumberačkog kalendara« 1965. godine.

Došao sam, po završetku četvrtog razreda Gimnazije u Karlovcu, na letnji raspust. O nama, žumberačkim uskocima, znao sam sad već mnogo više. Upoznao sam mnogo ljudi bliskih nama, među njima i trojicu prezimenjaka, Vukšića, rodom iz Okučana i Srpskih Moravica te s Banije. Bili su »deca palih boraca«, rasli u domovima, išli u Šumarsku školu i bili Srbi i pravoslavci.

Otac mi je tada pokazao tanku knjižicu »očerupanu« od listanja i rekao da je danas pogledam i vratim Đorđu Dučiću jer i drugi to treba da vide. Podsetio me na naše razgovore i dodao da je sada jasnije ko smo, šta smo i odakle smo? Prolistao sam i našao prilog izdavača: »Kratki pregled povijesti Žumberka«, koji sam koristio prilikom obrade poglavlja o seobama. Nije bilo vremena za čitanje, pratio sam samo godine i imena i prezimena.

Nakon izvesnog vremena čuo sam da »Kalendar« više ne izlazi, ali nisam znao razlog. Kasnije sam čuo da je, nakon prekida od osam godina, počeo da izlazi »Žumberački krijes«.⁶¹ Nisam mogao ni da sanjam da ću se ikada baviti sadržajem tih »popovskih« izdanja.

U prvom »Žumberačkom kalendaru« za 1965, M. Predović je objavio i članak: »Bratska ljubav Slovenaca i Hrvata oko Žumberka«, u kojem govori o pitanju kome će da pripadne Žumberak posle ukidanja Vojne krajine pa kaže: »Sami pak Žumberčani kao Hrvati želili su, naravno, doći pod Hrvatsku« (str. 79).

Kolika je bila bratska ljubav Slovenaca i Hrvata oko Žumberka videlo se već u odeljku o naseljavanju žumberačkih uskoka, a da li je baš bilo bitno da se naglasi da su Žumberčani Hrvati i da to kaže Milko Predović, čiji mnogi prezimenjaci znaju ko su i šta su, i tako se i danas osećaju.

Na strani III. spominje crkvu Sv. Jovana u Liješću, Sv. Mihajla Arandela u Šiljkima i Arandelovo, krsnu slavu u selu Kamencima. Ovo spominjem jer se ne samo na stranicama ovog glasila nego i na geografskim kartama, Sv. Jovan pokrštava u Ivana, crkva Mihajla Arandela u Mikaila Arkandela, a krsna slava se, po pravilu, i ne spominje.

U »Žumberačkom kalendaru« za 1967. izneto je niz stavova i oцена koje doprinose stvaranju i podržavanju pogrešnih predstava i zabluda: »Žumberčani su doživjeli duhovni preporod kad je osnovana grkokatolička (Žumberačka) biskupija u Marči (1611) i Grkokatoličko (Žumberačko) sjemenište u Zagrebu 1681 (str. 66). Naši su pređi – kroz 250 godina, u gvozdenom krutom vojevanju, uz druge borce, stražarili, sukobljavali, tukli se s Turcima braneći svaki pedalj svoje domovine Hrvatske... (str. 90). Marčanska biskupija dolazi (1735) u tešku opasnost. Ali, njeni najstariji vjernici, Žumberčani, ostaju čvrsti i nepokolebivi uz svoje grkokatoličke biskupe, redovnike i svećenike« (str. 91) Kad je Nikola Badovinac upućen na dužnost u Bosnu, 1878, Predović kaže da je to »mogao učiniti samo Hrvat koji je vičan žrtvovati se za svoj narod« (str. 112).

---

⁶¹ Krijes je prvo izdavao Hrvatski grkokatolički dekanat i Kršćanska sadašnjost, a kasnije Žumberački vikarijat Križevačke biskupije.

Kao što se vidi u Žumberku je sve unijatsko i hrvatsko i svi su Hrvati, za druge i drugo nema mesta, jer je to deo »nauke« rimokatoličke, one »prave nauke« koja uči vernike »pravom hrišćanskom životu«. Izvan toga, sve je krivo i (po)grešno, i verovanje i život.

U »Žumberačkom kalendaru« za 1968, objavljen je članak dr Ivana Đure Višoševića »O Svetom Baziliju«. Iako autor i sam kaže da je Sv. Bazilije bio jedan od triju velikana Istočne crkve, on niti jednom rečju ne ukazuje da se radi o Svetom Vasiliju pa i kaluđeri manastira Marča su bili reda Sv. Bazilija, onaj unijatski biskup Vasilije Božičković je, naravno, Bazilije i s Pavlom Zorčićem najbolji vladika, a dobre vladike su samo oni koji su prihvatili i zagovarali uniju. Ženski manastir Svetog Vasilija u Sošicama je samostan sv. Bazilija itd.

Iako su mi poznati neki razlozi zbog kojih je »Kalendar« prestao da izlazi, neću ih spominjati, ali ću se osvrnuti na Predovićev poduhvat u celini. Neprocenjiva je korist što je Milko Predović pokrenuo i izdao četiri godišnjaka, s obzirom da je time otvorio Pandorinu kutiju pa je duh pušten iz boce, a u bocu ne mogu više da ga vrata ni svemogućí i sveznajući grkokatolički i rimokatolički duhovnici.

Ono što je objavljeno o Žumberčanima otvorilo je oči mnogima i navelo ih da sami sebi, ali i drugima postave mnoga pitanja. Od onoga što je objavljeno možda je i vrednije ono što nije objavljeno, ali je Predović jasno napisao da postoji, ali neko to skriva – bezbroj dokumenata i podataka koji sadrže, ali i skrivaju istinu. Značaj tih pojedinačnih i skrivenih podataka i dokumenata video se već na primeru crkve u Radatovićima. Istina je tu, samo nema najbitnijeg – da su prvu crkvu, onu na Crkvenom brdu, gradili naši preci, pravoslavci, jer tada nije bilo unije i unijaćenja. Kao što u fudbalu slabiji igraju po sistemu: »lopta može da prođe, ali igrač ne«, tako i kod popova: neki podatak može da »procuri«, ali cela istina nikako.

Kakva je »politika« u vezi s raspoloživom dokumentacijom vođena i sada se vodi, pokazuje i primer dr Dušana Kašića koji je pripremajući se za pisanje studije »Otpor Marčanskoj uniji«, »zakucao« i na vrata Križevačke biskupije i zamolio ih da mu se omogući da prouči raspoloživu arhivu. Nažalost, Spiridon Petranović, Žumberčanin, odgovorio je da je arhiv »zbog nesredenosti nepristupačan«. Naravno, znalo se ko je Kašić i da neće da piše u prilog, već o »otporu uniji« (Kašić, str. 9).

Prvi broj »Žumberačkog krijesa« izašao je 1987, nekako stidljivo i »mršavo«. S obzirom da je Milko Predović u svojim »Kalendarima« izgleda isuviše napisao, nije imalo o čemu da se piše, ni u tom niti u narednim »Krijesovima«. Deset godina su glavnu reč vodili Ivan Pavković i Mile Vranešić. A onda su 1988. uredničko kormilo preuzeli Mile Vranešić i Nikola N. Kekić i do danas se smenjuju kao Putin i Medvedev.

Dakle, prvi broj je bio više nego »mršav«, ali samo po obimu, jer Franjo Kuharić, zagrebački nadbiskup, u uvodniku je napisao više otrovnih poruka. Članak »Otkud grkokatolici u našoj zemlji« počinje: »Grkokatolici Hrvati žive uglavnom u Žumberku«. A uskoci su se doselili u Hrvatsku »iz porobljenih Hrvatskih zemalja, gde iz političkih razloga nisu mogli održavati jedinstvo s Rimskim biskupom, tj papom i njegovati svoj istočni obred sa svojim Rimokatoličkim sunarodnjacima, pa na čelu sa svojim biskupom Simom Vratanjom odlučise uspostaviti veze crkvenog jedinstva s Rimskim biskupom« (str. 75-77).

Kad »prvi rimokatolički pop među Hrvatima« u prvom broju napiše takve idiotizme, onda je jasno određen pravac ovog glasila. Dakle, uskoci su došli iz hrvatskih zemalja, a koje su to zemlja, nije važno, ionako su sve zemlja bile hrvatske. Imali su istočni obred, ali su još tamo »čeznuli za jedinstvom s papom«. Neko ih je u tome sprečavao, ali se ne kaže ko?

Na strani III. spominje se krsna slava u Žumberčana, ali se ona izjednačava s krsnim imenom, a imena svetaca zaštitnika su Sv. Nikola, Sv. Ivan Krstitelj, Sv. Juraj, Sv. Arkandeo Mikael itd. Sem Sv. Nikole, pravoslavni vernici bi teško prepoznali naziv svoje krsne slave. Nije li već bilo reči o zloupotrebi i krivotvorenju imena?

»Žumberački krijes« za 1982. posvećen je tristotoj godišnjici Grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu. Ističe se da je reč o »katoličkom sjemeništu istočnog obreda« koje je »kroz stoljeća odgojilo praktično svu duhovnu i svjetovnu inteligenciju hrvatskih grkokatolika«. Naravno, sve je tu »hrvatsko«, »grkokatolici su živi dio Katoličke crkve u Hrvata«, a »kroz sjemenište prošli su mnogi Hrvati, Ukrajinci, Rusini...« (str. 39-41).

U pismu pape Ivana Pavla II, posvećenom braći Ćirilu i Metodu, piše: »Ćiril i Metod tako su ispunjavali svoju misionarsku službu, da su bili jednog duha i sa Carigradskom crkvom, koja ih je poslala, i sa Petro-

vom Rimskom Stolicom, koja ih je potvrdila, kao u znak jedinstva crkve, koje u vrijeme njihova života i njihove misionarske djelatnosti još nije bilo narušeno diobom Istoka i Zapada, iako su već nastale velike napetosti između Rima i Carigrada» (str. 63).

Nema ni reči o optužbama Rima protiv njihove delatnosti i odgovornosti na koju su pozivani u Rim.

Već više puta spominjani pop Juraj Hrnjak počeo je »prekrištavati« (čitaj, skrnnaviti, zloupotrebjavati) lična imena i nazive pojedinih sakralnih objekata. Tako je u njegovom članciću kapela Sv Jovana u Liješću preimenovana u kapelu Sv. Joana. Zlokobni Jure nije mogao da napiše Jovan, a nije smeo Ivan, pa je izmislio Joana (str. 94).

Na strani 37. »Žumberačkog krijesa« za 1983, pop Mile Vranešić, Žumberčanin poreklom iz Dragoševaca, napisao je člančić pod naslovom »Povijest je učiteljica života«, u kojem kaže i ovo: »Peče me činjenica totalnog nepoznavanja svoga kraja i ljudi u njemu. Poznajem mnoge ljude koji pojma nemaju o prošlosti svoga kraja, a posebnu težinu tom nepoznavanju daju ljudi s akademskim titulama. Posljedice takvih razmjera su strašne: svoje podcjenjuješ, a tuđe uzdižeš i cijeniš kao da tvoje ništa ne valja. Postajemo kao mala djeca kad je susjedov stari kruh slađi nego svježa domaća pogača.«

Ko bi mogao da se ne složi s M. Vranešićem, i principijelno i u pojedinostima, kao i da se to odnosi na mnoge Žumberčane bez obzira na nivo obrazovanja. Samo, ne znam da li se to odnosi na celokupnu istoriju, a to znači i istinu o svom narodu, o sebi i svojim, ili samo na narodnu nošnju, na koju je autor mislio? I drugo, koliko je »vrli« Mile, kao višedecenijski pop, lično učinio da njegov narod zna ili ne zna istinu o sebi? Kad se na narednim stranicama vidi i pročita šta je sve Vranešić napisao, bićemo bliži odgovoru na to pitanje.

U »Žumberačkom krijesu« za 1985. prvi put se javlja »glavni ideolog i teoretičar Rimokatoličke crkve na ovim prostorima«, inače dugogodišnji urednik »Glasa koncila«, Živko Kustić. Valja zapamtiti šta »ideolog« piše.

»Iako su mnogi Žumberčani istočnog obreda – npr. učenjak Tadija Smičiklas, pjesnik Jovan Hranilović i drugi intelektualci, osobito u novije vrijeme – davali i daju značajan doprinos Hrvatskom kulturnom, gospo-

darskom i uopće društvenom životu, još uvijek ima ljudi koji ne znaju da ima pravih katolika i pravih Hrvata koji se križaju sa tri prsta, koji imaju i oženjenih svećenika, u crkvama ikonostase, u pričesti kvasni kruh, koji čak u nekim župama i dandanas slave blagdane po starom julijanskom kalendaru« (str. 36).

Šta reći, nego se zahvaliti »vrlom ideologu«, jer Žumberčani nisu »samo Hrvati«, to jest oni obični, svakodnevnici, »krivi«, nego »pravi Hrvati«. Nego, nije li »drug ideolog« preterao? Ko je to ovlašćen, od koga i kojim se metodama utvrđuje ko je ne samo »pravi« Hrvat nego i pripadnik nekog drugog naroda? Nije li to buđenje ili samo nastavak ustaške politike vođene kroz Hrvatsku pravoslavnu crkvu?

Vrli Kustić, razvijajući nadahnuto svoje velike i prave misli, dalje kaže: »Napokon bi moralo postati jasno da Hrvati katolici nisu tek neka straža na granici kršćanskog evropskog zapada, da naša uloga – ona označena teško stečenim naslovom, 'predzide kršćanstva' – ipak nije ta da budemo zid koji bi priječio bratsko saobraćanje kršćanskog Istoka i Zapada, ili čak krvavi plot na kojem bi se umjesto ljubavi utvrđivale razlike«.

Ovo ističem kao ilustraciju velike prevare – kad neko govori da nije upravo ono što jeste. Iako mu je poverena uloga »vrhovnog falsifikatora«, Kustić je do zla boga tanak i proziran. Ono što on kaže i čemu se sam divi kao vrhovnoj mudrosti, lako je »dešifrovati«, samo treba čitati i tumačiti suprotno od onoga što piše i što nudi. Za Kustića je brat mio koje vere i nacije bio – samo neka je rimokatolik i Hrvat.

Već spomenuti Mile Vranešić, kao glavni i odgovorni urednik »Žumberačkog krijesa« za 1988. piše: »Povijest nas uči da je narod Žumberka usprkos izvanjskim pritiscima i opasnostima uspio sačuvati svoj identitet, jer je bio u sebi moralno i fizički zdrav, jer je rastao u čvrstim obiteljima, dobrim školama i poštenom radu« (str. 5).

Tipično popovski, zvuči visokoparno, u suštini lažno i otrovno, namijenjeno onima koji ne razumeju. O kom identitetu žumberačkog naroda se radi? O nacionalno srpskom i verski pravoslavnom, kao i o uskočkoj historijskoj prošlosti ili o nečem drugom? Ko nam je to »spolja« napao srpsko nacionalno poreklo i pravoslavlje i ko to i danas čini? Zna to dobro Mile Vranešić, glavni i odgovorni urednik glasila na čijim stranicama se to i danas čini.

U »Žumberačkom krijesu« za 1989. na strani 41. piše: »Tu u Pribiću bilo je, nakon što su nam pravoslavni u Marči spalili biskupsku rezidenciju i crkvu g. 1739, sjedište našeg biskupa sve do 1780«.

Krajnje drsko. Ko ne bi znao o čemu se radi, da je reč o Marčanskoj pravoslavnoj eparhiji i njezinom sedištu, manastiru Marča, zaključio bi da pravoslavni nisu imali nikakve veze s Marčom, ali su je spalili, što samo po sebi govori o njima.

Na strani 54 stoji: »Oni (potomci Kijevske Rusi, *prim autora*) su primili kršćanstvo istočnog (bizantskog) obreda od onih koji su bili u zajedništvu s Petrovom Stolicom, jer je do raskola došlo tek 1054. godine, i o pravoslavlju, u današnjem razumjevanju te riječi, nije niti moglo biti govora«.

Dakle, pošto su pravoslavlje primili svi pre podele 1054. godine, onda celokupno ondašnje pravoslavlje ni ne liči na današnje! A ustvari, tada, pre podele među hrišćanima 1054. godine, nije bilo današnjih rimokatolika, ali je bilo pravoslavlja, jer su svi bili samo hrišćani i imali samo jedan i to pravoslavni obred (veroispovedanje). Da li neko može da poveruje da to popovi ne znaju?

»Žumberački krijes« za 1990. donosi obilje tekstova »otrovnog« sadržaja. Prvo, uredništvo pokazuje da ima veoma razvijenu, ali i krajnje pokvarenu maštu i skoro zločinačke namere. Tako se kaže: »Zanimljiva je i stara zabilježba da su ti prvi znani nam uskoci došli na Žumberak s dalekog juga, s područja oko Cetine, a možda i još južnijeg. Zna se, naime, da je u tim južnim krajevima otprije živjelo pučanstvo istočnog obreda u crkvenom zajedništvu sa Petrovom Stolicom koje bi obnovljeno i potvrđeno na općem crkvenom saboru u Firenci g. 1438. Povijesničari što bilježe da je u to doba ondje djelovao s Rimom sjedinjeni mitropolit Jovan s Krete, utemeljuju misao da glavnina uskoka dolazi iz starog zavičaja kao katolička, odnosno grkokatolička. Time bi se zaista popunila velika povijesna praznina od osam desetljeća do g. 1611 kad episkop Simeon Vratanja, došavši s drugim uskocima s područja pečke patrijaršije u krajeve iznad Save, g. 1611. obnavlja jedinstvo s Rimskom Stolicom. Već potkraj istog stoljeća, kad patrijarh Arsenije pređe iz stare Peći u Vojvodinu, većina tih sjedinjenih došljaka vratit će se pod njegovu crkvenu vlast prekinuvši

kratko jedinstvo s Rimom, a Žumberčanima to ne pada ni napamet, što bi moglo značiti da im je podrijetlo drukčije i jedinstvo mnogo starije«.

Pošto se istina zna, svaki komentar je suvišan, sem da se radi o bestidnim falsifikatorima i lažovima. Inače, lako se prepoznaje »rukopis i velike misli ideologa« Kustića. Autori i urednici (Mile Vranešić, Nikola N. Kekić, Ivan Pavković, Živko Kustić, Zlatko Latković, Mirko Kovačić i Irena Smičiklas) vređaju zdrav razumu i kao hijene iskopavaju i globlju kosti svojih predaka. Svoj zdrav razumu i savest ne vređaju jer su ih negde i iz nekih razloga izgubili, ako su ih ikada i imali?

Na strani 54. reč je o popu Janku Višoševiću, koji je »u Radatovićima službovao 32 godine. Kroz to vrijeme mnogo je dobra i korisna učinio za župu i to kako na duhovnom tako i na materijalnom polju. A kao plaću za sve to doživio je na kraju gorčinu ljudske nezahvalnosti i to sa strane pojedinih župljana za koje je neumorno radio, trpio i tolike se godine predano žrtvovao«.

Ovo je prvi negativan tekst o Radatovićima i narodu tog kraja. Biće toga još, kao što će biti i reči o popu Višoševiću.

Raspisao se i već spominjani pop Mile Vranešić, glavni i odgovorni urednik. U članku o crkvi Sv. Nikole u Badovincima iznosi niz interesantnih podataka o crkvenom životu žumberačkih uskoka posle seobe. Zbog prostora, prepričaću samo najinteresantnije. Prvi pop koji se spominje prilikom seobe zvao se Joanikije. On je doneo liturgijski pribor za bogoslužjenje, od kojeg se sačuvala samo ikona Presvete Bogorodice. Pedesetak godina kasnije Primož Trubar je pokušao da širi protestantizam i među žumberačkim uskocima, ali nije naišao na razumevanje priprostih sveštenika Ivana (Jovana) Maleševca, Janka Popovića i još jednog popa.

Lepo je ovo o pravoslavnom popu Joanikiju i o liturgijskom priboru za bogoslužjenje. O tome bi Kijes i trebao da piše. Istinu o odnosu protestanta Primoža Trubara i žumberačkih popova Maleševca i Popovića znamo.

Vranešić dalje kaže da su za bogoslužjenje uskoci izgradili manje drvene crkvice u blizini zadružnih kuća u kojima su živjeli. Prvih stotinjak godina sveštenici nisu bili pod crkveno-administrativnom upravom kakvu poznajemo kad su se počele formirati župe u sadašnjem obliku. Od

čvrstog materijala, prva je sagrađena crkva Svetog Nikole, 1620. godine. Sagrađena je na tom mestu iz više razloga. U blizini su Malinci gde se nalazila sveštenička porodica Pruščevića, a s njima i pop Čačilo. Malinci i crkva Svetog Nikole su bili crkveno, a kasnije i prosvetno središte današnjih župa Radatovići, Kašt, Sošice i Drage. Na tom području povremeno su pastorizirali Metodije Terlecki, 1629. i glagoljaš Rafael Levaković, 1641. Prilikom gradnje uskoci su vodili računa o lokalitetu i čuvali graditeljsku tradiciju krajeva iz kojih su dolazili. Kao najznačajniji razlog, Vranešić navodi da je u blizini bila (i danas je) već spomenuta crkva Svetog Juraja u Dojutrovici, tada vikarska župa kostanjevačke cistercijske opatije. Postoje dokumenta koja pokazuju da su cisterciti bili zainteresovani za latinizaciju doseljenih uskoka, što je bilo tada u modi među latinskim klerom, čemu će se uskočki sveštenici suprotstaviti gradnjom svoje crkve.

Ne ulazeći u svaki detalj, nije li ovim Vranešić veoma jasno rekao da su uskoci bili pravoslavci, da su gradnjom crkve Sv. Nikole obeležavali svoje prisustvo naspram najbližoj rimokatoličkoj crkvi? Nije li ovo dokaz zašto je građena crkvice Sv. Ilije na Geri? Ne govori li Vranešić da je već tada bilo pokušaja »latinizacije koja je bila u modi« (interesantan izraz), kao da danas nije? Ne protivreči li ovo u potpunosti onome što je napisalo uredništvo kojem je Vranešić kao glavni i odgovorni urednik na čelu? Vranešić dalje piše: »Podizanjem svećeničkog podmladka u vlastitom sjemeništu, a pogotovo nakon paljenja biskupskog sjedišta u Marči od strane pravoslavaca i preseljenjem biskupa u Pribić, počinje konstituisanje crkvenog života i župa na području Žumberka u takvom obliku kakvog mi poznajemo danas. Toj novoj crkveno-teritorijalnoj podjeli odupiru se domaći svećenici-jezgraši smatrajući da će izgubiti ona prava koja su do tada imali. Sukob nije bio nimalo nježan, pogotovo, što su iza biskupa i novih svećenika stajale carska i vojne vlasti. Ovaj sukob nedobronamjerno povjesničari već nekoliko desetljeća koriste za tendenciozno i zlonamjerno prikazivanje crkvenosti u Žumberku«.

Pitam se šta je ponukalo Milu Vranešića da napiše ovaj tekst? Valjda mu ponekad proradi savest pa peče. Skoro sam siguran da je ovaj sadržaj ugledao »svetlo dana« samo zato što je Mile i glavni i odgovorni u »Kriješusu«. Pošto već znamo sve o Marčanskoj uniji i o unijaćenju Srba i pravo-

slavaca, posebno žumberačkih uskoka, o vojnoj sili i popovskoj rimokatoličkoj pokvarenosti, Mile je sve to potvrdio, naravno na svoj način. Mile bi rekao istinu, ali ne sme. Narod kaže: »nema tri čiste« ili »nema muda«. Najbitnije je da on ipak priznaje da »sukob nije bio ni najmanje nježan i da su iza svega stajale i carska i vojna vlast«. Nije li upravo to suština onoga što je o nasilnom unijaćenju napisao Šviker?

U narednom članku: »Drugi o nama – mi o sebi« Mile Vranešić je, u vezi s četiri slučaja, odlučno branio žumberačke uskoke. Prvo, opovrgava Valvasorovo pisanje o uskocima, tvrdeći da je on samo jednom bio u Žumberku, da su uskoci bili u neuporedivo težoj situaciji od okoline, pre svega slovenačke vlastele, pa su »onda Uskoci namirivali svoje potrebe kod onih koji su imali, a to su bila obližnja vlastela. Da je takva »preraspodela« bila nasilna, niko ne bi mogao da negira, ali kad se zna uzrok onda se može i razumjeti postupak Uskoka.

Drugo, u vezi s napadom na Kostanjevačku opatiju, 29. jula 1736. i pljačkom za koju su okrivljeni žumberački uskoci, zbog čega na ulazu stoji latinski napis, koji u prevodu glasi: »GLEDAJTE VRATA NEBESKA KROZ KOJA NEĆE PROĆI NI KRADLJIVCI NI VLASI NI RAZBOJNICI«, Vranešić tvrdi da je istraga pokazala da to nisu bili žumberački uskoci, nego razbojnici iz Turske. Naprotiv, uskočki izviđači su uočili tu grupu i upozorili obližnje feudalne gradove, pa i Kostanjevačku opatiju, ali upozorenje nije ozbiljno shvaćeno. Tvrdi i da o tome postoji dokumentacija, koju je nedavno objavio Jože Mlinarič u knjizi »Kostanjevica ob Krki in okolišne vasi« (»Kostanjevica na Krki i okolna sela«).⁶²

Treće, Vranešiću nije svejedno ni što hrvatska i slovenačka istoriografija kao glavog krivca poraza Gupčeve seljačke bune vide žumberačke uskoke ne samo što su bili na strani carske vojske nego i zbog učinka u borbi i okrutnosti posle bitke. Po njemu, nađena dokumentacija opravdava uskoke, ali u odbranu navodi samo da su oni bili carski podanici i da se vojna zapovest morala izvršavati.

Ako je tako, a jeste, onda Vranešića i sve druge moram da podsetimo na onaj događaj u Pribiću, kad su Žumberčani za vreme rata, u vojničkom

---

62 Autor spomenute knjige je Andrej Smrekar, a objavljena je 1982.

stroju izvršavali vojnu zapovest i »dobrovoljno« pristali da budu unijati? Bilo bi lepo i pošteno kad bi se Mile i o tome izjasnio!

U četvrtom slučaju Vranešić se negativno osvrće i na roman slovenačkog novinara Slavka Dokla »Uskoška princeza«, u čemu sam s njim potpuno saglasan. Vrlo interesantna su dva detalja. Prvo, da »istina je da su uskoci izvjesno vrijeme prije negu su se naselili u Žumberku živjeli u susjedstvu romanskog stanovništva, što ne znači da su i oni sami romanskog porijekla« i drugo, da su žumberačke uskoke »opsluživali u vjerskim potrebama preko 150 godina domorodački svećenici-jezgraši koji su prenosili svećeničku službu s pokoljenja na pokoljenje pa se ne može govoriti o njima kao o susjednoj duhovnoj feudalnoj gospodi. Žumberački kler nije se u onom vremenu bitno, pogotovo u materijalnom pogledu, razlikovao od ostalih uskoka«.

Prvo, Vranešić bi da bude ponosan zbog svog porekla i da brani uskoke, možda i preterano, ali samo pod uslovom da su oni Hrvati i da nisu pravoslavci, iako iz njegovog pisanja proizilazi, sasvim suprotno, i da nisu (bili) Hrvati i da su (bili) pravoslavci. Drugo, ono o »romanskom stanovništvu« je, u stvari, priča o Vlasima. Vranešić jasno kaže da njegovi preci i on nisu Vlasi (svaka čast). Međutim, prema »Krijesu«, čiji je urednik, u Žumberku je (bio) sve Vlah do Vlaha dok se nisu izbacili i uplovili u carstvo Hrvata i rimokatoličanstva.

Ono o »domorodačkim svećenicima«, kojih je bilo preko 150 godina, pokazuje da Vranešić sve dobro zna, ali neće ili ne sme da zna. Međutim, to nisu bili domorodački svećenici, jer mi ovde nismo domoroci, starosedeoci, nego uskoci. Imena i prezimena pravoslavnih popova o kojima nešto znamo navedena su u poglavlju o unijaćenju. Da se oni nisu razlikovali od naroda, potpuno je tačno i suštinsko. Pravoslavni duhovnici su bili iz naroda i s narodom. A ovi sadašnji, čiji su i kakvi?

»Žumberački krijes« za 1991. godinu je još »bogatiji«. Već u »Riječi uredništva« rečeno je mnogo. Prvo o rimokatoličkoj župi Vivodina, »da je ona u ne tako davno doba bila glagoljaška. To znači da se u njoj rimokatolička služba Božja nije u ono doba vršila latinskim nego starohrvatskim jezikom, koji je u ono doba bio naš književni jezik. Drugim riječima, ti naši stari Hrvatski Rimokatolici nisu u svojim crkvama slušali *Dominus*

vobiscumu nego *Gospod s vama*. Stari naši povjesničari spominju da je u onim uskočkim preseljenjima na Žumberak i oko njega iz južnih Hrvatskih krajeva uz vjernike istočnog obreda došlo i dosta tih Rimokatolika glagoljaša. Neki od njih ostali su Rimokatolici i poslije prihvatili latinsko bogoslužje. No, bio je i ne mali broj onih, koji su se našli izmješani sa vjernicima istočnog obreda, koji su im i zbog crkvenog jezika bili bliži od latinskih Rimokatolika. Taj podatak, kojeg bi povjesničari trebali još bolje proučiti, govori o raznolikom porijeklu današnjih grkokatolika«. I dalje se ponavlja ta besmislena priča da su uskoci već bili u jedinstvu s papom pa su zbog toga ostali grkokatolici.

Priča o Vivodini nije nepoznata. Vivodina je samo ikavska Vojvodina (herzegovina, nemački Heerzogtum).⁶³ Tačno je, i Vivodani su se doselili, a kad i kako, nije predmet razmatranja u ovoj knjizi. Verovatno su bili, jer su i danas, Hrvati i rimokatolici. A ako neko ipak nije bio ili ako je neko od njih postao pravoslavac i Srbin, da bi onda delio sudbinu žumberačkih uskoka, pa ponovo postao »pravi Hrvat i grkokatolik«, mnogo je složeno, ali se ne bi smelo isključiti.

Uostalom, već je u uvodu naveden slučaj crkava »Svetog Duha« u Dančulovićima i »Svetog Juraja« u Dojutorvici i imena i prezimenima u grobljima uz te crkve. Ona sve govore. Rečeno je da nije bez značaja i činjenica da je naša crkva Sv. Duha južnija za oko 700 metara, odnosno bliža rimokatoličkoj Dojutorovici, i obrnuto, rimokatolička crkva Sv. Juraja je severnija za oko 700 metara i bliža selima Dančulovići i Strahinići. Zašto je to tako? Verovatno zbog obeležavanja svog prisustva, borbe za prostor. Kome bi to trebalo da bude poznato ako ne uredništvu »Krijesa«, pa još žumberačkog?

Ali glavno u ovom broju Kijesa tek sledi. »Kada smo ponosno proslavili 460. godišnjicu prvog doseljanja uskoka i ujedno 370. godišnjicu najstarijeg zapisa o jednoj grkokatoličkoj crkvi na Žumberku, a to je bila drvena crkva na mjestu sadašnje crkve Svetog Nikole u Badovincima, naš-

---

63 Naziv Vojvodina-Herzegovina je nemačkog porekla. Der Heerzog je vojvoda, a reč dolazi od »das Heer«, što znači vojska, pre svega kopnena, i glagola »ziehen« (cien), voditi, u smislu vući, odnosno komandovati vojskom.

lo se ljudi koje ni vjera ni crkva ne zanimaju, ali bi se htjeli njima poslužiti u svoje političke svrhe. Takvi počese dokazivati da su oni prvi uskoci bili Srbi i pravoslavci. I stoga više ili manje prikriveno izvode zaključak da bi svi današnji grkokatolički Žumberčani morali biti Srbi i pravoslavci. Koliko god su i u raznim novinama potezali to pitanje, naši svećenici i vjernici intelektualci nisu im pali na lijepak. Čvrsto stojimo na stajalištu da niko nema prava nikome određivati koje će biti nacije ili vjere na temelju toga kakve su mu, možda, nacije ili vjere bili davni pradjedovi. Svaki čovjek je one nacije koju smatra svojom i one crkvene zajednice kojoj želi pripadati. Znanstveno je zanimljivo istraživati davno porijeklo naroda i ljudskih skupina, ali se iz tog znanstvenog istraživanja ne smije ulaziti u današnja politička i vjerska opredjeljenja.

Prvo bi trebalo da naglasim da poznajem i suštinu sporenja u vezi proslava o kojima je reč, ali i učesnike u tom sporu, i s jedne i s druge strane. Dakle, suština je što su pojedinci upozoravali da su žumberački uskoci bili Srbi i pravoslavci i da 460. godišnjicu ne bi trebalo zloupotrebiti proglašavanjem »svega živog i mrtvog« u Žumberku hrvatskim i grkokatoličkim...

A kad sam pročitao ovo što je napisalo uredništvo povodom tog slučaja, nisam mogao da poverujem svojim očima. Zar je moguće da su to napisali oni koji rade sve suprotno? Ko bi mogao da se ne složi sa svim što je napisano: da svako ima pravo da bude ono što se oseća, i verski i nacionalno, i da niko nema pravo da drugome određuje koje je nacije i kojoj veri pripada. Pa to je danas civilizacijska tekovina zagarantovana Ustavom i pozitivnim propisima svake iole demokratske zemlje, barem u Evropi. Ali u tome i jeste suština i problem svih problema. Zašto se onda to pravo osporavalo i osporava žumberačkim uskocima i ko je to i kako činio i čini? Nije li samo uredništvo priznalo da je unijačenje i odnarođivanje anticivilizacijska, zabranjena rabota?

Saglasan sam i da, iako su žumberački uskoci bili Srbi i pravoslavci, danas ne moraju (svi) njihovi potomci da budu Srbi i pravoslavci, ali samo ako to znači i da ne moraju (svi) ni da budu Hrvati i grkokatolici. Ako bismo se oko toga saglasili, problema ne bi bilo. Međutim, već se videlo, a videće se i posle ovog stava, da to pišu upravo nosioci te genocidne politike i ideologije i da to šta su napisali važi za druge.

Isto važi i za ono o nauci. Kad su u pitanju ti i drugi verski krugovi i hrvatska historiografija, istinito i naučno je samo ono što oni kažu. Valjda po onoj: Ako se i naučno i iskustveno pokaže da ono što je rekao papa nije istinito i tačno, mora se prihvatati kao da je tačno.

Pre neki dan sam u razgovoru o sličnim problemima rekao da me ne bi iznenadilo ako bi pojedinci iz redova historiografa i klerofašista »nedvojbeno utvrdili« da Josip Broz Tito nije ni bio Hrvat, već da su ga Hrvatima »podmetnule srbijansko-četničke, komunističke i udbaške snage«.

Naredni članak pisao je izvesni Miljenko Pandžić. On prvo ukazuje da neki »zbog nacionalne pripadnosti i pravoslavne crkvenosti tih prvih naseljenika Uskoka, Vlaha, iz Turske Bosne, dovode u sumnju njihovu današnju pripadnost najvećim djelom hrvatskom narodu, kao da su tom narodu bili u svijesti današnji naši pojmovi nacionalnosti i crkvene pripadnosti«.

Dakle, i ovaj autor priznaje da su uskoci bili druge nacionalne pripadnosti i crkvenosti od hrvatskog naroda, ali oni toga u 16. veku nisu bili svesni u današnjemu smislu nacionalnosti i crkvenosti. Potpuno tačno. Pre nekoliko vekova baš ništa nije bilo kao što je danas. Sve teče, sve se menja. Ali svest o svom nacionalnom i verskom poreklu ostaje, čak i kad se iz ne znam kojih sve razloga promene uslovi života i proteknu vekovi. Kolektivna narodna istorijska svest i sećanje se ne briše tek tako. Postavlja se samo pitanje da li to važi i za autore ovih »mudrih razmatranja« i za Hrvate i rimokatolike koje oni zastupaju i promovišu? Ako važi, onda bi to trebalo da se kaže. Ako ne važi, znači da su Hrvati bili na višem nivou svesti o svom nacionalnom i verskom poreklu.

U nastavku autor ukazuje da najstarija isprava o žumberačkim uskocima, od 9. rujna 1530, govori o preseljenju »50 obitelji Vlaha iz Turske, odnosno od Turaka iz Bosne«, međutim, on namerno izostavlja da isprava od 5. rujna 1538. izričito spominje Srbe i Raščane.

Ne znam s kojim ciljem Pandžić ukazuje da hrvatska historičarka Nada Klaić navodi da te Vlahe nazivaju »hrvatskim Vlasima«, a da srpski povjesničar A. Ivić izričito kaže da su to Srbi, koje hrvatski povjesničari (samo) nazivaju Hrvatima.

Autor ističe i »da su Hrvati i Srbi dva stara različita naroda«, a da o Vlasima postoje i danas drugačija mišljenja. »Velebit je imao do 15. vijeka, pored Hrvatskog stanovništva, i pastirske Vlahe, koji su živjeli po vlaškom zakonu, a bili dvojezičnjaci i etnografski pripadali Rumunjima. Njih Frankopani naseljuju na Krku odakle se oni dalje kreću pod Učku u Istri i dalje u Čićariju, i tu se dijelom pohrvaćuju«.

Autoru je poznato i »da zakonik cara Dušana ne dozvoljava ženidbu između Vlaha i Srba«. Pošto se u 15. stoljeću Vlasi spominju i oko Klisa, »to su prema tome i senjski Uskoci djelom potomci Vlaha... Senjski uskoci nisu jedinstvena etnička skupina, jer je u njoj bilo pored pretežnog broja Hrvata katolika, te pravoslavnih Srba, još i nešto Talijana«. Zaključuje da je »zbog velikog broja migracija na Balkanu, pa tako i u hrvatskim zemljama, pa i u Žumberku, naseljavanje i preseljavanje Uskoka, Vlaha, pravoslavnih i katolika, pravoslavnih Srba i drugih naroda, veoma teško točno pratiti«.

Ovakvi su članci, bez obzira da li je sve napisano tačno, prihvatljivi upravo zbog toga što nisu tendenciozno izričiti i što ukazuju na različita shvatanja i mišljenja, priznaju da mi samo delimično poznajemo istorijsku istinu i da to vredi za sve.

Ali kako bi bilo da se i u ovom broju »Krijesa« nije javio »idelog« Živko Kustić sa starom tezom, ali u novom ruhu: »Ti prvi prebjezi ili uskoci (zovu se tako jer su »uskočili« preko granice) došli su vjerojatno preko zapadne Bosne, ali njihovi su korijeni zacijelo mnogo južnije, sežu do Boke Kotorske i sadašnjeg Crnogorskog primorja. Na to ukazuju prezimena albanskog porijekla, sastojnice jezika, a nadasve činjenica što upravo ti uskoci nisu htjeli prekinuti crkveno zajedništvo s papom ni onda kad su se svi drugi slični prebjezi na području iznad Save vratili u pravoslavlje... To upućuje na zaključak da oni nisu to jedinstvo prihvatili tek 1611. godine, te da se ni prije nisu ni crkveno ni etnički osjećali pripadnicima pečke patrijaršije«.

O »učenju« Kustićevo već je ponešto rečeno. Ipak, trebalo bi dodati da je fašistička propaganda »utemeljena« na tezi da hiljadu puta ponovljena laž postaje istina. Ako bismo se spustili na fašistoidni nivo rezonovanja mudrog Živka, došli bismo do zaključka da je »drug« Živko posto-

jao još pre nego se rodio. Narod smatra da s takvima ne vredi razgovarati i gradira ih slikovitim uzrečicama. Za blaže slučajeve kaže: »Oprosti mu, Bože, ne zna šta govori«. Za teže: »Pusti ga, njega je, ionako, tetka rodila«. A za one najteže: »Smrdiće celog života jer je pri porođaju promašio otvor«.

Braneći se od napada Petra Badovinca, što na crkvi Svetog Nikole, prilikom proslave nije upisana godina 1620, urednik Mile Vranešić piše i ovo: »Usprkos svemu, ostaje trunka gorčine u vezi te proslave. Naime, nekolicina nedobronamjernih ljudi, prvenstveno vojnih penzionera, u sprezi s nekim centrima izvan Žumberka, željela je ovu godišnjicu iskoristiti za promociju velikoj većini Žumberčana neprihvatljivih stavova. Kad im nije uspjelo spriječiti održavanje proslave, uslijedila je kampanja odvrćanja ljudi da ne dođu na proslavu. Ni to im nije bilo dosta, nego nastaviše u javnom tisku (u »Vjesniku«, *prim. autora*) obmanjivati čitateljstvo falsifikatima iz povijesti uskoka. Pitali smo se čemu to ovdje i zašto se to radi? Njihove prave razloge za tu nečasnu rabotu nismo uspjeli saznati, ali nismo daleko od istine ako na njih primjenimo stihove najvećeg žumberačkog pjesnika i Hrvatskog književnika, svećenika Jovana Hranilovića. »Žumberak bi opet rado od Hrvatske otadžbine...«

Poznajem ljude o kojima piše Mile Vranešić. Vodeći vojni penzioner je Nikola Pavić, zvan Dika. Poznajem i pripadnike drugih porodica iz Dragoševaca: Živkoviće, Rebe, Bračike, Popoviće i njihovu svest o svom poreklu. Da li je porodica Vranešić, koja je iznedrila i popa Vranešića, izuzetak? Poznajem i Jovu Vranešića.

Na redu je »Žumberački krijes« za 1992. i novi članak »ideologa« Živka Kustića: »Žumberak za pluralističku Hrvatsku« (str. 36). I gle čuda, sad Kustić po sistemu »toplo-hladno« kombinuje: »uskoci su branili ostatke ostataka slavne nekoć Kraljevine Hrvatske«; »donijeli su sa sobom vlastitu crkvenu baštinu, bogatu osebnost dijelom kršćanskog istočnog obreda, a dijelom Rimokatoličkog glagoljaštva iz primorskih strana«; »smanjenu Hrvatsku učinili su pluralističkom, što je oznaka demokracije kao nagovještaj buduće Evrope«. I dalje: »...zbog rata koji protiv Hrvatske vode pravoslavni Srbi, moglo bi se u ogorčenoj i ugroženoj Hrvatskoj sredini dogoditi da križanje sa tri prsta postane nepriličnim, da ga Hrvati

shvaćaju kao znak za prepoznavanje protivnika«; »moglo bi se naći i grkokatoličkih Žumberčana koji bi se stidjeli troprstnog križanja, ikonostasa, crkvenog pjevanja«; »bilo bi pogrešno u takvim prilikama žustro dokazivati svoje Hrvatstvo«; »značilo bi to da je u Hrvatskoj opasno ili neprilično biti Srbin«.

Šta reći? Pa sam Kustić lepo nabroja sve što potvrđuje poreklo i verski identitet žumberačkih uskoka. On priznaje da su oni u Hrvatskoj zbog toga obeleženi i ugroženi, da je to znak prepoznavanja. Nisu li neki narodi, među njim i Srbi, u nedavnoj prošlosti u »jednoj Hrvatskoj« bili obeležavani i unapred osuđeni? A ako je u Hrvatskoj »neprilično i opasno biti Srbin«, onda to nije od juče, a značajan doprinos dali su »ideolozi« tipa Živka Kustića.

Najzad je na redu »klasičan prilog« hrvatske historiografije o utvrđivanju identiteta žumberačkih uskoka. Naime, Nada Hranilović, rođena Bukan, dakle »žumberačka snajka«, saglasila se da se u »Krijesu« za 1992. objavi njezin ranije napisani članak: »Žumberčani – subetnička grupa u Hrvata« (str. 68–73). I pored pompeznog naslova i više od petnaest stranica teksta, malo je šta rečeno o Žumberčanima, posebno onog istinitog i korisnog. Sve je tipično »hrvatskoistoriografski«, ide se kao mačak oko vrele kaše da bi se plasiralo željeno.

Više od dve stranice trebalo je autorki da »dokaže da su dva i dva četiri«, odnosno da na formiranje svakog subetnosa, pa i žumberačkog, utiče više faktora: dijalekt, samosvijest i posebnosti kulture, tradicije, običaji, vjera i drugo. Kad je mislila da je u tome uspela, iako je postigla samo suprotno, Nadi Hranilović je trebala još skoro tri stranice za banalnost o Žumberku i »migracijskom putu uskoka-Vlaha«, čime je samo otkrila svoje prave namere.

A onda je prešla na suštinu. Na osnovu prezimena koja još danas nalazimo u Žumberku, kao i naziva mnogih sela, ona zaključuje da je selilački put žumberačkih uskoka započeo u sjevernoj Albaniji, i zapadnim predjelima današnje Crne Gore i istočne Hercegovini. »Primjerice, Žumberačko prezime Šimrak je albanskog podrijetla (alb. Sin Mrak = Sveti Marko), a imena nekih sela identična su toponimima u Crnoj Gori i Hercegovini (na primjer Pilatovci u Žumberku i Crnoj Gori i Pilatovci u Hercegovini).

Ili pak Žumberačko prezime Badovinac izvedeno je, primjerice, iz starog vlaškog prezimena Baldovin, a prezimena Sekulić, Dančulović, Popović i dr. i danas nalazimo u Crnoj Gori«.

Pošto je naučno »utvrdila istinu«, ona kaže da »ako prihvatimo činjenicu da su se Žumberački uskoci doselili iz navedenih geografskih destinacija i da uskoci uglavnom pripadaju vlaškom etnikumu, na što nas, pored mnogih historiografskih podataka, upućuje osobito način njihovog življenja i posebnost kulture (jezik, običaji, način odijevanja i dr.), onda nema razloga dvoumiti o porijeklu Žumberčana«, ali ne kaže šta su žumberački uskoci po svom poreklu.

Dalje se »vrla« istoričarka poziva na Valvasora i tvrdi »da neki samo iz neznanja, ili nekog drugog razloga (recimo nerazlikovanja pravoslavlja i grkokatoličanstva što su ga ispovijedali Žumberački uskoci), uskoke izjednačavaju sa Srbima«. Ona se pozva i na Đuru Deželića koji je napisao »da nastojanja da se uskoke izjednači sa Srbima nemaju podlogu ni u pisanim dokumentima ni u narodnoj predaji, već su izmišljena od onih koji ne žele dobro Hrvatskom narodu«. U nastavku Nada Hranilović podržava Kustićevu tezu po kojoj su žumberački uskoci bili u crkvenom zajedništvu s rimskim papom još pre nego su i postojali uskoci, papa i Bog, o čemu nije vredno više trošiti reči

Šta reći o svemu tome, sem da mi je konačno jasno šta znači »idiotizam u takozvanoj naučnoj (hrvatskoj) historiografiji«. Nadini omiljeni Albanci ne kažu za Marka Mrak, nego Mark. Žao mi je Janka Šimraka jer koliko je samo puta on, pišući o Žumberku i Žumberčanima, pisao o Slovenima i Južnim Slovenima, Srbiji i Srbima, pravoslavlju i Pravoslavnoj crkvi, pravoslavnim, pećkim i marčanskim patrijarsima, vladikama, popovima i drugom.

O prezimenima uskoka, navedenim u popisima Srba Žumberčana, bilo je dosta reči. Kao što se vidi, bilo je to korisno, dovoljno barem da pokaže da Nada Hranilović o tome zna skoro ništa, ali zato nema baš »plemenite namere«. O Nadinom udatom prezimenu Hranilović bilo je i biće uskoro reči, u smislu da neki nisu sigurni u njegovo izvorno i »pravo grkokatoličanstvo i hrvatstvo«. Nisam ni ja, jer ne samo da mi je jasno njihovo nacionalno i versko poreklo nego i poznajem Hraniloviće koji ga i ne kriju. Hrvatska istoričarka trebalo je da ima posebnu odgovornost u vezi

s »čistokrvnošću« i drugim kriterijumima rasističkih teorija i ideologija.

Nada Hranilović kaže i da je žumberačko prezime Badovinac nastalo od starog vlaškog prezimena Baldavin, ali ne kaže da u Srbiji, na Drini kod Šapca, postoji veliko naselje Badovinci. Ili da zvanični izvori kažu da je to prezime verovatno nastalo od imena Balduin, da je to ime nosilo petoro jerusalimskih kraljeva u XII veku, dvojica carigradskih careva, jedan flandrijski grof. S obzirom da je to ime bilo prisutno i među Srbima XIII–XV veka, verovatno je transformisano u prezime Badovinac. Bilo kako bilo, valjda bi trebalo upitati i Badovince, radi se o njima!

Sve što gospođa istoričarka iznosi u prilog teze da su žumberački uskoci Vlasi, govori upravo suprotno. Imena, prezimena, jezik, običaji, organizacija života, kultura u užem i (naj)širem smislu, morfologija, način odevanja, govori da mi nismo Vlasi, odnosno da s Vlasima jedva da imamo veze, o čemu će još da bude reči.

Za istoričara tipa Nade Hranilović ne postoje srpske države Raška i Zeta, kneževina i carevina Srbija, nema Pečke patrijaršije, nema ni manastira Ravanica, Studenica, Visoki Dečani, spomenutih Sopoćana, Mileševa, Hilandara iliti Svete Gore, nema ni dvanaest manastira samo na Fruškoj gori. Sve su to sagradili ili Marsovci ili Vlasi, koji nisu ni sami znali da su Vlasi, a kad su sve to uradili, rešiše da se pretvore u Srbe, naravno, da bi im napakostili itd.

I još nešto, već sam napisao da me ne bi iznenadilo da ovakvi istoriografi utvrde da Josip Broz Tito nije Hrvat, a sada mi se čini da nije isključeno i da ta ista historiografija utvrdi da su, recimo, Dioklecijanovu palatu u Splitu i Arenu u Puli gradili hrvatski inženjeri pod rukovodstvo čuvenog »neimara«, recimo da se zvao Jozo Bitanga. A ako te dve »hiže« slučajno nisu građene u istom veku, nema problema, svemoguća i nedodirljiva historiografija bi ustanovila da je on, »bitanga jedna«, živio ili više vekova ili u više vekova. Kako je to moguće ne bi trebalo ni da se pita, pa čovek je bitanga. Srećan je narod koji u svojim redovima ima dovoljno bitanga.

Valja istaći da se Nada Hranilović na kraju svoje »studije« poziva na Stanka Vraza i »priznaje« da je prava istina da »uskok, na pitanje šta si? – odgovara: ja sam Žumberčanin«. Time ona ne samo da priznaje poseban identitet Žumberčana nego negira i svoje osnovne stavove.

U riječi uredništva »Žumberačkog krijesa« za 1993, povodom aktualnog spora Hrvatske i Slovenije na Geri, kaže se: »javila se nekolicina onih što se zovu imenom trećeg naroda«. E sad, bilo bi zaista teško pogoditi koji je to narod, da »mudro« uredništvo nije dodalo da se »s jedva dva posto deklarirane treće nacionalnosti doista ne može biti državotvornim narodom ni na Žumberku«, pa tako indirektno ukazali na Srbe.

Alal vera! Unikatna i veličanstvena misao, služi na čast ne samo uredništvu nego čovečanstvu uopšte, zatim hrišćanstvu, pa rimokatoličanstvu i »drugu« papi pa i hrvatskom narodu. Vidi se da sam dobro rekao da je srećan narod ako u svojim redovima ima dovoljno bitangi. Popovi slave što je u Hrvatskoj ostalo još samo dva posto »trećeg naroda«. A javili se iz Žumberka. Znači da »trećih«, ipak, ima i u Žumberku. Onih što ih stručno i naučno zovu »troprstaši«, jer se krste s tri prsta, a i ljube se tri puta prilikom susreta i čestitanja Ali kako kad je u Žumberku sve hrvatsko, to je barem bezbroj puta napisano u »Žumberačkim kalendarima« i »Krijesovima«?

Riječ uredništva u »Žumberačkom krijesu« za 1994. puna je »slavopojki« »Krijesu« jer je upozoravao na katastrofalne posledice iseljavanja za Žumberak. Međutim, suština je u ovoj rečenici: »Općinske strukture Ozlja, Jastrebarskog i Samobora uopće se na to ne obaziru, već što više traže među partijskim, udbaškim i KOS-ovskim strukturama okupljenim oko KPD Žumberak, da oni onemogućće izlaženje 'Žumberačkog krijesa' i da ga ocrne pred narodom«.

Priznajem da mi ovo nije bilo poznato i da sam nemalo bio iznenađen. To znači da su i opštinske strukture Ozlja, Jastrebarskog i Samobora, kojima pripada Žumberak, uočile i ocenile da je društvo u i oko »Krijesa« prevršilo svaku meru i da se radi o klerofašistima. Nikada nisam bio za primenu sile, za administrativne zabrane, za ideološke i političke sudove, ali nisam ni za to da nam sudbinu kroje klerofašističke inkvizicije, da popovi prebrojavaju i odlučuju o verskom i nacionalnom identitetu, pripadnosti, brojnosti.

Priznajem, partijske, udbaške i KOS-ovske strukture su činile i ono što nikome ne služi na čast, ali su sve te i druge strukture »majka Mara« u odnosu na klerofašističko ustaštvo, koje se javlja na stranicama »Krije-

sa«. Nije li upravo ovih dana (mart 2014) jedan rimokatolički pop rekao da »Hrvatskom vladaju sinovi udbaša«. Pa kad će katolički popovi da se »izleče« od paranoje?!

»Žumberački krijes« za 1996. na strani 74 piše o već spominjanom zagrebačkom biskupu Petru Petretiću (1648–1887), Žumberčaninu, rođenom Srbinu i pravoslavcu. »Biskup Petretić, budući da je porijeklom (pardon, podrijetlom) iz Žumberka, mnogo se bavio i pitanjem grkokatolika u Hrvatskoj. O tome je dosta i pisano... No neke njegove postavke ne možemo ocijeniti kao pozitivne za učvršćenje crkvenog jedinstva u Hrvatskoj«, ali koje?

O Petretiću nisam pročitao ništa pohvalno. Naprotiv, bio je revnosni pravoslavni otpadnik i zalagao se za nasilno unijačenje i rimokatoličnje svog naroda. Ne znam što mu konkretno zameraju, ali ako je to »unijatski radikalizam«, kao što se čini, jer su mu to zamerali i drugi, šta je onda ovo što rade njegovi sadašnji naslednici?

Pored pohvala o već više puta spominjanom popu Juraju Hrnjaku, na strani 123 se kaže: »Kako se samo trebalo boriti s nekim učiteljima za djecu radi vjeronaučne poduke. A grupa domaćih komunista, poticani od onih izvan župe, stalno je rovarila po župi... Nečija je politika bila da se što više ljudi u radatovičkoj župi posrbi. Na tome se sistematski radilo. To se sada vidi u najnovijim događajima, kad su dvije osobe iz župe Radatovići uhapšene zbog svoje antihrvatske djelatnosti«.

Zaista iznenađuje koliko se nisko spuštaju autori ovih članaka. O svemu je već dovoljno rečeno. Svi znamo da je uhapšeno dvoje mladih ljudi, mladi bračni par Nikica i Irena Drakulić, iz Velikog Liješća, ali i da se pokazalo da je to bilo na osnovu mržnje i klevete. Nisam siguran da sve nije poteklo iz lonca u kojem se »kuvaju i ovi pravi hrišćanski tekstovi«.

»Otrovna strelica« iz »Žumberačkog krijesa« za 1999. opet je ispaljena na Radatoviće. Ali glavni »optuženi« je Vladimir Magoč, Rusin, pop u Radatovićima koji se od svog »stada«, zbog premeštaja, oprostio 15. avgusta 1998. godine. Kriv je jer je oproštaj organizovan »u partijskoj ćeliji kod gostioničara u susjedstvu«. Nepotpisanom autoru(ima) nije žao što nisu prisustvovali, nego šta »naš kolega Magoč u pojedinim slučajevima nije mudro postupao. Budući da nije poznao povijest naše Križevačke

biskupije, a još manje Žumberka, davao je u nekim zgodama i pred određenim ljudima neke izjave koje nisu u skladu s povijesnim dokumentima i istinom. A on je postavljen župnikom u Radatovićima između ostalog i zato da tamošnje ljude, koji su u nekim stvarima zalutali ili bili zavedeni od nekih zločestih tipova, podučiti. Jer treba znati da su ti zločesti tipovi jako puno zla nanijeli cjelome Žumberku. Nadalje, velečasni Vlado Magoč kao stranac, tj onaj koji se nije rodio u Žumberku, nije mogao o pojedinim pitanjima koja se tiču Žumberka i Žumberčana realno govoriti i zdravo prosuditi«. Autor se potpisao inicijalima F. R. (str. 247/48).

Nedavno sam slučajno upoznao popa Vladu Magoča. U kratkom razgovoru spomenuli smo i napred napisano. Bilo mi je odmah jasno da V. Magoč o stvarima o kojima je reč na stranama »Žumberačkog krijesa« i u ovoj knjizi, daleko »realnije govori i zdravije prosuđuje« od inicijala F. R. i društva. Kad bi tek mudro rukovodstvo Križevačke biskupije znalo šta on misli o njima i o njihovoj istini! A što je stranac, pa već sam upozorio da je malo verovatno da će u Radatovićima ikad više biti popa rođenog u Žumberku, a skoro je isključeno da bude rodom iz »omrznutog« Radatovičkog dela Žumberka. Drago mi je što Magoč kao Rusin nije mislio kao njegov zemljak Firisa. Nije mi mrsko ni što mlađi popovi o Kekiću, Vranešiću, Kustiću, Kurečiću i drugima misle mnogo gore nego ja.

A kakvog smisla ima ovakvo ponašanje i pisanje pokazuje i činjenica da se i Magočev nasljednik, pop Milan Stipić, takođe »stranac« – čovek koji je »ostavio traga« u Radatovićima, pre svega jer je, »pre svega« bio čovek – u proleće 2013. oprostio od Radatovića u kafani. Istina, kafedžija nije bio »partijski kadar« i bivši udbovac, kao pokojni Marko Smiljanić, zvani »Bratak«, ali je i on, zamislite, ipak pripadao Službi bezbednosti jer je vojni rok, koliko mi je poznato, služio u vojnoj policiji. I Milan Stipić bi morao da se nađe »na stubu srama« u narednom »Žumberačkom krijesu«. A i njegov nasljednik u Radatovićima je opet stranac i opet Rusin.

Da li je baš na ovom mestu najprimerenije da se podsetimo kako se razrešava problem kad se ne slažu »diktator« i narod? Naravno, najbolje je da se promeni narod! Ali narod se ne može promeniti. Nije se promenio niti za vreme Višoševića niti za njegovih nasljednika, posebno ne Firisa. Međutim, taj problem uskoro više neće postojati jer uskočki narod u Žu-

mberku neće biti potrebno menjati – neće imati ko da se menja! Uskoro neće biti naroda pa neće trebati niti popova.

U »Krijesu« za 2000. godinu uredništvo kaže da »papa poziva sve kršćane da preispitaju svoju prošlost i da svaka Crkva i kršćanska zajednica iskreno i skrušeno prizna krivnje koje su dovele do podjela, da bi opet bili jedno da svijet uzvjeruje«.

Lepo rečeno, valjda se to odnosi na sve crkve pa i na Rimokatoličku, dakle i na njezine biskupe i popove. Ako je tako rekao papa, onda bi to trebalo da osetimo i vidimo već na narednim stranicama, u narednim »Krijesovima«.

Ali već na stranici 89/90, u članku »Podoštrc nekad«, stoji i ovo: »Najteži udarac doživio je narod i ovdje u II. svjetskom ratu, odnosno poslije rata. Iz ovih nekoliko zaselaka pobijeno je tridesetak mladih ljudi samo zato što su bili Hrvati. Niko od njih nije poginuo u ratu. Prije završetka rata napustili su bojište i došli kućama, nadajući se mirnom životu. Po završetku rata svi su na prevaru uhićeni i noću odvedeni u sabirne logore. Već sljedeći dan za nikog od njih nije se više znalo ni čulo gdje je... Hrvati su ubijani masovno samo zato što su Hrvati«.

Da li ovim tekstom »Krijes« usvaja što je rekao »drug« papa i doprinosi da se »priznaju krivnje koje su dovele do podjela«. Kako da ne, ali samo ako se to ne odnosi na Hrvate. Ne branim nikog, ali ovakav prikaz događanja opet vredi zdrav razumu. Šta su »dečki« radili u ratu i na bojištu na strani fašizma? O tome ni reći, a mora da je neko bio žrtva tih »dečaka«, da je to neko video, zapisao, posvedočio.

Na stranicama »Žumberačkog krijesa« za 2001. napisano je dosta toga. Glavnu reč ima glavni urednik N. Kekić pa kaže i ovo: »Naša ovozemna domovina Hrvatska (koja li je onozemna, žarko bih voleo da znam, barem malo pre nego odem na onaj svet – *prim. autora*) prolazi kroz teška iskušenja. Mnogi su razočarani. Ostali su bez posla. Nemaju za koranicu kruha. Ne mogu plaćati režije. A kako će bez vode i struje? Drugi pak imaju u izobilju. Odakle? Kako?«.

Lepo rečeno, ali nedostaje objašnjenje zašto je tako, ko je odgovoran, kriv, kakva je u tome uloga i odgovornost Boga i pape, kakva konkretnih, »pravih« Hrvata, do kada će da budu odgovorni drugi: marsovci, komunisti, udbaši? Ali da nisu ponešto tome krivi i »drugovi« klerofašisti?

Pišući o često spominjanoj i protivrečnoj, žumberačkoj obitelji Hranilović, Nikola N. Kekić kaže: »Tijekom II. svjetskog rata partizani su spalili mnoge župne kuće a s njima i matice i svu drugu dokumentaciju (arhiv, Spomenice). Poslije rata država je preostale matice bezpravno oduzela župnim uredima i pohranila ih u svojim matičnim uredima, a neke se čuvaju i u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu« (str. 107).

Vidi se kako je »prvi (verski) čovek« Križevačke biskupije razumeo ono o priznavanju krivnje i drugo. Partizani su ratovali sami sa sobom, a »ona vlast« je najgora, jer je bila, a i sada je kriva za sve. Kekić je »zaboravio« da je u uvodu postavljeno pitanje: zašto »naša ovozemna domovina Hrvatska prolazi kroz teška iskušenja«?

Na strani 113. Kekić opisuje kako se neka Paula, pre udaje za Dragutina Hranilovića, pitala: »Nisu li ti Hranilovići, ipak neki pravoslavci, Možda Srbi«? Međutim, njen velečasni joj je ubedljivo objasnio »kako su to katolici koji imaju svoj posebni obred, kako su zajedno sa Rimokatolicima u istoj Katoličkoj Crkvi na čelu sa Rimskim Papom i kako su Hranilovići poznata Hrvatska obitelj«.

Nesrećni Hranilovići, ne daju im mira pa niti da se ožene! A što se postupka (provere) tiče, nema šta da se kaže, tako su radili udbovci, ali i SS-ovci i NKVD-ovci. Kad neki vele(ne)časni proveri i objasni stvar, a drugi još vele(ne)časniji to ozvaniči na stranicama Kijesa, stvar je završena. Ko pita Hraniloviće? Važno je da »smerna rimokatolkinja« može da se uda i da neće da rodi neko »srpče«. E sad, ako je tako i bilo, ako i ima takvih primitivnih »udavača«, a ima ih, da li je to trebalo da bude objavljeno na stranicama »Krijesa«? To je ipak bila privatna stvar »drugarice udavače« i njezinog velečasnog. Ali kad je već objavljeno, onda valja upitati uredništvo i Kekića: ne smrdi li to na šovinizam? I nisu li fašisti proveravali poreklo do ne znam kog kolena da se ne bi »oštetila« (ugrozila) čistota arijevske rase?

Ne znam kako se to »provuklo«, ali Nikola Radić (str. 137) piše o žumberačkim narodnim običajima vezanim uz Božić, uz poklade, Uskrs, Đurđevdan. Nije puno, ali i tih par reči nešto govore o Žumberčanima u celini, o njihovom poreklu pa i o Hranilovićima i Radićima! Izgleda da je onaj velečasni, ipak, najblaže rečeno, obmanuo »drugaricu udavaču«, pa joj podmetnuo ne baš pouzdane podatke o poreklu Dragutina Hranilovića.

Velečasni Nikola N. Kekić se oprostio od umrle Marije Hranilović, ali se i dalje bavi Hranilovićima (1907–2000), jer Marija je imala dvojicu braće. Stanko je od rane mladosti bio emigrant u Italiji. »Kad je stvorena NDH, vratio se u Zagreb, ali se nije slagao s novom hrvatskom vlašću«. U Zagrebu je »vodio papirnicu i od nje živio do kraja rata. Budući da nikome nije učinio zla, ostao je u Zagrebu i nakon sloma NDH. No uhićen je 1945. i pogubljen vjerojatno u Jazovki«. I brat Marko se »već u ranim godinama počeo baviti ilegalnom političkom djelatnošću. Jugoslavenske su ga vlasti uhitile pod optužbom da ruši državu i pogubile 25. rujna 1931«.

Prema Kekiću, Marko je pred sudom rekao da je sve svesno radio i da se žrtvuje za svoj hrvatski narod, a opisuje i kako je sestra Marija pomagala braći: skrivala poštu, prenosila poruke i promidžbeni materijal, sve dok nije »došla radost, ostvarenje onoga za što se sa svom svojom obitelji borila – uspostava hrvatske države. No ta radost neće dugo potrajati«. Uhapšena je 1945 i osuđena na dvije godine zatvora.

Da li je mesto ovakvim tekstovima na stranicama hrišćanskog »Krijesa«, još kao posmrtnica? Koliko je to u skladu s onom papinom porukom i koliko je to vele(ne)časno? Da bi se bolje razumelo, trebalo bi znati da je sada Kekić glavni i odgovorni »Krijesa«, da sada on »vodi glavnu reč«, kao i da izgleda da ima svoje teme, svoju specijalnost, a to je, po svemu sudeći, relativizacija ustaških zločina i rehabilitacija fašističke endehazije?

»Žumberački krijes« za 2002. godinu interesantan je zbog lamentiranja urednika Kekića o samom »Krijesu« i Žumberčanima. Kaže i »da smo »kroz njega (kroz »Krijes« – *prim. autora*) mi Žumberčani postali svjesniji samih sebe... Tako nas malo ima, a toliko smo domovini našoj Hrvatskoj velikana dali. 'Žumberački krijes' pati zajedno s 'malim stadom' koje je još ostalo na sočnoj i čistoj Žumberačkoj paši... I zato, narode moj, počuj riječi Spasitelja tvoga: 'Ne boj se stado malo!'« I nastavlja, »nekoć si bilo veliko stado, sada si malo. Opet ćeš, ako budeš vjerovao, nadao se i ljubio, malo stado postati veliko. I zato, stado moje malo Žumberačko, gore srca«, napisa Kekić i, koliko znam, ostade i još je živ.

Mudri i velečasni Kekić je svestan svoje veličine i uloge. Verovatno je u razgovoru sa samim sobom zaključio da je on između Boga i naroda pa je čak isključio i papu. Ali tog momenta je izgubio orijentaciju. Kad već Bog ima svoje stado, što ne bi i on imao svoje stado malo, žumberačko?

Na 315. stranu, verovatno da bi bio što manje primećen i čitan, »gurnut« je članak Danijela Hranilovića (opet Hranilović!): »Grkokatolici, čuvajmo svoj obred«. Iako i autor kaže da su većina Hrvata katolici rimskog obreda, a manji deo katolici grčkog ili bizantskog obreda, što znači da ne razume značenje reči »katolik«, članak je vrlo koristan. Hranilović jasno kaže da grkokatolici kad se križaju s tri prsta postaju sumunjivi pa nastavlja: »Grkokatolici se križaju onako kako su se svi kršćani križali u prvih tisuću i više godina. Tako, i nikako drukčije, križali su se i svi Hrvati. Tek kasnije u srednjem vijeku na Zapadu se počela uvoditi novotarija – križati se ne sklapajući više prste. Tako se izgubio jedan važan simbol u zapadnom kršćanstvu: simbol savršenog jedinstva triju osoba u Bogu: Oca i Sina i Duha Svetoga i simbol jedinstva dviju naravi u Isusu Kristu: božanske i ljudske«. (...) »Čujem od našeg župnika da pojedini grkokatolici zadnjih godina ne donose u svoju župnu crkvu djecu na krštenje, ne vjenčavaju se u svojoj župnoj crkvi, a i za sprovode se obraćaju rimokatoličkom svećeniku. Nije li to žalosno? Što bi im rekli njihovi djedovi? A poznato je tko izgubi svoje korjene, ili kako se to danas stručno kaže svoj identitet, taj ostaje kao grana bez životnog soka, suva grana«. (...) »Nas mlade naši roditelji nisu, nažalost, vodili u našu grkokatoličku crkvu da mi svoj obred u kojem smo kršteni upoznamo. Na vjeronauk su nas slali u obližnje rimokatoličke crkve. Tu smo čak i prvu pričest primili. Kasnije samo neki od nas otkriju da su u vjerskom odgoju mnogo izgubili...«

Nemam komentara, sem da sam već upozorio da poznajem Hraniloviće koji ne samo da znaju šta su i ko su već to i poštuju.

U »Krijesu« za 2003. urednik Kekić je ogorčen što »kršćani slabo poznaju vjeru« pa, pored ostalog, kaže: »Kršćanstvo je postalo beživotno. Stoga i nije u stanju promjeniti ovaj svijet... Mnogi kršćani zapravo žive na paganski način. Bog im treba samo tu i tamo kad se nađu u nekom životnom škipcu«.

U ovom »Kijesu« pojavljuje se još jedan »talentovan« autor, izvesni Zvonimir Kurečić. Kaže da su Žumberački uskoci »u hrvatske krajeve došli ili kao pravoslavci ili kao s Rimom sjedinjeni katolici (grkokatolici)«; za vladiku Vratanju kaže da je u Rimu »ispovijedio katoličku vjeroispovijest«, a da su se, »od nekoć brojčane Marčanske unije, do danas u okviru

Križevačke biskupije kao grkokatolici održali samo grkokatolici – potomci starih hrvatskih uskoka« (str. 41).

Šta je ovaj »pesnik hteo da kaže«, verovatno ni njemu nije jasno, ali se jasno prepoznaje »nauka« ideologa Kustića. Samo smo još njega, koji s poreklom i identitetom žumberačkih uskoka ima toliko veze koliko ja s Rimokatoličkom crkvom, trebali da nas pouči ko smo i šta smo? Bilo bi bolje da se upita šta o njemu i njegovoj delatnosti misle njegovi mladi kolege?

Primetno je da se M. Vranešić neko vreme nije javljao tako često. Ali sačekao je on svojih pet minuta. Ispod podnaslova »Ima među nama i smeća«, pišući o gradnji vodovoda prema selima Dragoševcima, Kamenicama i Šiljkima u radatovčkom kraju, kaže i ovo: »Ali da ne bi bilo sve bez problema, pobrinuli su se nekadašnji ofucani komunistički kadrovi koji su desetljećima radili na upropaštavanju Žumberka, ali radeći samo za svoju korist. Zaista je sramotno i ponižavajuće da se među poštenim Žumberčanima nalaze i takvi izrodi i svojim zemljacima uskraćuju ono što tako željno čekaju. Takvim vucibatinama bilo bi bolje da se konačno povuku sa Žumberačke scene i da poštenim ljudima omoguće živjeti i raditi u miru« (str. 237).

Sad je konačno vreme da se upitamo šta bi rekao Vranešić da se njega »čašćava« izrazima: smeće, ofucana popovska vucibatina i izrod?

»Krijesovi« za 2007. i 2008. godinu su, što se tiče tekstova laži i propagande, »siromašni«. Naprotiv, u uvodnim rečima glavnog urednika Kekića spominje se krsna slava, a krsnu slavu imaju samo Srbi. Zašto, uopšte nije bitno, ali je imaju i slave kao nešto najvrednije i njihovo, nešto po čemu se prepoznaju i po čemu ih znaju. Koliko je to u vezi s crkvom i religijom, nije bitno. Može da bude, a ne mora, kao i kod većine Žumberčana. Ali otkud Žumberčanima krsna slava? Da nam je nisu »velikodušno prepustili« Hrvati, ili možda Kranjci, možda Vlasi, možda Marsovci? Predlažem da zaključimo da su krsnu slavu Žumberčanima »podvalili srbo-komunističko-četničko-udbaški krugovi ili snage«.

A istina je da Žumberak u vezi s krsnom slavom potpuno odslikava situaciju u srpskom narodu u celini. Najčešća slava je Sveti Nikola. Mi smo Svetog Nikolu, našu krsnu slavu i s očeve i s majčine strane, obeležavali

bez ikakve veze s »prodanim« popovima i »nametnutom« crkvom. Slavili smo je, uprkos njima, kao obeležje našeg nacionalnog i verskog porekla i identiteta. Šta je »navelo« Kekića da spominje krsnu slavu? Možda sećanje na svoje poreklo i griža savesti? Koliko znam i Kekići slave Sv. Nikolu.

U uvodnoj riječi »Žumberačkog krijesa« za 2010, koji je potpisao M. Vranešić, izražava se »divljenje prema našim starim biskupima, svećenicima i cijelom narodu kako je uz Božju pomoć i nadahnuće Duha Svetoga u onako burnim vremenima bilo hrabrosti na granici svjetova, kultura i ratnih opasnosti osnivati novu crkvenu zajednicu. Društvene prilike ni crkvene strukture nisu bile sklone takvom pothvatu, ali Božji ljudi koji su hrabro gledali za spas duša nisu se bojali nikakvih poteškoća«.

Treba li podsetiti da Vranešić piše o »izmišljanju« i osnivanju nove, grkokatoličke crkve, da bi se u nju »dobrovoljno, vojnom silom« uterivali hrišćani pravoslavnih crkava, kako bi se na taj način »spasile njihove duše«. Kako Vranešić zna da su oni koji su to radili imali božju pomoć i bili nadahnuti Svetim Duhom? Da li je svestan da time Boga jedinoga, svemogućeg, bezgrešnog i kakvog sve ne, i njegov duh, svodi na nivo najgoreg »šeširdžije« i pokvarenjaka, čiji duh smrdi svim pokvarenostima? U tom smislu »drugu« Bogu je, već znamo, bio »najbliži onaj general Petaci. U ime kog »druga« Boga istupa Vranešić? Očigledno je da je on rimokatolik, da ne voli jednako niti sve hrišćanske crkve niti sve vernike, s obzirom da otvoreno staje na stranu jedne, Rimokatoličke, a o pripadnicima drugih religija da i ne govorimo. Da li je Vranešić svestan da je to bio genocid i da bi svaki moralan čovek, bio hrišćanin ili ne, toga trebao da se stidi?

Naravno, ovaj broj »Krijesa« posvećen je imenovanju novog križevačkog biskupa, već dobro znanog Nikole Nine Kekića, čija je »uža specijalnost«, izgleda, rehabilitacija ustaštva i endehazije. Dobro je što ga je »drug« papa, prema »Krijesu«, imenovao za križevačkog biskupa, ali ne i za vladiku. Kamo sreće da ta reč nikada ni ne bude spomenuta uz njegovo ime!

Valja ukazati da su novog biskupa, između ostalih, pozdravili: »protorej« Milan Vranešić (u ime klera Križevačke biskupije), Goran Ivanišević (u ime grkokatolika Hrvata), Mihajlo Timko (u ime grkokatolika Rusina) i Aleksa Pavlešina (u ime grkokatolika Ukrajinaca). Lično sam

zadovoljan što tom prilikom nije spomenuto srpsko ime, ali ne mogu da i na ovom mestu ne ukažem da stranice »Krijesa« jasno pokazuju da se to »društvo« ne bavi bogoslovljem, nego najgorom, nažalost nekažnjenom, fašistoidnom politikom verskog i nacionalnog negiranja i iskorenjivanja svega što je srpsko i pravoslavno.

Osvrnuću se na ono »protojerej« ispred imena M. Vranešića, utoliko pre što se ovih novembarskih dana 2013. godine može pročitati da je dotični, u stvari ne samo protojerej nego još više – »protojerej-stavrofor«, nešto ne samo sasvim nepoznato nego i neviđeno i nečuveno na ovim prostorima, i da će on u tom svojstvu u Jastrebarskom predvoditi »svetu liturgiju«, pazite – ne »mašu«.

Stvar postaje s jedne strane malo jasnija, ali s druge i mnogo nejasnija kad vidimo šta Vikipedija kaže: »Protojerej-stavrofor je najviši mirski prezvaterski čin u Pravoslavnoj crkvi i odgovara najvišem monaškom prezvaterskom činu arhimandrita. U Pravoslavnoj srpskoj crkvi ovim najvišim crkvenim odlikovanjem u prezvaterskom činu sveštenstva mirskog reda odlikuju se ugledni stariji sveštenici, obično pri kraju svoje pastirske službe, koji su se svojim životom i radom posebno istakli i sebe i ceo svoj život ugradili u Crkvu. Ovaj čin daje Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve na predlog eparhijskog arhijereja, a svečano se uručuje na svetoj arhijerejskoj liturgiji. S obzirom da odlikovanje daje pravo nošenja krsta na grudima, protojerej-stavrofor je protojerej koji nosi krst.«

Kad bismo barem znali kakve veze ima M. Vranešić sa Srpskom pravoslavnom crkvom, možda bi sve bilo barem malo jasnije? Ovako, sve izgleda neprirodno i liči na kombinacije potrebne križevačkim »zidarima«. Irena Smiljanić mi je to lepo objasnila: »Tome se inače ne treba čuditi. Bit grkokatoličke crkve je u svojatanju svega pravoslavnog – osim pravoslavlja«.

Dakle, treba ponoviti, križevački popovi su »uspeli« u nečasnoj nameri da sve u vezi sa žumberačkim uskocima bude grkokatoličko, ali takvo da bude »pravo rimokatoličko i u potpunom jedinstvu s rimskim papom«, kad god to njima zatreba, s krajnjim ciljem da bi sve bilo hrvatsko. Pošto takvih »grkokatolika i Hrvata« u Žumberku ima još veoma malo, a oni koji su napustili Žumberak postaju i formalno to što su žele-

li »križevački popovi«, dakle rimokatolici i Hrvati, grana na kojoj »visi« križevačko grkokatoličanstvo i na kojoj i oni sede, samo što se nije »odlomila. A kad se odlomi, s njom propada sve, ceo taj sramni projekat, jer neistinito i izveštačeno ne može da izdrži probu vremena i kad-tad propada. Neće biti potrebe ni za Križevačkom biskupijom pa ni za njezinim poslenicima koje spominjem u ovoj knjizi. Oni će da ostanu, kako se u narodu kaže, kao »izmet na prtini« u proleće.

Da se to ne bi dogodilo, barem ne za »njihove vladavine«, trebalo bi grkokatoličanstvo »oživeti« barem formalno, reda radi, samo da bi se oni održali. I šta se sada dešava? Obilaze »križevački popovi« Žumberčane, nekadašnje grkokatolike, na primer u Jastrebarskom, Samoboru i drugde, s namerom da ih »povrate u grkokatolike«. Reakcije su različite. Neki neće ni da razgovaraju, drugi otprilike kažu: Kako vas nije sramota, pa vi ste nas ubeđivali da postanemo pravi rimokatolici i Hrvati, da i ne govorimo o prilikama u kojima smo živeli u daljoj i bližoj prošlosti! Međutim, nekim mladim ljudima je to interesantno, jer o svemu nemaju pojma, pa otprilike kažu: O tome nemam pojma, ali bih hteo da znam istinu o svom poreklu i šta se to dogodilo s mojim precima! Međutim, roblem je što iza toga slede »nezgodna pitanja« koja se ne mogu zaobići, a ne bi se smela reći istina! Eto, u tom i takvom »mulju« i u tu svrhu može M. Vranešić da bude i »protojerej-stavrofor, ostaje samo nejasno koja pravoslavna crkva i za koje zasluge mu je dodelila to zvanje?

U ovom broju može se pročitati i nešto što doprinosi istini. Žumberčani Jovo Simičiklas i Marta Magovac govore o već spominjanoj krsnoj slavi žumberačkih uskoka u njihovim rodnim i okolnim selima (str. 148). Svetog Arhandela Mihajla slavile su porodice: Smičiklas, Pavić i Bračika; Verige Sv. Petra: Burići, Poljaki i Popovići; Sv. Nikolu: Bojići, Bukvići, Karlovići, Kekići, Krajačići, Radići i Šajatovići; Sv. Jovana (ne Ivana, kao što je napisano, jer takva krsna slava ne postoji), Dejanovići, Perisi, Haralovići, Mirosavci i Hodanovci; Đurđevdan (ne Sv. Jurja): Smiljanići, Jurići i Radoši; Sv. Stevana (ne Stjepana) slavili su Hranilovići. Valja napomenuti i da se slava Sv. Stevana u Žumberku spominje kao »Šćepan dan« ili »Šćepanja«, baš kao i na području Crne Gore, jer je Stevan tamo Šćepan, pa odatle i brojni Šćepanovići, koji su u drugim srpskim krajevima Stevanovići!

Tačna je i njihova opaska da se krsna slava više slavi(la) u srednjem i zapadnom delu Žumberka (Radatovićkom kraju). Ona samo pokazuje da je u tom delu Žumberka izraženija svest o verskom i nacionalnom poreklu. Jedan od popova koji je bio na dužnosti u Kaštu rekao mi je da su, na podsećanje na krsnu slavu, Kaštani reagovali kao da su iznenađeni, uplašeni, poneki i uvređeni, da su zamuckivali kao da su uhvaćeni u krađi, u smislu »pa, mi ne znamo šta je to«. Pošto pop koji mnoge stvari vidi sasvim drugačije nego njegovi »pretpostavljeni i šefovi« nije odustajao, promrmljali bi posramljeno: »Da, da, možda su naši stari...« A što se tiče opaske da su krsnu slavu više slavile bogate porodice, radi se o nespretnoj izreci, jer bogat ručak u siromašnom Žumberku nije mogao da bude suština slave, nego verovanje da je to pokazatelj našeg porekla i identiteta.

Na str. 236–239 objavljen je obiman i više nego interesantan članak Janka Cara o svom rodnom selu, već spominjanim Pilatovcima: načinu života, žiteljima, prilikama i neprilikama. Članak sam pročitao s posebnim zadovoljstvom. Janko je stariji od mene 17 godina, a lično poznajem većinu Pilatovčana, »junaka njegove priče« i znam za dogodovštine koje opisuje.

Za razliku od mnogih koji su na stranicama »Krijesova« pisali o životu u Grkokatoličkom sjemeništu, u koje je Janko stupio u septembru 1940, on je i u tome bio realniji i istinitiji. Priznaje da je bilo i brutalnog batinanja, nestašice i gladi, ali i da je »život u sjemeništu, nakon rata, bio u svakom pogledu bolji i snošljiviji«. Ukazuje i da su mnogi svršeni maturanti ili diplomirani bogoslovi mnogo češće napuštali sjemenište i mantiju, a novi sve rede dolazili.

Sudeći po imenima i prezimenima, s Jankom su u sjemeništu bili barem ovi Žumberčani: Janko Golubić, Nikola Herak, Milko Gajski, Milan Bulić, Ilija Kekić, Ilija Radić, Božidar Višošević, Ilija Brdar, Pero Dejanović, Nikola Relić, Nikola Brzović, Milko Predović, Pero Štrbac, Marko Vučinić, Ilija Jelenić, Janko Keserić, Danijel Dančulović, Ilija Lasić, Nikola Keserić, Nikola Goleš, Nikola Popović, Pavle Car, Petar Stanić, Heraković, Banjeglav, Pero Milčinović, Nikola Smičiklas, Jovo Gavran i Pavle Bastašić.

Niko od njih, barem od onih iz Radatovićkog kraja, nisu postali popovi, o čemu je već pisao pop Firis i o čemu će još biti reči. Zašto Janko

nije postao pop, objasnio je: »Sjemenište sam napustio iz uvjerenja da ću kao katolik laik i građanin biti korisniji nego svećenik«. Kratko i mudro rečeno, navodi na razmišljanje! Tome dodajem samo da je Janko maturirao 1948, dobio državnu stipendiju i diplomirao prvi stepen metalurgije, a potom i ekonomiju.

Složio sam se s Jankovim pisanjem o životu u rodnim Pilatovcima i njegovim Pilatovčanima, ali ne mogu da ne ukažem i da je njegovo pisanje o obitelji Car, o poreklu i identitetu, posledica boravka i vaspitanja u sjemeništu. Janko piše da su njegovi preci, to jest Cari, senjski uskoci, da su »oduvjek bili grkokatolici, to jest katolici bizantsko-hrvatskog obreda i »nikada se od nikoga nisu dali prevesti na drugo vjeru i obred«. I dalje: »Svi preci Careve muške populacije imaju izrazito starohrvatska imena«, među koja svrstava i imena Nikola, Janko, Dako, Dmitar, Ilija, Maks i Pavle. Piše i da mu je majka iz porodice Dučić i da ga je vjeroučitelj pop Firis »učio vjeronauk na staroslavenskom jeziku« i da je njegova baka po majci »znala izvanrednim izgovorom i besprijekornim hrvatskim jezikom recitirati junačke narodne pjesme o Sibinjanin Janku, Banović Sekuli (ne nego Strahinji, *prim. autora*), o Kraljeviću Marku, o posljednjemu hrvatskom Kralju Petru Svačiću«.

S obzirom da ću o Jankovim rodnim Pilatovcima pisati detaljnije kasnije, i to ne slučajno, ukazaću samo na ono što što je Janko za vreme naukovanja u Grkokatoličkom sjemeništu »dobrovoljno zaboravio«. Jankovi prapreci po prezimenu Car postoje u Žumberku i pre nego je »izmišljena Grkokatolička crkva« silom nametnuta Žumberčanima. A da »katolici bizantsko-hrvatskog obreda« nigde ne postoje, jer ne postoji ni takav obred (veroisповедanje), Janko bi kao pitomac sjemeništa trebalo da zna.

Jankova »starohrvatska imena« Nikola, Janko, Dako, Niko, Dmitar, Ilija, Maks i Pavle su barem malo više i ne samo staro nego i novosrpska, negoli hrvatska. On je i sam poznao bezbroj Srba: Nikolića, Jankovića, Dmitrovića, Ilića, Maksića, Pavlovića, čija su prezimena patronimička, od spomenutih imena. Što se tiče imena ili varijante imena Niko i Dako, ona su ne samo veoma česta u Žumberku nego je ime Janko daleko najbrojnije. Oba imena su izvorno s prostora današnje Crne Gore i Hercegovine, o čemu je već bilo reči, pa se i prezimena izvedena od njih, dakle Dakovići

i Nikovići, mogu naći samo u tom područja ili direktno potiču odatle. I moji prijatelji Špiro Niković i Radivoje Daković su iz današnje Crne Gore.

Jankova majka je od Dučića, a njegov »vjeroučitelj« pop Firis, već se videlo, upravo Dučiće je svrstavao među najopasnije »srboljube«. Ja ih poznajem kao ljude koji su bili svesni svog srpskog i pravoslavnog porekla. Stoga Janko može da misli i piše šta hoće, ali ne može da pobegne od samog sebe, ne može da dokaže da je »čistokrvni« Hrvat, ali i bez dokazivanja može to da bude »koliko mu srce hoće«.

Jankova baba je znala junačke narodne pesme. Nije ih znala samo Jankova baba. Znala ih je i majka popa Predoevića u Dragama, ali ih nije znao ili nije hteo da ih zna, njezin sin, jer je u unijatskom semeništu »naučio« da ih zaboravi. Mnogi istoričari ističu da su žumberački uskoci »junačke narodne pesme doneli sa sobom«, a Radoslav Lopašić i ilirski prvak Stanko Vraz privrženost junačkim narodnim pesmama i njihovo poznavanje ističu ne samo kao jedan od pokazatelja porekla i identiteta Žumberčana već i njihovog razlikovnja od Hrvata.

Poznajem lično mnoge članove pet rodova ili porodica Car iz Pilatovaca, Brezovice i Dučića, koje Janko spominje. Znam ne samo da su svi bili svesni svog srpskog porekla, nego da se i danas tako osećaju. Moj školski drug Milan Car, iz porodice Skerinih iz Pilatovaca, tako je upisan i u knjige našeg razreda. I ne samo to, Milan je ovih dana, u rodnim Pilatovcima, s porodicom i rodbinom, proslavio Đurdevdan, krsnu slavu.

Na kraju, po svemu što je i kako je pisao o svom selu i suseljanima, Janko Car nije mogao da ne bude svestan svog porekla pa je njegov ne mali napor da to negira uzaludan.

U »Krijesu« za 2011. godinu vidimo značajne personalne promene. Dotadašnji glavni urednik Nikola N. Kekić je »avanzovao«, postao je biskup križevački. Šta se može? Drugi izbor je bio da i na to mesto (ponovo) postave nekog Rusina. Da li to znači da mu je uređivanje »Krijesa« bila »odskočna daska«? Ili još gore, da li su ga »preporučili« tekstovi u kojima nastoji da »abolira« ustaštvo i endehaziju? Glavni urednik ponovo je postao Mile Vranešić pa se to odmah osetilo u »uvodnoj riječi«.

Nije baš sasvim jasno šta je »pesnik« Vranešić hteo da kaže kad je napisao: »Kad je riječ o »rušilačkom zlu kojeg nije bila pošteđena Crkva ni

na ovim našim prostorima«, ali je sasvim jasno šta se htelo reći kad je napisano: »Jedan od najdrastičnijih primjera svakako je zlo Istočnog crkvenog raskola. Gotovo već jedno tisućljeće traje sablazan crkvenog razdora«.

Nazvati zlom Istočnu (pravoslavnu) crkvu, znači nazvati zlom sve hrišćane koji ne misle kao papa i njegovi podrepaši. To mogu da napišu samo bolesni, pomućeni umovi, klerofašisti najgore vrste.

Hvaleći vladiku Simeona Vratanju, kaže se da je on »znao reći dosta tim podjelama i svadama... dobro je razlučio što je bitno a što nebitno... znao je razlikovati ambalažu od sadržaja«. I dalje: »Nasljednici tako mudrog čovjeka kroz duge vjekove nerazumjevanja, progona i nevolja svake vrste uspjeli su sačuvati sve do današnjih dana crkveno zajedništvo i obrednu raznolikost na ovim prostorima«.

Očigledno je autor samo »razradio« svoju prethodnu veliku hrišćansku misao na primeru ambalaže i sadržaja. Ako je ambalaža od dasaka, onda je među njima sigurno i ona daska koja nekome »nedostaje u glavi«. Naravno, ni reći o tome ko je progonio navodne nasljednike »mudrog« Vratanje, koja je to vlast i crkva bila, kada je to bilo i s kojim ciljem?

Na str. 57–63 već spomenuti Zvonimir Kurečić izneo je »plan obilježavanja 400. obljetnice obnove crkvenog zajedništva u Hrvatskoj«. Uskoci su za njega Vlasi i samo Vlasi. Iako na jednom mestu govori o »pravoslavnim Vlasima«, a na drugom o »Vlasima koji su pripadali istočnoj crkvenoj tradiciji«, mudrom Zvonimiru Kurečiću ne smeta da na trećem mestu kaže: »Otvorenim ostaje pitanje jesu li preci današnjih grkokatolika Žumberčana bili katoličke vjeroispovijesti ili su došli kao »nesjedinjeni istočnjaci grčkog obreda. To pitanje ostavljamo znanstvenom skupu«.

Drskost i bezobrazluk! Zar se to utvrđuje na skupu koji organizuju klerofašisti? Zar Žumberčani ne znaju ko su i odakle su? Podseća me to na onu narodnu: »je li majka rodila budalu«?! A da je majka, zaista, rodila budalu, potvrđuje i napisana logička besmislica, smisaona glupost i jezička praznina: »nesjedinjeni istočnjaci grčkog obreda«.

U »Krijesu« za 2012. godinu najviše prostora dato je opisu dvaju događaja. Prvi je, razume se, poseta Hrvatskoj pape Benedikta XVI početkom aprila 2011. godine. Drugi je obeležavanje 400 godina Marčanske unije, sramnog projekta unijačenja i preveravanja pravoslavnog srpskog naroda na području Habsburške Monarhije.

Opisujući papinu posetu Hrvatskoj, ko zna koju po redu, s obzirom da je Hrvatska i nadalje zemlja na »predziđu kršćanstva«, što bi se moglo protumačiti i kao da iza nje i nema drugih hrišćana i hrišćanskih zemalja, s obzirom da su »pravi kršćani« samo rimokatolici, autori nisu imali da napišu mnogo novog. Međutim, nešto novo i više nego značajno, rekao je sam papa Benedikt.

Govoreći o »blaženom« biskupu Alojziju Stepeincu, papa je naglasio: »Rekao bih da je sudbina kardinala Stepinca bila da živi u dvjema suprotstavljenim diktaturama: prvo ustaški režim, koji je izgledao da ispunjava san o samostalnosti i nezavisnosti, no zapravo je to bila lažna samostalnost koju je Hitler zloupotrijebio za vlastite ciljeve. Kardinal Stepinac je to jako dobro shvatio i branio je pravu čovječnost od toga režima braneći Srbe, Židove, Rome: dao je – recimo to tako – snagu pravog humanizma, pa i trpeći«.

Nije mnogo, ali od koga je – više je nego dobro. Konačno je prvi pop i duhovnik Rimokatoličke crkve spomenuo u jednoj rečenici Hitlera i ustaški režim, i to na teritoriji Hrvatske, tamo gde su na istrebljenje bili osuđeni Srbi, Jevreji i Romi, ali i komunisti, i time barem malo, »posuo pepelom« sve one koji ne samo da negiraju nego i slave ustaške zločine. Ostaje da vidimo da li će to da uoče i razumeju i izdavači »Žumberačkog krijesa«, posebno glavni među njima, imajući u vidu da je papa direktno osudio njegovu »specijalnost« – opravdavanje ustaštva i fašizma.

U odnosu na rečeno o ustaškoj fašističkoj diktaturi i Hitleru, papina ocena da je »nakon toga uslijedila suprotna diktatura komunizma, u kojoj se (Stepinac, *prim. autora*) ponovo borio za vjeru«, ima čak »slatkast okus«, kao zašećerena vodica, »šerbet«, rekli bi braća muslimani.

Opis drugog događaja, proslave 400. godišnjice unije, počinje članom biskupa Nikole Kekića »Povijest Marčanske unije«, koju već dobro poznajemo. Iako je papa rekao da je Stepinac branio od ustaškog režima Srbe, za Kekića su to i dalje Vlasi, koje tu i tamo nazivaju i Raščani. Time protivreči ne samo papi nego i samom sebi, jer već u sledećoj rečenici kaže da »su dio njih (Vlaha, *prim. autora*) s vremenom postali Hrvati katolici, a dio Srbi pravoslavci«. Ko je ko u tom zamešateljstvu, teško bi bilo reći. Zapravo, bilo bi pošteno da Kekić i njegovi istomišljenici otvoreno

kažu da su oni vlašskog porekla, pa su onda postali Srbi pravoslavci, zatim su postali to što su sada ili što misle da jesu. To što su oni lično ili što kažu da su – ionako je javno nevažno.

Zbog toga baš na ovom mestu treba ukazati da u Kekićevim rodnim Kekićima, iznad ulaza u groblje pored crkve Sv. Ćirila i Metodija piše: »Čovječe, sjeti se što si«.

U skladu sa svojim »vlaškim poreklom i prevrtljivošću«, Kekić dalje naglašava da su i Žumberčani, pop Martin Dubravić i zagrebački biskup Petar Domitrović, bili »vlašskog porijekla«, što u prevodu znači Srbi i pravoslavci.

Inače, Kekić nije mogao da napiše članak, a da se ne poziva na istoričare o tome da su tadašnju Hrvatsku činili samo ostaci ostataka nekadašnje Hrvatske; da su starosedeooci, to jest Hrvati rimokatolici, bili prisiljeni da napuštaju svoja staništa i potraže nova u Gradišću u Austriji i drugde, zbog najezde Turaka, kao što su i Srbi pravoslavci, zbog iste opasnosti, morali da napuštaju svoja u Srbiji i potraže nova u Hrvatskoj i drugde; da su zagrebački biskupi bili tako »mudri i pametni« da su više štetili nego koristili uniji; da su, kako se u narodu kaže, »sekli granu na kojoj je visila unija«.

Pošto su žumberački uskoci deo tog srpskog i pravoslavnog naroda, Kekić priznaje istinu, to jest srpsko i pravoslavno poreklo i identitet Žumberčana, a time i svoje, iako toga možda i nije svestan i zbog toga nije srećan.

Kekić kaže: »Ipak, najteži udarac stabilnosti Marčanske biskupije odnosno Grkokatoličke crkve u Hrvatskoj zadao je Pečki patrijarh Arsenije Crnojević«, koji se s brojnim klerom i narodom iselio iz južne Srbije. »Car Leopold izdao mu je 1691. diplomu prema kojoj on ima vlast raspolagati sa svim crkvama grčkog obreda i njemu se kao crkvenoj glavi imaju pokoravati svi vjernici grčkog obreda u Ugarskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni, Hercegovini i Hrvatskoj, i da ga u tome nitko, ni od crkvenih ni od svjetovnih vlasti, ne smije ometati. Dakle car u svojoj diplomi nije izuzeo sjedinjene odnosno grkokatolike. Kako su sjedinjeni u Hrvatskoj, okupljeni u Marčanskoj eparhiji, bili takođe grčkog obreda, patrijarh je svoju diplomu tumačio tako da on ima jurisdikciju i nad Marčanskim bisku-

pom... Kao posljedica toga bit će sve veći otpad od Marčanske biskupije i priključivanje novoosnovanim pravoslavnim eparhijama u Hrvatskoj.«

Verujem da će čitalac prepoznati da je ovo samo interpretacija onoga što je, čak pre 80 godina, više puta napisao Kekićev prethodnik Janko Šimrak. Zašto je to sada napisao i Kekić? Svakako ne što je hteo, već što je morao, u ovom vremenu istina je dostupna, ne može više da se sakriva.

Ako zagrebački biskupi i rimokatolički popovi nisu baš bili pametni, izuzimajući »Vlahe« Martina Dobrovića i Petra Domitrovića, da li je Kekić svestan da je time udario težak šamar hrvatskom narodu i rimokatoličkim popovima. Popovi bi trebalo da budu »cvet naroda«, a biskupi »cvet cveta naroda«.

Partijarh Čarnojević je došao s narodom iz južne Srbije. Da li to znači da je Srbija i postojala i da postoji? Ko je stvorio Srbiju? Pa, verovatno Srbi! Ako Srbiju nisu stvorili Srbi, onda ni Hrvatsku nisu stvorili Hrvati, možda Vlasi koji su, prema Kekiću, postali Hrvati!

Kekić priznaje da su pripadnici Marčanske biskupije bili grčkog obreda, što znači da su bili pripadnici i Srpske pravoslavne crkve, jer se druge pravoslavne crkve niti ne spominju. Znači li to da je Kekić razumeo papu i njegovo jasno izražavanje o Srbima i pravoslavicima? Bilo bi dobro ako je tako. Neće li se Kekić i dalje ponašati kao da je on veći katolik i od samog pape Benedikta? A novi papa Franja na hrišćanstvo rimokatoličko gleda drugačije nego njegovi »evropski« prethodnici.

Kekić piše i o »otpadu od Marčanske biskupije«! Ne znam kojim jezikom piše, ali znam šta je otpad, ono što ljudi odbace jer je bezvredno. Ljude se ne bismo smelo nazivati otpadom, pogotovo ne vernike, hrišćane, posebno to ne bi smeo hrišćanin na tako visokom položaju. Ali kad je već upotrebio taj izraz, ne bi bilo loše da neki što pre »otpadnu« od »Žumberačkog krijesa«.

Kekić piše o svakom od 17 navodnih »marčanskih biskupa«, od Simeona Vratanje, do Vasilija (po njegovom Bazilija) Božičkovića i priznaje »da neki nisu bili dorasli da vode Marčansku biskupiju pa je među klerom i monasima vladao nerad i nered« i slično. Maksim Predojević je »trebao poći u Rim na posvetu za biskupa, ali to nije održao nego ga je posvetio pečki patrijarh Pajsije«. Ni naslednik Gavriilo Predojević nije otišao u Rim,

već je posvećen od strane pećkog patrijarha. Treći Predojević, Vasilije, je otišao u Rim, ali četiri godine nisu mogli da se dogovore oko naslova biskupije pa je i on »po svoj prilici bio posvećen za biskupa u Peći«. Četvrti, vladika Sava Stanislavića je u Rimu »prisegao vjernost Svetoj Stolici«, ali ga je »za biskupa posvetio i pećki patrijarh«. U Peći nije mogao da bude posvećen za biskupa. Ni za Gavriela Mijakića Kekić ne može da kaže da je posvećen od strane pape u Rimu, već od pravoslavnog patrijarha u Jašiju. Kekić ističe Mijakićevo prijateljstvo s hrvatskim banom Petrom Zrinskim i njegovo stradanje, zbog optužbe da je učestvovao u Zrinsko-frankopanskoj uroti, ali ne kaže da je to vreme kad se Srbi pravoslavci i Hrvati rimokatolici, barem narod, i nisu mnogo sporili zbog verskih, a još manje etničkih razlika, jer su imali mnogo težih, zajedničkih problema u Habsburškoj Monarhiji.

O prvom unijatskom biskupu Pavlu Zorčiću, Kekić je napisao samo nekoliko redova manje nego o šestorici pravoslavnih prethodnika, ali je, ipak, stidljivo napisao da »nije poznato tko ga je i gdje zaređio za svećenika«. Nisam siguran da nije poznato. Biće pre da se krije istina, da je zaređen kao pravoslavni pop, inače ne bi mogao da bude monah u Marči, o čemu piše i Kekić, što znači da su u pravu oni koji su ga optuživali za »zakonoprijestupništvo«. Ako je zaređen kao rimokatolički pop, šta je onda imao da traži u Marči? Umesto istine – da ga je pravoslavni narod bojkotovao i proterivao – Kekić piše o njegovim uspešnim »vizitacijama u karlovačkom generalatu«. Koliko su te vizitacije bile uspešne vidi se i po tome da su »ga čak htjeli i ubiti« i da je sam pisao da »doista se svaki dan bojim za svoj život«.

Kad se pročitaju takve kontradikcije, postavlja se pitanje da li autor razmišlja šta će da pomisli čitalac? Možda se i računa da čitaoci ionako ne znaju o čemu se tu radi?

O Marku Zorčiću je i biskup Kekić napisao da »nije bio iz redova monaha (kaluđera) u Marči«, što znači da priznaje da je bio rimokatolik, da je umro na putu iz Rima, što znači da nije bio ni vladika ni biskup i da se ne zna niti gde je sahranjen.

Kekić neće da prizna da se vladika Isaija Popović sastao s patrijarhom Arsenije III Čarnojevićem, da ga je ovaj priznao kao pravoslavnog

vladiku, ali priznaje da je patrijarh nadmudrio zagrebačkog biskupa, što nije bilo ni previše teško.

O Gavrilu Turčinoviću i njegovom nasledniku Georgiju Jugoviću napisano je po desetak opštih redova. »Nije poznato gde je i od koga Jugović posvećen za biskupa«. Kako je mogao da bude biskup ako se ne zna niti da je posvećen? I o Rafajlu Markoviću, omraženom i razvratnom biskupu, nema ni reči istine. Pažnju zaslužuje tekst: »Koliko nam je poznato Marković je bio prvi od marčanskih vladika koji je u studenome 1721. na svečan način ustoličen u Žumberku, vjerojatno u crkvi Uskrsnuća Gospodnjeg u Svetoj Nedjelji (Radatovićima), gdje je tada župnikom bio Tadija Pruščević s kapelanom Jakšom Pruščevićem«. Taj podatak se drugde ne spominje, a Kekić piše »koliko nam je poznato« i »vjerojatno«. Nisam siguran da je to tačno, utoliko pre što su Pruščevići bili odlučni protivnici unijačenja.

O Grguru Vučiniću Kekić je napisao samo da je »umro u Žumberku 5. prosinca 1733. prilikom kanonske vizitacije i da se ne zna gde je sahranjen«. Naravno, ni reči o najznačajnijem događaju za vreme Vučinića – popisu pravoslavnih i unijatskih vernika u Varaždinskom generalatu 1732. godine.

O biskupu Silvesteru Ivanoviću, Kekić kaže: »Na osnovu prijedloga četvorice monaha u manastiru Marča: Antonija Margetića, Mihaela Božičkovića, Simeona Bulića i Rafaela Ognjančevića, i na temelju preporuke zagrebačkog biskupa Branjuga car Karlo III. imenovao je 24. studenog 1734. marčanskim vladikom s naslovom 'Svidnički' monaha Silvestra Ivanovića«. Ako je Ivanović imenovan na predlog »četvorice monaha i sam je bio monah, i to za »marčanskog vladiku«, što znači da nije bio unijat pa nije ni mogao da bude ni biskup, utoliko pre što je »prije njegova imenovanja za biskupa od strane Svete Stolice i prije posvete umro«. Kekić piše i »da je među vjernicima bio vrlo obljubljen«, ali i o njegovom sukobu s pravoslavnim vladikom Lepavinsko-severinskim Filipovićem, o pobuni prilikom Ivanovićevog ustoličenja u Marči, o zauzimanju Marče od strane pravoslavnih monaha i narodnih predvodnika 1735. godine. Kako je to moguće?

Za Teofila Pašića, koji je sam o sebi napisao istinu, Kekić piše »da je bio čovjek žestoke ćudi i po svojim kvalitetima nedorastao za biskupa,

da je protiv njega u Rimu 1746. pokrenuta istraga, da je uklonjen s trona marčanskog biskupa i da je prošlo čak pet godina do imenovanja novog«.

Kekić je među biskupe svrstao i Gabrijela Palkovića i Bazilija (Vasilija) Božičkovića i o njima napisao sve samo ne ono bitno. Vasilije Božičković, prema Kekiću, bio je 1757. župnik u župi Svete Nedelje u Radatovićima, gde je pre njega pop bio i njegov brat Porfirije. »Njegovo ustoličenje obavljeno je 20. srpnja 1760. 'vjerojatno' u Radatovićima. Bio je vrlo revan pastir stalno obilazeći svoje stado po Žumberku 'ostatku ostataka' nekoć velike Marčanske biskupije kako bi to svoje stado očuvao od prisizanja pravoslavnog vladike Danila Jakšić iz Karlovca... Carica Marija Terezije najstrože je zabranila za sva vremena pravoslavnim vladikama po Žumberku agirati ljude za pravoslavlje«.

Kekić očigledno računa da se napisano pročita i »primi zdravo za gotovo«. Međutim, kad se Božičkovićeve »revnost« dovede u vezu sa svim onim što je tada rađeno u Žumberku i sa Žumberčanima i šta je sve napisano na stranicama »Krijesa«, onda je to nešto sasvim drugo. Šta će pravoslavni vladike u Žumberku i zašto im zabranjivati dolazak ako su žumberački uskoci još pre dolaska u Žumberak bili »sjedinjeni«?

»Žumberački krijes« za 2013, posvećen obeležavanju 400. godišnjice unije, »besadržajan« je, a i kakav bi mogao da bude kad se slavi nešto što je za prezir i sramotu. Razume se, »glavni« je biskup Kekić pa ću skrenuti pažnju samo na nekoliko, uglavnom već poznatih »bisera«. Pozdravljajući »drage hodočasnike Hrvate, Ukarajince i Rusine« (str. 60) kaže: »Stoga se mi Hrvati Žumberčani, kako grkokatolici tako i rimokatolici, ponosimo i dičimo svojom slavnom uskočkom poviješću« (str. 62). Na str. 69 govori o »nesjedinjenom biskupu Simeonu Vratanji, sa njegovim klerom i vlaškim narodom«. Iako je papa u Hrvatskoj govorio o Srbima i pravoslavcima, pa je i sam Kekić spominjao Srbe, južnu Srbiju i grčki (istočni, pravoslavni) obred, sad se vraća Hrvatima i Vlasima.

Sa zadovoljstvom ističem i da je Janko Car napisao članak za taj »Krijes« pod naslovom: »Sjećanja i uspomene na zavičaj« (str. 303–319), sa željom »da se na pojedine događaje, ljude i običaje ne spusti zastor vječnog zaborava«. Članak donosi još više detalja o njegovim rodnim Pilatovcima, ali i životu u zapadnom Žumberku u celini, posebno jeziku i lokalnom

dijalektu. Sve što je napisao dragoceno je, čak i ono o njegovim zabludama o poreklu svoje porodice i uskoka.

S obzirom da je smisao ove knjige da se pokaže poreklo i nacionalni i verski identitet Jankovih i mojih predaka, njegovo pisanje došlo mi je, »kockarski« rečeno – kao »kec na banku«. To se »uklapa« i u priču o Pilatovcima i Pilatovčanima, s obzirom da je to selo bilo »poznato« po kocki kao omiljenoj zabavi, ali i veštini da naivni pojedinci u Pilatovcima ostanu bez mukom stečenog novca, o čemu Janko nije ništa napisao. Malo je verovatno da mu nije poznata anegdota koja se prepričava od davnina: »Prije nego uđeš u Pilatovce, izvrni naopako džepove, da bi Pilatovčani vidjeli da nemaš para«.

Janko piše da su se Žumberčani borili i ginuli širom Evrope, ali su to, po njemu, radili »za opstanak katoličke crkve«. Ne bi se trebalo čuditi, s obzirom da u nastavku kaže i da je »Hrvatska s pravom nazvana od Svete stolice, jedinog istinskog prijatelja hrvatskog naroda, predziđem kršćanstva«. Nije li to »rukopis« ideologa Kustića? Dodajem samo da bi jadan bio život čiji bi smisao bila Katolička crkva i narod čiji bi jedini pravi prijatelj bila Sveta stolica, a njegova osnovna zadaća da bude »predziđe hrišćanstva«!

Janko piše da su »vladajuće državne strukture Kraljevine (Kraljevina SHS, *prim. autora*) pokušavale, ne birajući sredstva, uvjeriti javnost o pripadnosti žitelja Žumberka, posebice njegovog zapadnog dijela srpskom narodnom korpusu. Postoje, međutim, brojni vjerodostojni povijesni dokumenti koji apriorno potkrepljuju činjenicu o nedvojbenom Hrvatskom podrijetlu uskoka«. Ti izvori su izvesni Rudolf Horvat i još (ne)izvesniji Dominik Mandić, a najblaže rečeno neobična je konstrukcija o *apriorno potkrepljenim činjenicama* s obzirom da ta kontradikcija u stvari najbolje pokazuje i samu prirodu unijatskog istoriografskog »konstruktivizma«.

Veoma je značajno da Janko priznaje da je »u tu i takvu politiku bila involvirana i moja obitelj«. Znači li to da Janko, ipak, priznaje da je rođen i odrastao u porodici koja je bila svesna svog srpskog porekla? On to i priznaje kad kaže: »Mojim ulaskom u sjemenište našao sam se u potpuno drugačijoj sredini od one u kojoj sam se do tada nalazio. Već od samog početka ona je imala golem uticaj na sva moja dotadašnja saznanja i način razmišljanja. Duktora, prefekta i rektora nastojli su nas usmjeriti i u

nama usaditi ljubav prema literaturi, posebice prema domoljubnim djelima naših poznatih pisaca. U tom pogledu »posebnu zavalnost duguje dvojici pitomaca (odlikaša iz viših razreda, koji su vodili brigu o prvacima) Danijelu Heraku i Dani Dančuloviću, »koji su imali odlučujući uticaj na postupni preobraćaj moje svijesti i saznanja o tome gdje se nalaze moji korjeni, odakle potječu moji preci i o njihovoj nedvojbenoj pripadnosti hrvatskom narodnom korpusu«.

Janko je ovim jasno predstavio davno osmišljenu rimokatoličku fašistoidnu strategiju – bistru decu žumberačku primiti u rimokatoličke škole i vaspitavati ih (čitaj: trovati) u tom duhu, a zatim im dati zadatak da truju (unijate i odnarođuju) svoje sunarodnike. Nisu li tako govorili i biskup Hren, onaj Ljubić, kapetan Paradajzer...?

Žao mi je mog sunarodnika Janka Cara. Nisam se skoro sreo, naravno indirektno, s čovekom tako podjeljene, dvostrane mentalne strukture. S jedne strane prirodna inteligencija, obrazovanje i erudicija, s druge, »tabula raza«, neznanje i zablude, verska i nacionalna »zatucanost«. Pominjući stvari o kojima bi trebalo pisati krajnje oprezno, tolerantno i argumentovao, Janko se služi metodama i sredstvima koje je naučio u sjemeništu: autoritarnost, izričitost, jednostranost, koje blokiraju misao, sužavaju vidike i sve svode na katoličanstvo i hrvatstvo. Ima li razlike između njega, Kekića, Vranešića, Kustića, Kurečića i sličnih?

Janko Car se bavi i poreklom imena svog sela Pilatovci. Naravno, on polazi od naučenog u sjemeništu: da je vjera, rimokatolička, smisao života, stoga i nije čudno što je »naisao gotovo na nepremostive poteškoće« pa je zaključio da je taj toponim u vezi s Poncijem Pilatom, »rimskim namjesnikom u Judeji za vrijeme života i djelovanja Isusa«, koji je, »uz židovskog vrhovnog svećenika Kajfu bio glavni krivac za pasiju i razapinjanje Isusa Krista na križu«. Smatra da je, možda, među osnivačima sela bio i neki čovek loš kao Poncijet Pilat pa su po njemu nazvali i selo. Ta Jankova teorija ne bi zasluživala pažnju, da ne indicira da i drugi žitelji Pilatovaca nisu bili bolji od Pilata.⁶⁴

---

64 Poncije Pilat (Pontius Pilatus) je od 26. do 36. godine bio rimski namesnik u Judeji, za vreme cara Tiberiji. Prema Novom Zavetu, on je osudio Isusa Hrista na smrt.

A mogao je o rodnim Pilatovcima lako da sazna barem ovo što sledi. Poznato je da, pored žumberačkih Pilatovaca, postoje i Pilatovci u Crnoj Gori (opština Nikšić), između Drobnjaka, Gacka i Oputne Rudine te naselje Pilatovići u Srbiji, kod Užičke Požege. Takvi podaci trebalo bi da budu relevantni pri utvrđivanju istorijskih (i naučnih) činjenica u vezi s »vlaškim poreklom« žumberačkih uskoka. Nameravo sam da selo Pilatovce spomenem u odeljku o Vlasima, ali su Jankovi članci uticali da to učinim sada.

Dubrovački izvori spominju 1405. godine katun (pastirsko naselje) Pilatovci. Koristeći verovatno taj izvor, istoričar Konstantin Jiriček u knjizi o Vlasima spominje Vlahe Pilatovce (Wlacki Pilatouci). Podatku bi trebalo posvetiti punu pažnju, ali i biti veoma oprezan. Kad »Vlasima« nekoga nazivaju drugovi gospari Dubrovčani, koje drugi smatraju »pravim Vlasima«, onda bi se trebalo upitati ko je tu Vlah, odnosno ko bi koga trebalo da naziva Vlahom? Ne bih se upuštao u širu raspravu, ali Ragusu su gradili i naseljavali Rimljani, i to mnogo pre dolaska Slovena, da ne govorim o kasnijim uticajima Mlečana i Italijana na Dubrovnik i Dubrovčane, koje Germani nazivaju Vlasima, zatim Srbije i stanovništva s područja Crne Gore i Hercegovine koje drugi pa i sami dubrovački gospari, nazivaju Vlasima itd.

Stoga ću da se držim činjenica. Selo Pilatovci u Crnoj Gori imalo je prema popisu 2003. godine 136 stanovnika, od toga su 55% bili Crnogorci, a 45% Srbi, a Pilatovići kod Užičke Požege 2002. godine 654 stanovnika, sve sami »jadni Srbi«. A kakvo je u tom pogledu stanje u Jankovim Pilatovcima videće se kasnije.

BALAMANDSKI SPORAZUM

Do sada izneto o uniji i unijačenju, uveren sam, bilo je dovoljno za praćenje i razumevanje događanja u vezi sa stvaranjem unije i s unijačenjem (»spasavanjem duša«) pravoslavnog naroda i vernika u Hrvatskoj, Slavoniji i Kranjskoj (Žumberku). Međutim, da bi sve bilo jasnije i da bi se bolje video stvarni domet i posledice »veličanstvenih izuma i dostignuća

rimskih stvaralaca«, preskočiću nekoliko vekova i ukazati šta se dogodilo 1993. godine.

Naime, od 17. do 24. juna 1993, u gradu Balamandu (Liban), održan je sedmi plenum »Mešovite komisije teološkog dijaloga pravoslavnih crkava i Rimokatoličke crkave« i postignut »Balamandski sporazum« o »uniji«, kao metodu prevođenja vernika pravoslavnih u Katoličku crkvu i osnovnog uzroka udaljavanja dveju Crkava, posle njihovog razdvajanja 1054. godine.

Među priložima na kraju ove knjige donet je celovit Balamandski sporazum, a ovde ću ukratko da ukažem na suštinu.

Do razgovora koji su okončani Balamandskim sporazumom došlo je pošto je Pravoslavna crkva prekinula svaki dijalog i zatražila da se prethodno raspravi problem »Unije«. Potvrđeno je da je razdvajanje Crkava Istoka i Zapada (do tada jedinstvene Hrišćanske crkve) bilo i sada je u suprotnosti s prirodom Crkve i zaključeno da se »Unija« isključi kao metod iznalaženja jedinstva među crkvama jer nije u skladu s njihovim zajedničkim predanjem.

Naglašeno je da je tokom vekova bilo pokušaja da se različitim metodama uspostavi jedinstvo među Crkvama, ali se u tome ne samo nije uspelo nego su ti pokušaji uzrokovali jačanje suprotnosti. U vremenu unijaćenja, da bi ojačala osnovu prozelitizma, Katolička crkva je razvila bogoslovsku tvrdnju po kojoj se »spasenje nalazilo jedino u njezinom naručju« pa su u cilju »spasavanja odvojene braće« hrišćani »prekrštavani«, pri čemu su prenebrežavana (zapostavljena) prava na versku slobodu i lično konfesionalno opredelenje.

Obe strane priznaju da je Hristos poverio jedinstvenoj Crkvi ispovedanje apostolske vere i učestvovanje u istim tajnama samo jedinstvenom sveštenstvu te smatraju da prejemstvo (prvenstvo) jednog Episkopa (pape) nije moguće i ne smatra se posedom (pravom) samo jedne crkve.

Sporazum završava obavezom Katoličke crkve da više ne čini bilo šta da vernici jedne Crkve prelaze u drugu Crkvu, odnosno da više ne sprovodi prozelitizam u krilu Pravoslavne crkve i na njezinu štetu.

Naravno, ne bi trebalo nikoga da uverevam da se dogovoreno i napisano često slabo ili nikako ne sprovodi u praksi, kao i da crkva u tome

često prednjači. Uostalom, to će se videti na primeru potomaka žumbe-
račkih uskoka, kad dođu na red događaji posle 1994. godine, odnosno
obaveze »pridržavanja« Balamanskog sporazuma. Videće se, u stvari, šta
biva kad se opaka crkvena ideologija verskog negiranja i »prekrštavanja«
sjedini s još gorom zvaničnom ideologijom i politikom odnarođivanja.

III.

Odnarodivanje žumberčkih uskoka

Unijaćenje je prva faza ili prvi deo nasilnog procesa u okviru kojeg su žumberački uskoci trebali da nestanu kao verska i etnička skupina, da prestanu da budu ono što jesu i postanu ono što nisu. Isti »kovači«, koji su unijatili žumberačke uskoke, proglašavali su ih »etničkim Vlasima«, a poneki čak i senjskim uskocima, s krajnjim ciljem da ih »ubede« da su oduvek, etnički, pravi-pravcati Hrvati. Sve je toliko jasno da bi knjiga mogla i da se završi.

Međutim, knjiga se piše za istoriju pa sam dužan da svakom pitanju i problemu posvetim adekvatnu pažnju. U tom cilju nastojaću da pružim dovoljno informacija o Vlasima, kao i da ukažem odakle potiče zabluda da su žumberački uskoci, u stvari, senjski uskoci, a čitalac će se možda iznenaditi ako najavim da ću se ponajmanje baviti pitanjem da li su žumberački uskoci etnički Hrvati?

ŽUMBERAČKI USKOCI NISU VLASI

Da bih čitaocima dao dovoljno podataka da zaključie ko su Vlasi i kakva je eventualna veza žumberačkih uskoka i Vlaha, izneću šta o Vlasima kažu zvanična dokumenta i pojedini autori, a izneću i svoja iskustva i saznanja.

Zvanični izvori o Vlasima

Enciklopedija leksikografskog zavoda, Zagreb 1976, o »Vlasima« donosi duži tekst iz kojeg sam morao da preuzmem samo najbitnije. »Vlasi, prvotno opći naziv kojim su Južni Slaveni nakon doseljavanja na Balkan nazivali starosjedilački element: kolonizirane Romane, Ilire, Tračane. Ime Vlah vuče porijeklo od jednog keltskog plemena koje su Rimljani zvali Volcae, a germani Walhos. Kasnije Walho (Walcho) postaje kod Germana naziv za Romane: Francuze, Talijane, retoromanske skupine, Rumunje itd. U našim srednjovjekovnim Spomenicima ime Vlah upotrebljava se katkad za Talijane, o čemu svjedoče nazivi Lah, Laško, laški u slovenačkom, ili Vlaška ulica i Laščina u Zagrebu. U XIII stoljeću Vlasima nazivaju

Dubrovčane i stanovnike primorskih gradova, u kojima tada ima romanskog stanovništva. Najčešće se imenom Vlasi nazivaju manje skupine romanskog (rumunjskog) jezika ili porijekla koje, kao stočarski selilački element žive po brdskim krajevima naše zemlje, od Makedonije do Kvarnera. Osim pod nazivom Vlah, poznati su i kao Rumunji, (Rumuni, Aromuni), Cincari, Čići (istarski Vlasi), Morovlasi (Morlaci), Karavlasi, Karaguni, Karavunci, Karakačani, Mengelski Vlasi itd. Historijski Spomenici spominju Vlahe na Krku, u Istri, po čitavoj Dalmaciji, u Hercegovini, Bosni, Crnoj Gori, Srbiji i Makedoniji. Svoje obaveze prema feudalcima Vlasi su izvršavali kroz različita davanja, radove i usluge. Tek od XV vijeka postoje i stalna vlaška sela. U zapadnim krajevima (osim u istarskoj Čićariji) Vlasi su odavno napustili svoje jezik i prestali postojati kao zasebne etničke skupine, ali su ostavili tragove u toponimima (Vlašić, Vlahinja, Laško, Stari Vlah, Donji Vlasi) i antroponimima (Kožul, Burčul, Dančuo, Vidulić, Kršulić). Stanovnici primorskih naselja prvo su pogrдно Vlasima zvali brdske pastire romanskog porijekla, a zatim i sve stanovnike sela udaljenih od obale (i Romane i Slavene). Još i danas primorac seljaka iz pobrđa naziva »Vlaj« i »Vlajo«, a ovaj primorce i otočane podrugljivo »Bodul«. Kad su se za vrijeme turskih osvajanja u hrvatske krajeve paralelno sa Vlasima naseljavali i ratovali i Srbi-pravoslavci, počeo se naziv Vlah, u pogrđnom smislu, upotrebljavati i za pripadnike pravoslavne vjere i Srbe uopće. Turci su Vlasima nazivali sve kršćansko stanovništvo na Balkanu. U užem smislu posmatrano Vlasi danas žive još samo u Istri (na Čićariji u osam sela sačuvao se rumunjski jezik) i u Makedoniji Cincari«.

Ista enciklopedija kaže da su »Čići«, u širem značenju stanovnici Čićarije, u užem stanovnici nekih sela u Čićariji (Grobnik, Letaj, Gradinje, Jesenovik, Brdo, Nova Vas, Šušnjeva, Žejane) koji govore rumunjskim narječjem. Čići vuku podrijetlo od pastira Vlaha (Rumunja), koji su živjeli u brdskim krajevima uz našu obalu (Cetina, Velebit); u XV st. naselili su se na otoku Krku, a odatle prešli u Istru. Narječje rumunjskih Čića, kojim je prije Drugog svjetskog rata govorilo oko 1.500 ljudi, poznato je u nauci kao »istrorumunjsko«; ono sadržava mnoge arhaične elemente, a protkano je slavenskim i talijanskim utjecajima.

U enciklopediji piše i da je naziv »Morlaci stegnuti oblik od grčkog Mauro (crn) Wlahos (Vlah), Maurovlasi, ili Morovlasi, koji se u latinskim pisanim

izvorima zovu Nigri Latini (Crni Latini), ime za pastire Rimskog podrijetla i romanizirane koji su se nakon slavenske kolonizacije od VI stoljeća održali u balkanskim planinama sa svojim lingvističkim i somatičkim obilježjima. Imenom Morovlasi zovu se i oni rumunjski pastiri, koji su se, bježeći pred Turcima na zapad, smjestili u gorama od Skadarskog jezera do Velebita. Tako je jedna grupa dospjela oko 1450–80. i na otok Krk (naselja Dubašnica i Poljica), gdje su se pojedine riječi rumunjskog jezika, prožete slavizmima (na primjer molitva »Oče naš«) sačuvale do početka XIX stoljeća. Grupice tih Rumunja doprle su i do Trsta, a dosta su se dugo sačuvale i u nekim selima Istre. Talijanski oblik Morlacco pojavljuje se već u XV stoljeću, a u XVI stoljeću to je oznaka za domaćeg čovjeka u planinama od Kotora pa na sjever do Kvarnera. Mnogo Morlaka bilo je u Velebitskom gorju pa su Mlečani taj kraj zvali Morlacia. Velebit se zvao Montagne della Morlacca, a Morski kanal ispod Velebita, zatvoren otocima, bio je Morlački kanal (Canale della Morlacca)«.

Iako bi i ovo trebalo da bude dovoljno, ipak treba videti šta o Vlasima kažu drugi: naučnici, istoričari, spisatelji, imajući u vidu da oni nisu pisali »iz glave«, nego se služili zvaničnim dokumentima.

Drugi izvori o Vlasima i vlaškom statusu

Dr Drago Roksandić iznosi dosta podataka i ocena koje upotpunjavaju ne baš jasnu sliku o Vlasima kao narodu (etnosu) i vlasima kao specifičnoj socijalno-društvenoj grupi s posebnim statusom (pravima i obavezama), zbog čega su i sve druge etničke grupe koje su imale sličan status prozivane ne samo vlasima u statusnom nego i Vlasima u etničkom pogledu.

Upravo zbog toga Roksandić kaže da je srpsko pravoslavlje u Vojnoj krajini u Hrvatskoj, od 16. veka dalje, u siociodemografskom smislu najuočljivije u »vlaškim« društvenim zajednicama, dakle u statusnom smislu, što se onda lako transformira u Vlahe s etničkim predznakom. To i nije čudno jer su Vlasi u etničom smislu jedna od najukorenjenijih predсловenskih zajednica, ali su i istorijski jedna od najproblematičnijih, »jer su u stalnom kretanju, nastajanju i nestajanju« (str. 234). Sloveniza-

cija predсловenskih vlaških zajednica, u etničkom smislu, kroz više slovanskih naroda pa i kroz srpski, uglavnom je započela pre, a završena za vreme turskih osvajanja. U tom procesu pravoslavlje je imalo značajnu ulogu.

O statusu Vlaha u etničkom pogledu i o statusu vlaha u socijalnom pogledu, u pojedinim državama nema preciznih podataka, ali je izvesno »da u procesu raspadanja srednjevjekovne Srbije, prije osmanskih osvajanja, Vlasi nisu imali značajnijeg uticaja (str. 235).

I hrvatska (Mirko Valentić) i srpska historiografija (Stevan Mirković) naglašavaju da je njihov značaj porastao za vreme i posle osmanskih osvajanja, s tim da niko nije u stanju da pouzdano definiše njihovu ulogu i značaj. Po jednim »vlaški status« Vlahi mogao bi se posmatrati kao »društveni privesak i saveznik osmanlijske vladajuće klase i vojske«, po drugim, »da su bili najzapaženiji u turskoj vojnoj organizaciji, kao udarni, brzi borbeni sastavi, spremni za pljačku i hvatanje roblja«, pri čemu se često preteruje u vrednovanju udela Vlaha u osmanskoj vojnoj sili.

U verskom pogledu, »Vlaške« zajednice u jugoistočnoj Evropi između su podeljene između dve religije: hrišćanstva i islama, a u okviru hrišćanstva između pravoslavlja i katoličanstva, što je posledica sukoba interesa država i religija, odnosno verskih zajednica u okviru hrišćanstva kojima pripadaju ili s kojima se privremeno ili trajno identifikuju. To je mnogo češće uslovljavalo potrebu da se izoluju jedni od drugih, da se plaše jedni drugih i da agresiju jednih prema drugima opravdavaju »višim« razlozima, ali i da ponekad razvijaju netipične odnose saradnje pa i verske tolerancije (str. 237).

To je dolazilo do izražaja i na području Vojne krajine, pri čemu istoriografije te procese i odnose posmatraju sa stanovišta verskih hijerarhija i viših političkih interesa, zapostavljajući raznovrsnost odnosa među pripadnicima različitih etničkih i religijskih grupa u krajiškom prostoru.

Razume se, s obzirom da su Turci priznavali »vlaški status« svima koji su bili spremni da budu u njihovoj službi, a da su na to, s obzirom na teška ratna vremena i opštu neizvesnost i nesigurnost, bile spremne različite autonomno organizovane stočarske, sve više nomadske grupe, »vlaški status« prenosio se i na njih pod tim, »vlaškim« nazivom. Međutim,

još uvek nema nijednog ozbiljnijeg istraživanja kojim bi bila rekonstruisana istorija neke od većih »vlaških« zajednica niti na osmanskoj strani, dakle pre preseljavanja, niti na habsburškoj strani, posle preseljavanja.

To razumem u smislu da nisu identifikovane veće statusno »vlaške« zajednice, u smislu pripadnosti »Vlaškoj« etničkoj zajednici, tim pre što su u sastavu tih zajednica po pravilu pripadnici hijerarhije Srpske pravoslavne crkve. Prvi takvi, »statusni vlasi« na habsburškoj strani bili su upravo žumberački uskoci.

Dr Roksandić, analizirajući pisanje nekih hrvatskih historiografa, ukazuje na mnoge nejasnoće pa i kontradikcije. Vladimir Mažuranić, »koji zaslužuje posebnu pažnju«, kad govori o »Vlasima«, misli na »etničku razliku, odnosno na donekle romanizirane prastanovnike bizantskog carstva, suprotno pridošlim Hrvatima i Srbima«. Međutim, za kasniji period, Mažuranić misli da su »srbski Vlasi malne skoro jezički sljubljeni, kao i da je ista pojava i kod hrvatskih Vlaha, odnosno da ima srazmerno malo u prezimenima rumunjskog porijekla«. Dalje kaže i »da su u zapadnih naših krajevih svi novodoseljeni »Vlasi«, pripadnici istočno-pravoslavne crkve, već od XVI veka, i etnički i po ustrojstvu svoje crkve, sljubljeni sa srpskim imenom i svetinjama srbskog naroda, iako su se u mnogih strana bez svakog zazora i sami nazivali »Vlasima«.

Dr Roksandić ističe da je manjkavost Mažuranićeve interpretacije što ostavlja mogućnost za jasno etničko razlikovanje Srba i Vlaha, odnosno Hrvata i Vlaha, u staro doba, ali i za opštu identifikaciju Vlaha sa Srbima, već od druge polovine XVI veka, a Hrvata i Vlaha još i ranije (str. 243).

S hrvatske strane najdalje je otišao Dominik Mandić, koji u knjizi »Hrvati i Srbi – dva različita naroda«, kaže: »Mi u ovoj raspravi upotrebljavamo naziv Vlah u njegovu etničkom značenju za pripadnike onih tamnomrkih skupina ljudi u Evropi, koji krvno potječu od crnih srednjovjekovnih tamnocrnih Vlaha romanskog jezika«. Mandić podsjeća i da je već ranije »iznio dokaze da balkanski i drugi evropski Vlasi potječu od vojničkih veterana iz Mauretanijske, koje su Rimljani naselili uz svoje državne granice, napose uz rijeku Dunav, od cara Klaudija (od 41. do 54. godine posle Krista), do propasti Zapadnog Rimskog carstva, 476.«

Roksandić upozorava na Mandićevu primenu rasnih teorija i pita kako se tih »Maurovlaha« za samo pet vekova Rimske vlasti skupilo »koju stotinu tisuća duša«; kako su se održali posle odlaska Rimljana ako su bili izdvojeni, odakle im žene s kojima su se mešali i koje su radale crnoputu decu; zašto u njihovom govoru nema afrikanizama; kako da su u ranom novom veku tako brzo promenili svoj identitet? S obzirom da Mandićevi zaključci i pokazatelji često negiraju njega samoga ne samo kad su u pitanju Vlasi i Morovlasi nego upravo Srbi, što je i glavni cilj njegovih negatorskih teorija, Roksandić pita: »A gdje su nestali 'etnički Srbi' krajem srednjeg i početkom novog vijeka?« Ukazuje i da je »segregacija, kao odnos nasilnog potčinjavanja jedne etničke ili neke druge grupe, bila mnogo izraženija u dalmatinskom i istarskom području, gdje je etničko prožimanje predslavenskog i hrvatskog življa intenzivno više od hiljadu godina, nego na području zapadnog Balkana, gde su Vlasi u dodiru sa Srbima, Hrvatima i Bošnjacima (str. 243–245).

Novija istraživanja u Hrvatskoj istoriografiji potvrđuju postojanje sve većeg broja »Vlaha« u Hrvatskoj pre osmanskih osvajanja, posebno u kontinentalnoj Dalmaciji, između Cetine i Zrmanje i u južnoj Lici, a u nekim predelima čine i većinu stanovnika. Otvoreno je pitanje u kakvoj su vezi »starohrvatske« vlaške skupine s onima koje u hrvatski prostor dolaze pod uticajem osmanskih osvajanja?

»Enciklopedija Jugoslavije« kaže da su »starohrvatski Vlasi oko Cetine i Velebita u tijesnoj vezi s onim balkanskima koji se prije Kosovske bitke (1389) spominju u Srbiji i prije bitke kod Jajca (1463) u Bosni.« Ali takav odgovor ne kaže ništa, jer se postavlja pitanje da li su i u kakvoj vezi Vlasi, kao narod, uopšte bili, kad nemamo podataka da su na tom prostoru ikada stvorili bilo kakvu čvršću društvenu zajednicu, a o državi da i ne govorimo. Različiti izvori, dakle, omogućavaju različite interpretacije i nude različite, često oprečne odgovore pa i zloupotrebe (str. 246).

Različita upotreba pa i zloupotreba naziva »Vlah«, u nacionalnom smislu i »vlah« i »vlaški status« u socioekonomskom, statusnom smislu, u Habsburškoj Monarhiji je zavisila od različitih interesa Monarhije, hrvatskih staleža i katoličke crkve. Beč nove doseljenike, pre svega žumberačke uskoke, zove Srbima ili Raščanima i s tim nema većih problema,

utoliko pre što im prećutno priznaje i verska prava i slobode. Tako je bilo dok su im interesi bili zajednički. Dakle, Bečki dvor bi novodoseljenim Uskocima, Srbima i Raščanima, garantovao prava tako što bi oni imali »vlaški status«, protiv čega ovi ne da nemaju ništa, nego i sami ističu da su u tom smislu »vlasi«.

Međutim, hrvatski staleži i banska vlast uskoke vide, pre svega, kao skupine koje bi trebalo potčiniti i u civilnom i u verskom pogledu te ih izjednačiti s kmetovima, što oni nikako nisu želeli. Zbog toga hrvatskim vlastima i katoličkoj crkvi više odgovara naziv »Vlasi«, koji podrazumeva narod rasut i nedefinisan u etničkom, a posebno u državno-pravnom smislu, jer bi ga se lakše odnarodilo i potčinilo, nego ako su Srbi koji su svesni svog etničkog porekla i verskog identiteta.

Krajišnici, nezavisno od toga kako se osećaju u etničkom pogledu, često i sami koriste naziv »vlah,« u statusnom smislu, s obzirom da im on donosi privilegije i garantuje prava. To uočava i hrvatski historiograf Jaroslav Šidak, koji kaže: »Ti su se došljaci obično sami služili imenom »vlaha«, ističući na taj način ponajprije svoj društveni položaj slobodnog stočara-ratnika. Prema tome, ime Vlah samo je sinonim (zamena) etničkog imena Srbin«.

Šidakov stav je svojevremeno izazvao dosta nesporazuma u hrvatskoj historiografiji, imajući u vidu da to ime u Hrvatskoj i Bosni koriste često i Hrvati. Stoga su Vlasi u katoličko-pravoslavim »suočavanjima« u Vojnoj krajini, od XVI do XIX veka, često u njihovom središtu (str. 248).

Ne želim da zaobiđem i članak Irene Smiljanić: »Žumberčani, Vlasi ili ne?«⁶⁵ Osim Srbima, Turcima i uskocima, u istorijskim dokumentima o naseljavanju uskočko-pravoslavnih skupina u Žumberak i Gorjance u prvoj polovini 16. veka, habsburške vlasti doseljenike nazivaju često i Vlasi. S obzirom da se taj izraz do danas zadržao kao oznaka za Žumberčane, trebalo bi pojasniti njegovo poreklo i osnovna značenja te preispitati opravdanost upotrebe u naučnom smislu i (ne)umesnost u komunikaciji.

»Vlah« je praslovenska reč, potekla od imena keltskog plemena koje su Rimljani nazivali »Volcae«. Petar Skok, hrvatski romanist rođen u Žu-

---

65 Kostanjeviške novice, Kostanjevica na Krki, decembar 2009, str. 28/29.

mberku, kaže da reč potiče iz pragermanskog »Walhos« pre 5. veka, kad su Sloveni, pre dolaska na Balkan, susreli balkanske Romane na donjem Dunavu. Germani su s tim keltskim plemenom bili u dodiru u pradomovini blizu Baltika, a kad su se Kelti poromanili, stari germanski naziv za Vlahe proširio se na sve romanizirano stanovništvo jugoistočne i srednjoistočne Evrope, koje je pripadalo različitim etničkim zajednicama. Opravdanost tog naziva nije objašnjena, ali je primetno da svuda označava nacionalnu, versku i teritorijalnu pripadnost.

Posle doseljavanja Slovena na Balkan, naziv »Vlah« odnosio se na starosedelački etnos, ali je u narednim vekovima, kroz proces slovenizacije romanskog i romanizacije slovenskog stanovništva, prenesen na slovensko stanovništvo, posebno na način života pojedinih skupina. Vlasti srednjovekovnih balkanskih država nazivale su »Vlasima« stanovništvo koje je imalo specifičan status pokretnih stočara pa su pokušavale da spreče mešanje slovenskog stanovništva s njima, odnosno gubitak stanovništva na stalnim feudalnim posedima.

Izraz »vlah« u socioekonomskom smislu u doba slovenizacije Vlaha, od 13. do 15. veka, pisao se malim početnim slovom. Petar Skok smatra da su srednjovekovni Vlasi bili dvojezični, poput starohrvatskih Vlaha (Ćići) u Istri, koji su sami sebe nazivali »Rumeri«, a čiji potomci i danas govore istrorumunskim jezikom. Pored etničkog i socioekonomskog značenja, izraz »vlah« koristilo je rimokatoličko i muslimansko stanovništvo u pogrdom smislu za sve pravoslavno stanovništvo.

Istraživanja su pokazala da se izraz »Vlah« najčešće odnosi na nomadski stočarski način života, s obzirom na veliku raspostranjenost vlaško-slovenskog stanovništva na Balkanu. S obzirom da su se Vlasi-stočari postepeno uključivali u trgovačke poslove, posebno karavansku službu, prenošenje robe iz unutrašnjosti u primorje i obrnuto, bilo je sve više razloga da se izraz »vlah« upotrebljava i za različite skupine, bez obzira na njihovo versko i etničko poreklo.

Vlasi su bili poznati ratnici i obavljali različite poslove za potrebe srednjovekovne vlastele i država pa su se postepeno integrisali i u njihov sistem. S obzirom da su bili manjina, da su živeli u manjim skupinama i da nisu imali razvijenu svest o svom poreklu i identitetu, oni su na druge

prenosili svoje »vlaško« ime, a od njih primali imena, prezimena, jezik, kulturu i identifikovali se s njima u nacionalnom smislu.

Kad su zavladao balkanskim zemljama, Turci su nastojali da preuzmu neke pravne i običajne norme pa su i vlaške skupine zadržale način života i socijalni status pokretnih, posebno oporezovanih stočara. Zbog toga su Turci imali i posebne »vlaške deftere«, popise vlaških poreskih obveznika.

Zajednica Žumberčana je dobar primer za proveru nekih hipoteza o »Vlasima/vlasima«, koje se uveliko razilaze u tome otkud su i u kojim je krajevima bilo »Vlaha/vlaha«, postoji li kontinuitet i veza između vlaških doseljenika pre turskih osvajanja i posle njih, o verskoj pripadnosti vlaških zajednica i slično.

Prvi put se u hrvatskim krajevima Vlasi spominju 1322. godine na području reke Cetine, u vezi s Mladenom II Bribircem, na čijoj strani su ratovali. Smatra se da su pravoslavni »vlasi« tamo došli s područja istočno od reke Neretve, kojim je ban P. Šubić ovladao početkom 14. veka, a u kojem su se pojavili još u 13. veku. Dubrovčani su taj predeo naseljen pravoslavnim stanovništvom nazivali »Vlacia«, a dubrovački izvori spominju »Vlace Pilatovce«, ime koje nalazimo u Žumberku kao toponim. Međutim, te navodne »Vlahe« s područja gornjih tokova Une, Zrmanje, Krke i Cetine austro-ugarske povelje u 15. veku, kao i kasnije Žumberčane, nazivaju Srbima ili Raščanima.

Činjenica da su u krajeve iz kojih su se doselile u Žumberak, uskočko-pravoslavne skupine pristigle iz udaljenijih područja, govori da se radilo o pokretljivom stanovništvu. Uslovi pod kojima su se preseljavali slični su vlaškom statusu u Osmanskom carstvu. Stočarstvo i trgovina su i među Žumberčanima tradicionalni načini privređivanja, što je blisko vlaškom načinu života.

Ali ove sličnosti s »vlaškim« socioekonomskim statusom, ne daju za pravo da se izraz »vlah« na Žumberčane primeni u etnogenetskom smislu. Jedan od glavnih razloga je govor Žumberčana, koji pripada istočnohercegovačkom poddijalektu štokavskog dijalekta, najbolje naučno obrađen u delima Žumberčanina Milka Popovića. Zatim, toponimijski i antroponimijski romanski relikti, uobičajeni kod etničkih Vlahu, u Žum-

berku se javljaju samo kao veoma retki izuzeci. I drugi elementi duhovne i materijalne kulture, od vremena naseljavanja pa sve do današnjih dana, pokazuju integritet Žumberčana u srpsko srednjovekovlje.

Razumevanju dvojnosti naziva »Srbi« ili »Raščani« i »Vlasi« u slučaju Žumberčana doprinosi putopis Benedikta Kuripešića, prevodioca u delegaciji cara Ferdinanda na pregovorima u Carigradu 1530. godine. Opisujući gornju i donju Bosnu, odnosno krajeve od Une do Sarajeva i dalje do Zvečana i Mitrovice, Kuripešić piše da tamo sem Bosanaca rimokatolika, žive i pravoslavni Srbi, koje »oni nazivaju Vlasima, a mi ih zovemo 'Ćići'«. To znači da se naziv »vlah« koristio samo kao heteronim za srpsko-pravoslavno stanovništvo, a spominjanje naziva »Ćići« pokazuje da je Kuripešić znao da na području Hrvatske žive pravi istarski Vlasi, to jest »Ćići«. Još kaže da je to pravoslavno srpsko stanovništvo došlo od Smedereva i Beograda.

Dvojnost naziva, kakvu često susrećemo u izvorima o Žumberčanima, hrvatski historičar D. Roksandić objašnjava time da je stanovništvo zadržalo vlaški naziv jer se tako razlikovalo od drugih pa i od Srba, koji su bili u nepovoljnijem staleškom položaju.

Istraživanje porekla Žumberčana i njihovo razlikovanje od starohrvatskih Vlaha olakšavaju njihov govor i, verski, pravoslavno poreklo. Naime, na području Unca nalazio se u kasnom Srednjem veku pravoslavni manastir Rmanj, u 16. veku sedište Dabro-bosanske mitropolije i rasadnik monaštva i teološke ikonopisne i pisarske delatnosti za Krku, Marču i druge pravoslavne manastire u Hrvatskoj.

Već ova osnovna pitanja opravdanosti primene naziva »Vlasi« za Žumberčane, pokazuju da bi njegova primena u isključivo etnogenetskom smislu značila da se previđa oblikovanje njihovog identiteta u slovenskom i srpskom kulturnom krugu u periodu dužem od hiljadu godina. Gledajući unazad, koliko seže usmeno predanje i pamćenje zajednice Žumberčana, nema potvrde da se je naziv »Vlah« koristio kao autoetnonim. Zbog toga se taj naziv doživljava kao uvredljiv pa bi mu u komunikaciji i pisanoj reči trebalo pretpostaviti naziv »Žumberčanin«.

U spomenutoj publikaciji »Austrijska vojna granica«, ističu da su za »doseljenike« korišćeni različiti nazivi, pre svega Uskoci, polazeći od

reči srpsko-hrvatskog jezika »uskočiti«. Zatim je korišćen naziv Raszier (Serben, Raitzen, izvedeno iz naziva stare srpske pokrajine Raška), Srbi, Bosanci, a ponekad i Vlasi. Naziv Vlasi (Walachen, Vlacen) s vremenom se proširio (nametnuo) i postao uobičajen.

Vlasi su imali značajnu ulogu u istoriji celog Balkana, iako to uvek nije vidljivo, jer nije dovoljno istraženo, s obzirom da se radi o kvazi anonimnoj istoriji tog naroda, o kojoj ne postoji dovoljno pouzdanih pokazatelja. Radi se o stanovništvu čije bi poreklo trebalo tražiti među romaniziranim stanovništvom za vreme Rimljana, koje se skoro hiljadu godina selilo i preseljavalo na različite načine: povlačenjem u planinska područja i uzmicanjem pred nadolazećim slovenskim narodima i, po prilici između 12. i 13. veka, ponovnim spuštanjem i širenjem u nižim predelima Srbije, Bosne, Hrvatske i Bugarske.

U međuvremenu su posmatrani kao »primitivna« bića, pretežno kao putujući pastiri u nomadskom, ili polunomadskom stanju i statusu. Zatim je počela (pretežno na severozapadnom Balkanu) postepena slovenizacija, više u jezičkom, a manje u etničkom pogledu. Ovi vlaški nomadski stočari preuzimali su slovenske dijalekte kao jezik, suprotno romaniziranom narodu, Rumunskom, koji je zadržao svoj »romanitet« i uspeo da stvori svoju državu, za razliku od »pravih« Romana (Vlaha) na dalmatinskoj obali.

U tome je i objašnjenje za različitost značenja i upotrebe naziva »Walace« (Vlah) koje se, naravno, ne odnosi na rumunske Vlahe. Po izvornom poreklu reči, taj »etnikum«, koji se prvo odnosio na romanizirano stanovništvo, postao je loš (neadekvatan) izraz za svojstvo, u najmanju ruku za sve planinske pokretne pastire. Kad su se u 16. veku u Vojnoj granici pojavili prvi uskoci, proces slovenizacije je bio već završen, s izuzetkom kod Morlaka (Moro Walachi – Crni Vlasi) na dalmatinskoj obali. S obzirom da su Vlasi istovremeno primili i pravoslavlje, na osnovu toga se izvlačio zaključak o njihovoj pripadnosti srpskom narodu, jer je vera značila primarni i suštinski znak razlike u odnosu na katolike, odnosno hrvatski narod (str. 14/15).

Taj »promenljivi i pokretni narodni elemenat« teško su mogle da drže pod kontrolom tadašnje države Srbija, Bosna i Hrvatska, a još teže su

mogle da ga uključe u svoje sisteme uprave. Stoga se on u procesu osmanlijskih osvajanja, već početkom 14. veka, ponovo počeo kretati. Turci su nastojali da taj narod organizuju i angažuju kao svoje »pomoćne snage«, pre, u toku i posle ratnih pohoda. Dobar primer preseljavanja naroda iz Turske, uključujući i Vlahe, predstavlja Slavonija, po njima nazvana i »Mala Vlaška«.

Slovenizacija »Vlaha« ubrzana je procesom hristijanizacije, a dovršena je u procesu preuzimanja političke moći slovenske rodovske aristokratije. Brojna dokumenta pokazuju da proces slovenizacije Vlaha još nije bio završen ni u kasnom srednjem veku pa su neke vlaške grupe i u 19. veku bile dvojezične.

Mislim da je suština sadržana u sledećem stavu: Najveći broj autora, koji su se bavili preseljavanjem stanovništva u jugoistočnoj Evropi, stavlja težište na preseljavanja na sever i severozapad, posebno u 16. i 17. veku. Karakteristično je da je, zbog najvećeg broja srpskih, pravoslavnih grupa, često dolazilo do potpuno pogrešne identifikacije imena Vlah, to znači vlašskog stanovništva, sa Srbima. Takođe, kao naziv za etnopsihološki identične katoličke, hrvatske stočare, termin »Vlah«, ili »Vlaj« zadržao se samo u Dalmaciji. U Lici, termin »Vlah« ili »Morlak«, kako su Mlečani zvali hrvatske pastirske grupe, izgubio se. Etnografski pojam »Bunjevac«, koji se odnosio na hrvatske stočare, zadržao se u Vojvodini, iako su Bunjevci postali stalno naseljeni ratari, dok taj izraz u Lici ima isto značenje kao i izraz »Vlah« (str. 48).

Dakle, »vlaško« ime, ili naziv, s vremenom se nametnuo jer je tim imenom bilo moguće obuhvatiti sve doseljenike, ne vodeći računa o njihovom stvarnom poreklu pa i verskoj pripadnosti.

Adam Pribičević kaže: »Srbi su bili vezani za svoju državu i zemlju i nisu ih napuštali. Prvi su se stali kretati prema zapadu iz stare Srbije neki cinarski ili aromunski nomadi, čim je zapretila opasnost od Turaka. Ne samo stoga što su bili pokretniji kao stočari i nisu bili vezani za zemlju, već i s razloga što nisu bili vezani svojim osećanjem za državu. Tako su Vlasi već u 14. veku napuštali Srbiju i prelazili u Bosnu, a odatle selili u Dalmaciju i Hrvatsku, nekad čak i na ostrva i u Istru. Hrvatski istoričar Klaić kaže da su na ostrvu Krku, još na početku 19. veka govorili rumun-

ski. A već za pohrvaćene rumunske 'Ćiće' u Istri i Rumune oko Čepićkog jezera znalo se općenito u naše vreme. Zato ti Vlasi nisu nosili srpska narodna imena i prezimena, već vlaška: Bun, Bukor, Fečor, Singur, Surdul, Šerban, Ursul i slična«. ⁶⁶

Savremeni slovenački historiograf-etnolog Marko Treseglav, na kojeg se pozivaju skoro svi slovenački historiografi i etnolozi, veoma jasno je napisao: »U Žumberku i Beloj krajini naziv 'vlah' je pre svega označavao njihov poseban uskočki društveni status. Imena, koja bi jasno pokazivala etničku pripadnost, retka su. S obzirom da su novi doseljenici bili većinom pravoslavni Srbi, ime 'Vlah' se koristi i kao sinonim za pravoslavca«.

Josip Mal kaže da isprva, dok su takve veće seobe bile neobična pojava, za izbeglice nije uopšte bilo skupnog imena pa je prevladao naziv »vlah« označavajući stanovništvo romanskog porekla koje se, posle velike seobe naroda, održalo među novodošlim balkanskim Slovenima. Po dolasku Slovena bili su Romani i Arnauti potisnuti u brda i pretvorili se u pastire i nomade. Iz starosrpskih hrisovulja tačno se vidi da je Srbin seljak i stalno nastanjen, a da je Vlah pastir i nomad. Tokom stoleća, to malo latinskog, odnosno romaniziranog staroilirskog življa stopilo se sa slovenskim. To važi i za Vlahe i za Morlake koji su se selili prema severu, u srpske, hrvatske i dalmatinske krajeve. I istarski Ćići i Morlaci nisu ništa drugo nego pohrvaćeni Vlasi (str. 177/78).

Vlah, Hrvat ili Srbin bili su plemenski pojmovi koje su i savremenici strogo razlikovali. Kad su Dubrovčani krajem XIII veka sklopili ugovore sa srpskim i bosanskim knezovima, imenuju se strane Srbljin i Dubrovčanin, a pored njih i Vlasi. I zakon za hrvatske Vlahe županije cetinske, iz 1436. godine, spominje »Srblje«, koje striktno razlikuje od Vlaha i Hrvata. To je razlog da je ostalo stanovništvo manje cenilo Vlahe pa je između Hrvata i Vlaha bilo večno suprotnosti, iako su Vlasi nosili najlepša hrvatska imena. Zagrebački biskup Vinković s naročitim zadovoljstvom konstatuje da su Vlasi, koji su se pokatoličili, napustili svoje vlaško ime i unapred

---

66 Adam Pribičević, »Naseljavanje Srba po Hrvatskoj i Dalmaciji«, AVALA, IŠP, Vinđor, Ontario, Kanada, str 9.

se zvali Hrvatima... General Erazmo Turn pisao je da se uskocima Čićima dodele ista prava kao i uskocima Srbima, a Nikola Jurišić Čiče zove »Vlasima romanskog porekla« (str. 178/81).

Belokranjci su žumberačke uskoke nazivali »starovercima«, kad su hteli označiti njihovu veru, a kad su imali na umu njihovu narodnost, naročito njihov govor, onda bi ih nazivali »Vlasima«. Ovakvo nazivanje od strane Slovenaca ni u sadašnjosti ni u prošlosti nije nikada imalo nešto uvredljivo, kao što je to slučaj ponekad u Hrvatskoj (str. 182).

Očigledno je da je ovo jedan od Malovih slabijih zaključaka, s ciljem da opravda Kranjce. Naprotiv, Kranjci su nas itekako pogrdno nazivali Vlasima. Bitna razlika je što Kranjci to nisu (prvenstveno) radili s ciljem odnarođivanja i asimilacije, a Hrvati upravo s tim ciljem.

»Osobite gospodarske i socijalne prilike, sloboda od poreza i sličnih podložničkih nameta, dalje vojnička služba, posebni običaji i druge plemenske osobine, posebno razlika u jeziku, sve je to Uskoke razlikovalo od okoline« (str. 181).

Mal više puta dovodi u vezu rimokatolike Hrvate i Vlahe u smislu njihovog sjedinjavanja, odnosno pohrvaćivanja Vlaha. Stanovnike Čićarije, između Buzeta i Veprinca, smatra starim Vlasima i kaže da ih Hrvati nazivaju Vlaho-Ćiribircima, slično onima u pazinskom kraju, ali i da ih razlikuju od Vlaha-Arbanasa južno od Raše, Žminja, Kringe i Baderne. Govore neku mešavinu rumunskog, latinskog i novogrčkog. U selima Sušnjevica, Nova vas i Brdo bilo ih je prema popisu iz 1910. godine 900 duša. Svi su se ostali tokom vremena pohrvatili (str. 104).

Između Brinja i Brloga naselio je 1639. grof Herberštajn 200 uskoka, bez saglasnosti plemića Frankopana, pa on piše Dvorskom ratnom veću u Gracu da ima oko 200 duša, da su pravoslavne (grčke) vere, a da bi bilo dobro da se tamo nasele katolički Vlasi, kojih ima dosta i rado bi došli iz Turske (str. 100).

Oko Tržiča živi stanovništvo koje zovu Bezjaci (Hrvati), ima ih oko 15.000 duša, ne govore furlanštinu, nego nekakav iskvareni talijanski jezik. To stanovništvo je druge rase, odnosno priseljeni romanski uskočki Vlasi, koji su docnije podlegli italijanskom jezičkom uplivu (str. 101).

Niz interesantnih podataka o »zavrzlami« u trouglu Hrvati-Vlasi-Srbi, nalazimo i kod V. Klaića. Pišući o statusu dodeljenom »dobrim« Vlasima 1436. u župi Cetina on naglašava: »Budući da je statut sastavljen hrvatskim jezikom i pisan ćirilicom, nema sumnje da su ti Vlasi govorili tada hrvatski«. To bi trebalo da posvedoče i njihova imena i prezimena (Ninoje Stanković, Blaž Kočić, Milić Ostojić, Hrelja Golešević, Vukac Vojnović, Radivoj Vitković).

Međutim, Klaić previda da su ćirilica i navedena imena i prezimena, ipak, bliža srpskom nego hrvatskom narodu. A da Klaiću, ponekad, nije bilo jasno o kome govori, svedoči i njegova tvrdnja »da se ti Vlasi ne mogu pribrojati ni Srbima ni Hrvatima« (str. 26/27). O Vlasima Ćićima u Istri Klaić kaže da se 1463. još nisu bili potpuno pohrvatili. Pohrvaćene Vlahe Klaić nalazi 1487. na Zrmanji, a među njima i Tomu Kalčića (str. 28).

Da Klaić, ipak, razlikuje Srbe i Vlahe potvrđuje njegovo pisanje: »Otkad je srpski despot Đurađ Branković ustupio kralju Sigismundu godine 1427. Mačvu s Beogradom i Golupcem, počelo se sve više Srba naseljavati po Ugarskoj, Slavoniji, posebno Srijemu. Ta je seoba Srba ili Raščana postala još življa kad su Turci nakon pada Smedereva Srbiju 1456. pretvorili u pašaluk« (str. 29).

Iako je Klaić izneo niz protivrečnih ocena i o Srbima i Hrvatima i o njihovim vezama s Vlasima, ono što je napisao o situaciji u Hrvatskoj posle Mohačke bitke i doseljavanju uskoka to u potpunosti demantuje: »Svi ti doseljenici pripadaju narodu hrvatsko-srpskom, govore hrvatskim ili srpskim jezikom, a imaju golemom većinom narodna prezimena i narodna krsna imena. Vjere su pak pretežno grkoistočne (pravoslavne). Naravno da ima među njima i potomaka srednjevjekovnih i romanskih Vlaha, koji su u to doba bili već dobrano pohrvaćeni i posrbljeni«.

Da je Klaić ovaj put napisao »nepoželjnu istinu« pokazuje reakcija uredništvo njegove knjige u Zagrebu. Iako je godina izdavanja 1985. i iako smo još u Jugoslaviji i još (neki) veruju u »bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti«, uredništvo u napomeni kaže: »Klaić je u duhu svojeg vremena pogrešno mislio da Hrvati i Srbi tvore jedan narod« (str. 620/621).

Vrlo poučno. Klaić je početkom 20. veka (po)mislio nešto u šta uređništvo pri kraju veka ne veruje. Želeo bih samo da dodam da su mnogi, i pre i posle Klaića, mislili ili i dalje veruju da su Srbi i Hrvati, ako ne jedan, a ono dva veoma, veoma slična naroda. Nije nepoznato i da ti i takvi iz 19. veka pripadaju onom užem, pametnijem i vrednijem delu, i srpskog i hrvatskog naroda.

Uveren sam da je i sam Klaić osećao potrebu da поближе zauzme stav o tom problem pa je napisao nešto što zaslužuje da se prenese u celini: »U novije se vrijeme mnogo nagađa o podrijetlu i narodnosti Vlaha, koji se tijekom XVI i XVII stoljeća sele iz zapadnih turskih pokrajina, osobito iz bosanskog vilajeta, u Hrvatsku i Slavoniju. Neki povjesničari naprosto ih proglašuju Srbima te ih njima i pribrajaju; drugi opet drže ih za Rumunje (Romane) koji su se tek nakon seobe pohrvatili, dotično posrbili. Međutim, ti Vlasi govore i pišu već prije seobe hrvatskim ili srpskim jezikom, imaju narodna hrvatsko-srpska imena i patronimička prezimena. Prema tome smatrati nam je te Vlahe gomilom puka jezika hrvatskog ili srpskog koja tada nije imala nikakve narodne svijesti. Zašto pak u njih nije bilo narodne svijesti, moglo bi biti više razloga. Bilo je među njima jamačno dosta još u XIV i XV stoljeću pohrvaćenih i posrbljenih Romana, dakle potomaka pravih Vlaha, pa onda mnogo i takvog slavenskog življa, koji nije trajno spadao ni pod hrvatsku ni pod srpsku državnu organizaciju (osobito u Bosni, Hercegovini, Duklji i Zeti) pa tako nije ni hrvatsko ni srpsko narodno ime u njih pretešlo.

Kad bi se htjelo točno ustanoviti koji se Vlasi mogu pribrojati napose Hrvatima a koji napose Srbima, trebalo bi najprije istraživati, odakle je koje vlaško naselje došlo, da li naime potječe iz prvotno starohrvatske ili starosrpske oblasti. Ima takvih vlaških skupina koje su potekle iz nutarnjih turskih zemalja (nekad srpskih), a Turci ih kojekuda razmještali dok nisu prebjegli u kršćansku zemlju, ali ima i takvih koje su u XIV i XV stoljeću živjele na tlu potonjega Kliško-livanjskog, Ličko-zakračkog i Bihaćkog sandžaka, pa su u XVI i XVII stoljeću prelazile u kršćansku hrvatsku. Prvi se mogu pribrojati Srbima, drugi Hrvatima.

Vlasi koji su u XVI i XVII stoljeću prelazili u Hrvatsku i Slavoniju, bili su velikim dijelom (ali ne isključivo) vjere grkoistočne ili pravoslav-

ne. Radi toga ih je najprije rimokatoličko svećenstvo u Hrvatskoj stalo identificirati sa Srbima (Raščanima). Organizacijom srpske crkve u Hrvatskoj i Slavoniji raširilo se poslije srpsko narodno ime i među samim Vlasima« (str. 519).

Očigledno je da se Klaić potrudio da precizira svoje viđenje i saznanja i doprinese boljem razumevanju problema. Takav prilaz i napor zaslužuje poštovanje pa ne bi bilo pošteno kopati po napisanom i tražiti dlaku u jajetu.

Autor o »Vlasima«

S obzirom da sam se još u detinjstvu suočavao s pogrđnim nazivom »Vlah« u etničkom smislu, i to češće od strane Kranjaca, nego Hrvata, normalno je da sam u životu tragao za istinom. Prvog Vlaha sreo sam 1964. godine u Beogradu. Bio je to moj drug Kosta, Makedonac vlašskog porekla. Nastojao sam da od njega saznam više o Vlasima. Ono što mi je rekao, nisam mogao da bitno dopunim ili proširim kroz brojne razgovore i kontakte s ljudima vlašskog porekla u kasnijim privatnim ili službenim odnosima.

Zaključak svih mojih »istraživanja«, bolje rečeno mog životnog iskustva u tom pogledu, samo je potvrda onoga što mi je Kosta rekao: »Ako je čovek stvarno vlašskog porekla, odnosno ako zna da je etnički Vlah, on mora da ima u sebi nešto vlaško (jezik, muziku, običaje, nošnju, način verovanja, ishranu...) i to kad-tad, na neki način, mora da dođe do izražaja. Ako toga nema, onda pretpostavljeni Vlah nije etnički Vlah, jer nema svest o svom vlaškom poreklu, odnosno više nema u sebi ništa vlaško pa od njega ne bi trebalo praviti Vlaha«.

U to sam se uverio mnogo puta u kontaktu s ljudima za koje ni po čemu nisam mogao da pretpostavim da bi bili vlašskog porekla. Međutim, u ekstremnim situacijama, odnosno raspoloženjima radosti, tuge i ljutnje, možda i nesvesno i protiv svoje volje, proradila bi »vlaška krv« pa bi se zaigralo i zapevalo, zakukalo, opsovalo ili posvađalo »po vlaški«. Smejali smo se i šalili na račun »Vlaha«, koji svoje vlaško »kriju ko zmija noge«.

Proučavajući različite izvore o Vlasima našao sam i mnoštvo interesantnih, ali i pogrdnih mišljenja. Izdvajam samo četiri: Vlasi su narod koji svi smatraju »nenarodom«; Vlasi se svuda spominju, svašta im se pripisuje, ali niko ne može pouzdano da utvrdi da li je to tačno; Sigurno je samo jedno – da bi se neko nazvao Vlahom, morao bi sam prethodno da kaže da je svestan da je »Vlah«; Vlasi su prespavali istoriju pa ih se danas svi odriču jer nikada nisu bili nacija, nisu stvorili državu.

Nisam siguran da li je tačnije da u tih nekoliko redova ima dosta istine ili da je tu sadržana i cela istina i sve dileme i zloupotrebe u vezi s Vlasima?

Proizilazi barem sledeće: postoje dve vrste Vlaha – u nacionalnom (etničkom) pogledu i u društvenom (statusnom) pogledu («vlaški status»). Etnički, »prvi i pravi Vlasi« su narodi romanskog porekla, dakle Rimljani, odnosno njihovi etnički slednici Italijani i još neki. »Drugi Vlasi« su romanizirani narodi: na jednoj strani Rumuni, na drugoj drugi stanovnici Balkana pre dolaska Slovena (Iliri, Tračani, delovi Grka, Bugara, Albanaca).

Pravih, etničkih Vlaha, potomaka Rimljana, bilo je i ima uglavnom na obali Jadranskog mora, dakle među Hrvatima. Rumuni, romanizirani Dačani, imaju svoju nacionalnu državu i svest o svom poreklu. Kao nacionalna manjina žive oni i u susednim državama. Na prostoru Jugoslavije najviše ih je bilo i ima u Srbiji. Ni jedni ni drugi u ovom trenutku nisu predmet našeg interesovanja.

U vezi s tom drugom grupom (vrstom) Vlaha, odnosno romaniziranih predslovenskih stanovnika Balkana, mislim da niko ne bi mogao da kaže koliko je potencijalno bilo, odnosno koliko ima »vlaških« grupa, ili etnikuma. Ako to do danas nije istraženo, ne mora da bude ni ubuduće. Živećemo i bez toga.

Međutim, sa stanovišta predmeta razmatranja u ovoj knjizi postoje, ipak, barem dve vrste tih romaniziranih prastanovnika Balkana, potencijalnih Vlaha: prva, oni koji se tako osećaju i izjašnjavaju, dakle »priznaju« da su Vlasi, ili kod kojih je »vidljivo« vlaško poreklo (imena i prezimena, jezik, muzika, nošnja, običaji, kultura). Takvi Vlasi su stvarno »Vlasi«, bez obzira na praporeklo, od kojih su na području Hrvatske već »pohrvaćeni«

dobar deo Dubrovčana i stanovnika Dalmacije. Posebnu grupu čine Morlaci u jadranskom zaleđu i Ćići u Istri i Kvarneru. Vlasi u Srbiji, uglavnom, žive u severoistočnom delu, tzv. Negotinskoj krajini.

Za razliku od ovih, posebna grupa balkanskih Vlaha su one grupe doseljenika (uskoka, o kojima je ovde reč), koji su, (zlo)voljom drugih, manje iz neznanja, a znatno više iz političkih, verskih i drugih interesa, nazvani (nabeđivani, sumnjičeni, optuživani) da su »Vlasi«, iako oni nemaju svest o svom »vlaškom poreklu« i ne prihvataju da ih se tako zove te na taj način »odnarođuje«. Tu sudbinu doživeo je i doživljava sav srpsko-pravoslavni narod na području Austro-Ugarske, žumberački uskoci kao prvi.

Kao što je nedozvoljivo, sramno, necivilizacijski pa i genocidno nazivati neki narod u celini, njegov deo ili pojedince imenom koje on ne prihvata, jer on o tome nema samosaznanja i svesti, toliko bi bilo »ne-naučno« i istorijski neistinito tvrditi da doseljenici, srpsko-pravoslavni uskoci, nisu imali, niti imaju, bilo kakve veze i dodirnih tačaka s nekom skupinom romaniziranih prastanovnika Balkana, odnosno s »Vlasima«. Smatram da to važi i za žumberačke uskoke.

Što se tiče »vlaškog statusa« kao društvene (socioekonomske) i položajne kategorije, stvar je mnogo jednostavnija. Predslovensko vlaško stanovništvo, posebno ono romanizirano, imalo je među većinskim i dominantnim Južnim Slovenima od početka poseban položaj, podjednako jer je to bilo uslovljeno i jer su oni to »hteli«, ali se njihov status nije tada tako zvao.

Njihov poseban društveni položaj kao »vlaški status« ozvaničili su Turci, pri čemu su oni manje razmišljali ko je kog porekla pa su u isti »vlaški koš« trpali sve koji su na to pristajali dobrovoljno ili koje su »u taj koš« privukli ili ih na to prisilili. Pošto su Turci pogrdno, »Vlasima« krstili sve pravoslavne koji su im se prvi i našli na putu, razume se da su i Srbi »stradali« među prvima, a možda i najviše.

Kad su brojni hrišćani, turski podanici, velikom većinom pravoslavni i Srbi, odlučili da izbegnu iz Turske, a kasnije i da prebegnu na teritoriju hrišćanske Habsburške Monarhije, ali s posebnim društvenim statusom, Habsburške vlasti nisu morale da razbijaju glavu kako taj fenomen ka-

tegorizirati i nazvati, nego su jednostavno od svojih »prijatelja Turaka« preuzeli »vlaški status, kao proverenu i dokazanu društvenu kategoriju i naziv« i žumberačke uskoke strpali u »vlaški koš Monarhije«, iako su bili svesni, a i carevi su pisali, da se radi o Srbima i Raščanima.

Ni žumberački ni drugi uskoci nisu imali razloga da se tome suprotstavljaju, s obzirom da su svim silama nastojali da dobiju baš takav poseban društveni status, a kad su ga dobili, da ga i odbrane. Njih je interesovala suština, a ne ime, koje im, samo po sebi, ništa nije značilo, bilo »vlaško« ili neko drugo. Ko zna, možda bi tako i ostalo da se nije diralo u njihov društveni (vlaški) status i versko i etničko poreklo, odnosno da nije bilo unijaćenja. Pošto su svi Hrvati i Kranjci bili rimokatolici, i zbog toga smatrali da su »praviji, vredniji i ispravniji hrišćani«, morali su žumberački i drugi uskoci da se »prisete« i svog verskog i svog nacionalnog porekla, i tako je sve počelo, vekovima se nije završilo, a »tinja« i danas.

Pošto je problem raščlanjen i podrobno objašnjen, vreme je da se »vratim« u Žumberak i razmislim šta bi od iznetog moglo da važi za žumberačke uskoke i Vlahe. Tu moram da budem kristalno jasan: niti jedan zvanični dokumenat i niti jedan ozbiljan istoričar žumberačke uskoke ne dovodi u vezu s Vlasima. Valvasorovo pisanje je toliko proizvoljno i protivrečno da on samog sebe pobija u istoj ili već u sledećoj rečenici. Kod većine drugih pa i kod zvaničnih austro-ugarskih vlasti »vlaško« se žumberačkim uskocima »pripisuje« povodom i u vezi s njihovim posebnim društvenim statusom »slobodnih seljaka-vojnika (krajišnika)«. Prema tome, samo klerofašisti mogu da ih nazivaju Vlasima u etničkom smislu, s ciljem da ih negiraju i »pretvore« u etničke Hrvate. S druge strane, samo slabi poznavaoци stanja i prilika mogli bi da tvrde da žumberački uskoci nemaju s Vlasima baš nikakve veze.

U prilog izvesne veze žumberačkih uskoka i Vlaha spomenut je naziv sela Pilatovci, »katuništa«, nekada senokoše ispod Gere, čemu treba dodati i prezime i selo Vlašići, zatim Vlašić brdo i, eventualno, nekoliko imena i prezimena. Da li ima još nešto? Verovatno! Neka doda i iznese u javnost onaj ko uoči!

O Pilatovcima je dosta napisano. Kad sam ovo o njihovom selu i mogućem vlaškom poreklu izložio nekim Pilatovčanima, saslušali su me, a

onda, kao komentar i odgovor, počeli sa: »Bog mater... svima koji nama propisuju šta smo i ko smo«. Katuništa, verovatno, vuku poreklo od vlaške reči »katun«, što znači pastirsko naselje (boravište). S obzirom da su katuni prihvaćeni i gde je bilo i gde nikada nije bilo Vlaha, zahvaljujem »drugovima Vlasima« što su jezik na ovim prostorima obogatili barem jednom rečju.

Ni Vlašići, nosioci tog prezimena, niti stanovnici istoimenog sela, nisu »svesni« da su etnički Vlasi, već su mi, ne znajući ko sam, »nabili na nos« pitanje: Šta je, onda, hrvatski ban Franjo Vlašić, Blanka Vlašić, zašto Vlaška ulica u Zagrebu, otkud razni Vlahovići, Vlahutini, Vlaići, Vlaijići...?⁶⁷ »Ako Hrvati priznaju da su imali »vlaškog bana«, mi nemamo argumenata da tvrdimo da i mi nismo vlašskog porekla«. Gledao sam kako da se izvučem »bez većih gubitaka«, a hrvatskoj naučnoj historiografiji ostavljam da odgovori na ova i druga slična pitanja.

Kakav je Hrvat bio ban Franjo Vlašić možda pokazuje i činjenica da je Lukijanu Mušickom vladiki karlovačkom, kad mu se ovaj obratio za pomoć u vezi s osnivanjem narodnih škola, zamerao što spominje ime srpsko u Hrvatskoj (Radeka, str. 175). Ne znam kako bi bilo da se Mušicki obratio Vlašiću kao Vlah Vlahu?

Ne bi bilo pošteno da ne podsetim da nešto slično važi i za »drugove Kranjce«. Dovoljno je da se saglasiš da ti prezime završava na »č« i odmah postaješ »čisti Slovenac«, čistiji i od vode s izvora, bez obzira na etničko poreklo. Na stolu ispred sebe imam časopis »Belokranjec«, izlazi za područje belokranjskih opština Metlika, Semič i Črnomelj, a najviše priloga »proizvodi« Rudi Vlašić. Prijatelji kažu: »J... te bog, pa ovaj 'naš vlah' napisao više od pola 'Belokranjca'«. Ako mi se pruži prilika pitaću Rudija kako je od običnog, »prekletog Vlaha« stigao do evropskog Kranjca?

Ali šalu i ironiju na stranu! Ja sam i dalje ubeđen da postoji veza između žumberačkih uskoka i »nekakvih i nekih Vlaha«. S obzirom da nemam pouzdanih dokaza koji bi mi omogućili da »prstom uprem« u nekoga i proglasim da je vlašskog porekla, što i ne želim jer bi se u tom sluča-

---

67 Franjo Vlašić (1766-184) je rođen u Ugarskoj. Bio je baron, general i hrvatski ban 1832-1840.

ju spustio na nivo fašističke ideologije, politike i »naučne« metodologije, ostaje mi da pretpostavim da je deo srpskog naroda, odnosno budući žumberački uskoci, pre ko zna koliko vekova, ko zna gde, zbog čega i na koji način, došao i bio u vezi s delom naroda koji su drugi narodi nazivali Vlasima, a koji možda i nije bio svestan svog etničkog »vlaškog« porekla.

Da budem konkretan. Pošto su se srpsko-pravoslavne i vlaško-pravoslavne zajednice (skupine, grupe) sretale, svojom voljom ili slučajno, neminovno su uspostavljale i održavale određene odnose, međusobno uticale jedna na drugu pa se i mešale. Kako je taj proces tekao, teško je reći jer o tome nema nikakvih pouzdanih podataka. Međutim, na osnovu svega što znamo o Vlasima i srpsko-pravoslavnim seobama u Žumberak, neke činjenice i »pravila« u njihovim odnosima su sasvim izvesni.

Srpskim i vlaškim etničkim skupinama zajedničko je bilo pravoslavno hrišćanstvo, što je tada bilo više nego dovoljan razlog da budu bliži jedni drugima ne samo u odnosu na islamsku tursku agresiju nego i na rimokatolike.

Srbi su primili i ispovedali pravoslavno hrišćanstvo na staroslovenskom jeziku, koji su im standardizirali i »opismenili« Ćiril i Metodije, a koji je snažno delovao na povezivanje i odnose ne samo Srba nego i svih Slovena međusobno. Nije mi poznato da bi Ćiril i Metodije na nekom drugom jeziku širili hrišćanstvo među romaniziranim narodima, posebno Vlasima? U svakom slučaju, staroslovenski jezik je bio neuporedivo prošireniji, bolje uređen, pogodniji i uticajniji od vlašskog (ako je takav jedinstven jezik uopšte i postojao) ili od pojedinih vlaških dijalekata. Stoga je sasvim moguće da su vlaške etničke skupine, primajući pravoslavno hrišćanstvo primale i staroslovenski jezik, ili primale staroslovenski jezik da bi mogle da prime i ispovedaju hrišćanstvo. A i poznato je da u rumunskom jeziku postoji trinaest posto slovenskih reči.

Izvesno je i da su srpsko-pravoslavne skupine Žumberčkih uskoka dolazile u dodir s malobrojnijim vlaškim etničkim grupama, pojedinačnim porodicama ili pojedincima, tako da je njihov uticaj bio dominantan i jednostran, odnosno da su Vlasi više težili da im se »prikluče«, nego što su ovi nastojali da ih na to »nagovore« ili što su ih trebali.

Nema nikakve sumnje i da su srpsko-pravoslavne skupine žumberačkih uskoka bile ne samo socijalno nego i etnički svesnije i kompaktnije, s obzirom da ih je povezivala i snažna svest o srpskoj srednjovekovnoj državi i njezinoj propasti, što kod vlaških skupina nije bio slučaj jer nikad nisu imali državu ili neki drugi oblik čvršće ekonomsko-socijalne zajednice.

Zajednički im je bio i poseban, »vlaški socijalni status«. Vlaške etničke skupine su, zaista, imale »vlaški status« i prije turskih osvajanja, a srpske skupine su dobijale »vlaški status« ne zbog svog etnički vlašskog porekla, nego zbog položaja koji bi se time zadobivao.

Izvesno je i da su manje vlaške grupe, porodice i pojedinci nastojali ne samo da se »pridruže« već da se i potpuno »sažive« sa srpskim etničkim skupinama, oslobađajući se sveg vlašskog, a prihvatajući sve srpsko. Da li im je srpska većina »otvarala sva vrata« i prihvatala ih bez ikakve rezerve ili ih je na to čak i prisiljavala, ostaće večita tajna? S obzirom da u Žumberku ne postoji svest o bilo kakvom i bilo čijem vlaškom poreklu, kao i da na »vlaško« asocira i liči samo nekoliko izraza, nekoliko toponima i nekoliko imena i prezimena, dalo bi se zaključiti da je proces potpune asimilacije tekao gotovo neprimjetno, bez otpora i prisile.

Ako rečenom dodam da u jeziku Žumberčana, sem katuništa, nisam našao niti jednu jedinu vlašku reč, u nošnji niti jedan jedini elemenat, posebno ne one šubare od ovnećeg runa, a da vlašku muziku (uostalom kao i recimo mađarsku) prepoznajem već po prvim taktovima, da ne idem u detalje, onda mi ne ostaje ništa drugo, nego da svoju priču o »vezi« između žumberačkih uskoka i Vlaha proglasim završenom. Jedno je sigurno, napisano bih korigovao samo ako bih došao do novih, pouzdanijih saznanja!

ŽUMBERAČKI USKOCI NISU SENJSKI USKOCI

Uvodno razmatranje

Zabluda o žumberačkim uskocima kao o senjskim, u smislu da su se senjski uskoci, pošto su morali da napuste Senj, doselili u Žumberak pa postali žumberački uskoci, teško je objašnjiva ne samo sa stanovišta nastanka,

već i što se, bez ikakvih osnova, održava sve do današnjih dana. Mnogo sam video, čuo i pročitao, a podosta i napisao, ali se ne sećam da sam naišao na logičku i smisaonu glupost ravnu toj.

Ali ta zabluda postoji i spominje se i ovih dana. Više Žumberčana pitalo me da li smo mi senjski uskoci. Samo jedan je pitao na način da mi je bilo jasno da on ne želi da čuje mene, nego da me uveri u to. On je, »zapaljivim tonom«, svojstvenim onima koji ne žele da čuju istinu, »slagao« događaje i uspostavljao nepoznate veze i odnose.

Nedavno mi je jedna Žumberčanka postavila isto pitanje, a i prisutni su bili zainteresovani da čuju o tome. Pošto sam ukratko objasnio da žumberački i senjski uskoci nemaju »skoro ništa zajedničkog«, Marta je ispričala da je s jednom grupom pošla u Senj, jer je rečeno da će se tamo videti i čuti odakle potiču žumberački uskoci. Kako, sem razgledanja nekih zidina i izložbi o senjskim uskocima, o žumberačkim uskocima nije bilo ni reči, smatrali su se prevarenima pa su organizatore podsetili zbog čega su došli! Oni su »mudro prećutali« prva pitanja, a na ponovljena su drsko i uvređeno odgovorili: »Pa zar niste videli?« Marta je onda rekla da joj je konačno sve jasno, a »prevarantima« je »spomenula svu bližu i dalju rodbinu«.

Pošto se prevare ili zablude u radikalnom obliku sve teže prodaje, u poslednje vreme, tu i tamo, spominje se da se u Žumberak doselilo samo nekoliko porodica senjskih uskoka. U »Žumberačkom krijesu« za 2010. godinu objavljen je članak čiji je smisao da su se u Žumberak iz Senja doselile porodice Bastašića, Vukovića, Herakovića, Živkovića, Stipanovića, Radića, Jurića, Kolakovića i Vukasovića. To je, verovatno, inspirisalo Žumberčanina Iliju Stipanovića, diplomiranog inženjera, da na slovenačkom jeziku objavi članak »Senjski uskoci v Žumberku«. ⁶⁸ Smisao članka je da »pokaže« vezu između senjskih i žumberačkih uskoka, a osnovni pokazatelj su upravo navedena prezimena, kojih navodno ima ili je bilo i u Senju, a kojih ima i u Žumberku.

U ova dva članka se spominju i naivno objašnjavaju dileme o kojima će biti reči kasnije: da li su senjski uskoci bili (pretežno) katoličke verois-

---

68 Glasilo Društva Žumberčana i prijatelja Žumberka iz Metlike: »Žumberački izvor« za 2014.

povesti i Hrvati te kad su to postali, zatim da li je među njima bilo i pravoslavaca i drugih naroda, te šta su radili na moru i koga su i od koga branili i slično?

Da autoru Iliji Stipanoviću stvari baš nisu previše jasne pokazuju i moji razgovori s njegovim bratom Jankom, koji je više nego svestan svog srpskog i pravoslavnog porekla, ali ipak uvek spominje dilemu: da li su Stipanovići senjski uskoci i poziva se na »svog brata, inženjera koji to bolje poznaje«. Međutim, isti taj Janko kaže da je na crkvi Sv. Jovana u njegovim rodnim Visočama, sve do raspada Jugoslavije, bio ugraviran srpski grb s četiri ocila. Prilikom krečenja crkve, posle raspada Jugoslavije, jedan od Visočana je rekao da »bi to trebalo prekriti jer bi sad moglo da nam šteti«. Tako je i urađeno, »istina je prekrita«, rekao je Janko.

S obzirom da se ovim problemom niko nije pozabavio na način da izuči stvarnu vezu i odnose žumberačkih i senjskih uskoka i da je najteže demantovati očiglednu neistinu, zaključio sam da bi prvo trebalo da iznesem ono što je izvesno i za žumberačke i za senjske uskoke i šta im je zajedničko.

O žumberačkim uskocima, uveren sam, čitalac sada zna dovoljno, a o senjskim uskocima samo da su se, posle pada Klisa 1537. godine, naselili oko i u Senju, da su ratovali na moru i da je zbog njih dolazilo do nesporazuma između Habsburške Monarhije, Turske, Venecije, rimskog pape i Španije. Najzad, da je 1615. izbio i rat između Venecije i Habsburške Monarhije, koji je završen Madridskim mirom 1617. pa su, u skladu s mirovnim ugovorom, senjski uskoci, uzročnici rata, morali da napuste Senj 1618. godine.

Da li su i šta imali zajedničkog žumberački i senjski uskoci? Imali su! Prvo, i jedni i drugi su uskoci, s tim što su Žumberčani bili »stari« uskoci i što su po njima i svi drugi dobili to ime. Drugo, verovatno nekoliko zajedničkih imena i prezimena. Treće, zajedničkog komandanta, na primer Ivana Lenkovića, a kasnije i komandante Karlovačkog generalata. Sve drugo je pod znakom pitanja? Na primer, nije isključeno da su neki Žumberčani služili u blizini pa i u samom Senju, ali je malo verovatno da su imali veze sa senjskim uskocima, barem onima koji su delovali na moru i koji su kasnije preseljavani.

Dakle, odgovorno i korektno istraživanje trebalo bi prvo da opovrgne teoriju da su postojali samo jedni uskoci, senjski, koji su nešto »zabrljavili« u Senju pa su morali da se presele u Žumberak i tako postali žumberački uskoci, te da utvrdi da li se i koliko porodica senjskih uskoka, možda ipak, preselilo u Žumberak, u koja sela i koje su to porodice.

Zadatak bi bio mnogo lakši da je njihova istorija prikazivana objektivno, da zvanični izvori ne samo da nisu demantovali greške i zablude nego su ih i ozvaničavali, čak i kasnih 60-ih godina dvadesetog veka, za vreme Jugoslavije, kad je trebalo da svi budemo slobodni i ravnopravni i kad smo verovali da sve zvanično važi kao istinito.

Ponesen romantičarskim zanosom, najpoznatiji hrvatski književnik 19. veka August Šenoa (1838–1881),⁶⁹ napisao je roman »Čuvaj se senjske ruke«. Koliko je Šenoa pisao o senjskim uskocima realno i istinito govori i tekst u Enciklopediji leksikografskog zavoda: »Šenoa je u svojim djelima dao maha svojoj fantaziji i narativnosti protkanoj postojanom vjerom u budućnost svoga hrvatskog naroda«.

Bez malicioznosti i zle namere, treba podsetiti da slučaj Augusta Šenoe podseća na već spomenutog Pavela Josefa Šafarika ne samo po poreklu nego i po glorifikovnjju istorije naroda kojima etnički ni Šafarik ni Šenoa nisu pripadali. Da li su tako pisali zbog toga što Šafarik nije poznavao istoriju Srba, a Šenoa istoriju Hrvata, ili su zbog toga što su veličajući istoriju hrvatskog naroda s kojim se Šenoa identifikovao, i istoriju srpskog naroda prema kojem je Šafarik osećao velike simpatije, veličali i dizali cenu i sami sebi, ostaće zauvek nepoznato?

Dakle, zvanični izvor, Enciklopedija leksikografskog zavoda, knjiga 6, izdata u Zagrebu 1969, za direktorovanja Miroslava Krleže, upozorava na Šenoinu nerealnost, ali to gubi svaki smisao kad se pogleda šta u toj istoj enciklopediji piše o uskocima. »Uskoci, prebjezi koji su od druge polovine XV stoljeća bježali pred Turcima ili iz krajeva pod njihovom vlašću, prelazili ('uskakali') u susjedne hrvatske krajeve i nastavljali borbu protiv Turaka. Istaknutu istorijsku ulogu odigrali su uskoci koji su oko 1530.

---

69 Pravo Šenoino ime je August Ivan Nepomuk, otac mu je bio Čeh nemačkog porekla, a majka Slovakinja iz Budimpešte.

prebjegli iz Hercegovine u Klis, odakle su neprekidno upadali i pustošili susjedno tursko područje, što je potaknulo Turke da zauzmu Klis 1537. Tada su se preostali uskoci preselili u Senj, gdje su kao vojnici Hrvatske krajine bili više od 80 godine gradska posada. Otada se ime uskoka proširilo na sve vojnike senjske kapetanije. Formacijski, posada se djelila na četiri kumpanije, kojima su na čelu bili uskočke vojvode. Broj uskoka je brzo rastao, jer su im se pridruživali novi bjegunci iz Turske i Mletačke Dalmacije, tako da ih je početkom XVII stoljeća bilo oko 1.200...« Pošto su stvorili tzv. »uskočku momaricu«, u početku su napadali Turke, u čemu ih je podržavala Venecija, ali su se, posle mira Venecije s Turskom 1540, uskoci okrenuli i protiv Venecije. Pošto ih Habsburška Monarhija u tome nije sprečavala, došlo je do ratnih sukoba između Venecije i Monarhije, a uskočko pitanje je postalo i evropsko. Rat je završen 1615, odnosno, Madridskim mirom 1617, a Austrija se obavezala da će proterati uskoke, a njihovo brodogradilište spaliti. Te odredbe ugovora su sprovedene 1618. godine, a senjski uskoci su »pretežno preseljeni u Žumberak i oko Otočca, a djelom i oko Pazina i ispod Učke«.

I pored nužnog skraćivanja, vidi se koliko se prostora i značaja pridaje uskocima, ali samo senjskim. U tekstu, koji je izostavljan, spominju se i Morlaci (Crni Vlasi), što znači da je i njih bilo među senjskim uskocima. O žumberačkim uskocima u enciklopediji nema ni reči, a Žumberak se spominje samo kao područje u koje se preseljavaju slavni senjski uskoci, čime istorijska neistina ne samo da nije demantovana nego je zvanično »ozvaničena i zakovana«.

Da bi sve bilo jasnije, u toj istoj enciklopediji o Žumberku je napisano ciglo pet redova: »Gorovit kraj u zap. Hrvatskoj na jugozap. strani Gorjanaca (1.181 m). Ime je dobio po starom gradu Žumberku. Glav. rijeka Kupčina pritoka Kupe. Ž. je pokriven bukovim i mjestimično kestenovim šumama. Stanovnici se bave poljoprivredom (mjestimično vinogradarstvom) i stočarstvom«. Sledi 18 redova teksta o »Žumberku u NOB«, što je istina, ali Žumberak od toga nije imao ništa kad je bilo vreme, a danas nam se to samo »obija o glavu«.

O žumberačkim uskocima, kao posebnoj istorijskoj skupini, u enciklopediji nema ni jedne jedine reči. Uostalom, zašto bi se i pisalo? Ko

su oni u odnosu na senjske uskoke? Naravno, posljednje o čemu bih želeo da arbitriram je ko je i koliko (istorijski) značajan i koliki je čiji udeo, ali nepreciznosti i neistine, proizvoljnosti i loše namere, hvalisanje i omalovažavanje, negiranje identiteta i pogrdno nazivanje moraju se barem spomenuti. A još kad to »preteže« u zvaničnom izvoru, enciklopediji čiji je direktor bio niko drugi nego Miroslav Krleža, onda to ima još veću težinu. Iza njegovog autoriteta moglo je »svašta da se smesti«. Na takvu politikantsku i lažnu »vešalicu« moglo je da se »obesi« sve što je (bilo) u interesu politike, a ne samo žumberački uskoci.

A da žumberački i senjski uskoci nisu realno i ravnopravno tretirani može da se pročita čak i u »Žumberačkom krijesu« za 1992, str. 83: »Iako se nakon zaključenja Madridskog mira iz Senja u Žumberak doselilo svega nekoliko uskočkih obitelji, najviše Žumberčana još i danas smatra da su porijeklom senjski uskoci. Na to je najvjerojatnije utjecala pozitivna slika stvorena u književnim i povjesnim djelima«.

Ako bismo se upitali zbog čega je senjskim uskocima ne samo hrvatska književnost i historiografija nego i politika davala i daje veću ulogu i značaj nego su ih objektivno imali, posebno u odnosu na žumberačke uskoke, jedan od razloga je i što su žumberački uskoci bili Srbi i pravoslavci pa je njih trebalo na svaki način i svim sredstvima negirati, a senjske uskoke je hrvatska historiografija i politika od početka proglašavala Hrvatima i rimokatolicima. A da li je baš tako, videćemo kasnije.

Kad sam učio istoriju u karlovačkoj gimnaziji, odnos prema žumberačkim i senjskim uskocima bio je u skladu s napisanim u enciklopediji. Žumberačke uskoke nismo ni spomenuli, a o senjskim smo »učili« slavopojke. Oni su se, već tada, »kao Hrvati, borili za Jugoslaviju«. Samo što nije utvrđeno da je među njima već u to vreme bilo članova SKOJ-a i simpatizera KP.

Poreklo neistine o odnosu žumberačkih i senjskih uskoka

Kao prvi, postavio sam sebi zadatak da pronadem ko je »otac« te neistine, odnosno ko je (prvi) poistovetio senjske i žumberačke uskoke? Za divno

čudo, taj problem sam razrešio lakše nego što sam očekivao. U »Žumberačkom kalendaru« za 1966, str. 56–109, pronašao sam izuzetno koristan članak urednika i izdavača Milka Predovića pod naslovom »U blizini velikog Žumberčanina«. Nažalost, članak je napisan na način da se u njemu teško snaći, a ono najvažnije dato je u naznakama. Ovakav način pisanja uporedio sam s ponašanjem gladnog čoveka, koji se odjednom nađe pred stolom punim raznovrsne i ukuse rane pa ne zna šta i kojim redom da jede. Milko Predović, imajući na raspolaganju obilje građe o svojim precima, a ograničen nekim preprekama, obilazio je kao »mačak oko vrele kaše«. Zbog toga ću izneti samo ono što bi čitaocima bilo razumljivo i odnosi se na problem o kojem je reč.

»Veliki Žumberčanin« je Konstantin Stanić,⁷⁰ a povod za pisanje o njemu M. Predović je našao u Stanićevoj studiji »U odbranu Žumberačkog naroda«, reagujući na ono što je o žumberačkim uskocima 1791. napisao Ignac de Luka (Ignatz de Luca), carsko-kraljevski savetnik i profesor u Beču, a što je objavljeno u Zagrebačkom biskupskom kalendaru 1799. godine. Stanić je argumentovano negirao i osudio de Lukino pisanje o žumberačkim uskocima, posebno što je taj de Luka nekritički preuzeo Valvasorovo proglašavanje žumberačkih uskoka Vlasima i što je poistovetio žumberačke sa senjskim uskocima. Nažalost, Predović je, pišući o svemu i svačemu, najmanje napisao šta je Stanić izneo o ovim problemima, obećavajući da će to kasnije učiniti. Ipak, i ono što je napisao, govori samo po sebi.

Uglavnom, taj je de Luka žumberačke uskoke prikazao kao grubijane kojima je razbojstvo jedna od najvećih vrlina, koji govore vlaški i sve u tom smislu, u čemu se vidi Valvasorov »rukopis«, ali i neke nesuvislosti: da su pod vodstvom bosanskog paše, krajem 16. veka opljačkali Austriju pa su morali da budu 1616. preseljeni u Uskočke gore, u čijem je središtu stari grad Žumberak. Bilo bi bolje da se zna šta je tačno napisao de Luka, ali se i iz toga što je preneo Predović jasno vidi da se radi o preseljavanju senjskih uskoka u Uskočke gore, dakle u Žumberak.

---

70 Stanić je rođen 1756. u Mrzlom polju, bio je grkokatolički sveštenik i vladika (biskup) Križevačke eparhije (biskupije).

Reagujući na proglašavanje uskoka »Vlasima«, Stanić je napisao poseban odeljak, što Predović naziva »člankom« i smatra ga posebno zanimljivim pa je obećao da će ga objaviti u celini u jednom od narednik brojeva »Kalendara«, ali to nije učinio, tako da se, možda, nikada neće saznati šta je Stanić napisao. Razlog bi se mogao naslutiti. Da je objavljeno ono šta je napisao Stanić, kako bi M. Kekić i drugi u »Žumberačkim krijesovima« nastavljali priču o Žumberčanima kao Vlasima, i to posle više od dve stotine godina.

Prema onom što je ostavio Predović, K. Stanić je napisao da su uskoci (budući senjski) napustili svoju rodnu grudu, pobjegli ispod turskog jarma i sklonili se u Klis, odakle su napadali Turke. Pošto je Klis pao 1537, uskoci su se povukli u Senj. Mlečani su nastojali da ostvare prevlast na Jadranskom moru i da ugarskog kralja i austrijskog nadvojvodu potisnu u kontinent. Uskoci su nastojali da osujete mletačke planove i sačuvaju Jadransko more »hrvatskom narodu«. Među uskocima isticali su se kapetan Danijel Barbo, knez Martin Posedarski, vojvoda Marko Margetić, Juraj Maslarda i čuveni Jurišić. Madridskim mirom, uskoci su bili »žrtvovani«. Jedni su otpremljeni u pogranične tvrđave, drugi su se ukrkali na španske brodove, a treći preselili u unutrašnjost.

Posebno je dragoceno kako Stanić obrazlaže zašto se žumberački uskoci ne mogu poistovetiti sa senjskim? Prvi razlog je što zadarski nadbiskup Minuci kaže za senjske biskupe da su dobri hrišćani i da kod njih ne nalazi »vjerske zablude.« S obzirom da su žumberački uskoci pripadali istočnom obredu, nije moguće da latinski biskup ne bi našao niti jedne zablude kod žumberačkih uskoka. Drugo, senjski uskoci su dobijali sveštenstvo od senjskog biskupa, a žumberački od »pravoslavne patrijaršije«. Treće, Minuci (a i neki Sarpi) tvrde da su senjski uskoci preseljeni oko Brloga, Otočca i Prozora, a preseljavanje u Žumberak niti ne spominju.

Stanić je naglasio i da su neki istaknuti hrvatski istoričari, poput Žumberčanina Tadije Smičiklase, Srkulja i Šišića, smatrali da su senjski uskoci preseljeni na područje Otočca i u Žumberak, ali i da su u pravu Radoslav Lopašić, Karlo Horvat i Poparić i oni domaći i strani autori koji dokazuju da senjski uskoci nisu preseljeni u Žumberak.

Milko Predović priznaje i da su »neki članovi Duhovnog stola zagrebačke biskupije«, čiji je član bio i K. Stanić, prihvatili i podržavali ono što je o žumberačkim uskocima napisao spomenuti Ignac de Luka. Ne krije li se »u tom grmu zec« prihvatanja i proširivanja neistine o žumberačkim uskocima kao senjskim?

Neka mi bude dozvoljeno da kažem i da je Konstantin Stanić, prema mojim ukupnim saznanjima, nesporno bio umniji čovek i čestitiji Žumberčanin od mnogih njegovih »srodnika«, pre i posle njega. Iz njegovog pisanja, hteo on to ili ne, jasno se vidi istina o verskom i nacionalnom poreklu žumberačkih uskoka. Ipak, žao mi je što je, demantujući neke neistine i zablude drugih, Stanić i sam podržavao zabludu da je u verovanju žumberačkih uskoka, pravoslavnih hrišćana, bilo zabluda. Ali takav je život! Da li je on u to verovao, stvar je njegove savesti. Međutim, jedno je sigurno: da on nije prihvatao tu zabludu i da je nije branio i širio, on ne da nikada ne bi dostigao najviši položaj u »zabludeloj« grkokatoličkoj hijerarhiji nego ne bi bio niti običan pop. Jer, u osnovi svih »zabluda« leži ona najveća: zabluda pape i njegovih podrepaša, pretvorena u zlu nameru, da je zabluda sve ono što nije rimokatoličko.

Pošto je Ignac de Luka identifikovan (kao prvi) »konstruktor« zablude o žumberačkim uskocima kao senjskim, ali on nije i jedini. Ima ih još, samo je »konstrukcija drugačija«. U argumentovanom i istinitom svedočenju hrvatskog istoričara Radoslava Lopašića najvrednije je što on ukazuje na još jednog »uzročnika« ove zablude i neistine, »povijestnika Engela« i njegovo delo »Geschichte von Dalmatien« (Istorija Dalmacije). Kao i Ignac de Luka, i Johann Cristian von Engel (1770–1814) je bio carsko-kraljevski savetnik i profesor u Beču. On je onaj popis žumberačkih uskoka iz 1551. godine naprosto predstavio kao popis senjskih uskoka i time »potvrdio« neistinu koju je napisao njegov »kolega« de Luka. Očigledno je da bečki carski savetnici i profesori nisu »razbijali glavu« takvim sitnicama kao što je identitet žumberačkih uskoka i njihova istorijska uloga. Dakle, još jedan stranac, kojem su se lako mogle »potkrasti grupne greške«, namerno ili slučajno, istorijski je irelevantno, ali s tragičnim posledicama. Narod kaže: »dvadeset batina po tuđim leđima ne boli«. To što carsko-kraljevski savetnik i profesor u Beču nije ništa znao ili nije hteo da

zna o žumberačkim uskocima nikoga nije zabrinulo, k tome, to što je on napisao, malo je ko pročitao, a još manje se udubljavao u suštinu. Skrećem pažnju i da je Engel dosta pisao, ali je kratko živio pa je pitanje koliko je stvarno poznao i proučavao problematiku koju je obrađivao.

S obzirom da je njegova »Istorija Dalmacije« objavljena početkom devetnaestog veka, bilo je dovoljno vremena da se isprave greške, ali je to jedini učinio Radoslav Lopašić, tek 1881, godine. Koliko su naredni istoričari i politika temeljito izučavali istoriju i poštovali istinu, svedoči i činjenica da su neki, kao i spomenuti de Luka, videvši Engelov popis žumberačkih uskoka kao senjskih, a imajući u vidu da su se neka imena i prezimena navodnih senjskih uskoka zaista nalazila u Žumberku, »mudro« zaključivali da su se senjski uskoci preselili u Žumberak i »velikodušno« postali žumberački uskoci.

Nije bilo važno ni da je vremenski u pitanju skoro čitav vek, u kojem žumberački uskoci ne samo da postoje nego i deluju i već su ostavili dubok trag za istoriju i da o tome postoje brojna dokumenta. Niko nije »primetio« ni da naselja u kojima su živeli popisani nikada nije bilo u okolini Senja pa nisu mogla niti da budu »preseljena« u Žumberak. Za tako odgovorne istoričare i »poštenu« politiku bilo je, verovatno, sasvim sporedno pitanje identiteta, nacionalne i verske pripadnosti, kao i svega što iz toga proizilazi, svega šta čoveka čini čovekom. Niko se nije upitao ni kako su to senjski uskoci, »pravi i revni katolici i Hrvati«, koje je i papa »čaćavao«, preseljavajući se usput postali pravoslavci, da bi u Žumberku »dobrovoljno, ognjem i mačem«, bili unijaćeni i pohrvaćivani?

Josip Mal iznosi dosta podataka o senjskim uskocima, ne baš pohvalnih. »Kad se tvrđava (Klis, prim. autora) morala posle 1537. predati Turcima, morali su oni obećati slobodan odlazak braniteljima. Otišli su na frankopanska zemljišta oko Senja, a delimično i u sam grad, gde su ostali preko 80 godina, kao teški teret i strah Mletačke republike«. Bilo ih je od 250 do 600. Nisu bili samo vojnički najamnici, već su im se pridružili i moru vični Dalmatinci, neki banditi, izgnanici i pobjegli kažnjenici s teritorija papine i države Sv. Marka (Venecije). Te pustolove zvali su »venturinama«, a stanovali su u okolini Senja (str. 94).

Već 1559. postojao je plan da se senjski uskoci presele u tvrđave Prozor, Otočac, Brinje i Ledenice, da ih u Senju ostane samo 50, kojima bi se priključilo 50 običnih nemačkih najamnika, ali taj plan nije realizovan (str. 95). »Napokon, Madridskim mirom, od 26. septembra 1717, oko 150 uskočkih porodica moralo je da napusti Senj i da se preseli oko Otočca, Brinja, Prozora u Brloga; čak ih je nešto zašlo u Gomirje i među Žumberčane« (str. 99).

Papa Grgur XIII pisao je 7. juna 1579. nadvojvodi Karlu da je odlučio da u stvari Uskoka pritekne u pomoć, određujući godišnju svotu Uskocima, »tim hrabrim četnicima«, na čemu mu se nadvojvoda Karlo zahvalio 7. septembra (str. 55).

A da u vezi sa senjskim uskocima stvari i odnosi nisu jasni, kao i da je i papa imao svoje interese, Mal kaže da je papa Pavle V naredio početkom 1607. svom tajniku Lanfranku da najmi 12 dugih uskočkih lađa s Uskocima u svrhu izvidničke službe. Spisi i naredbe koji se na to odnose silno su tajni i nejasni. Moguće je da je papa želeo da ih upotrebi protiv Turaka, ali i protiv Mletačke republike, s kojom je bio te godine u ljutom sporu. Mlečani su postavili državnu iznad crkvene vlasti, zabranili crkvenu desetinu i kažnjavali duhovnike koji bi postupali protivno novim zakonima. S obzirom da je pretila opasnost da dođe i do rata, papa je stupio u vezu s nadvojvodom Ferdinandom, a posredovao je i ljubljanski biskup Toma Hren (str. 105/106).

Mal je barem ukazao da ima i »nešto trulo« u prošlosti senjskih uskoka, ali su i dalje ostala neodgovorena mnoga istorijska i logička pitanja. Na primer, kako su senjski uskoci kao obični »uskoci-pješadinci«, u veoma kratkom vremenu uspeli da izuče morske veštine, izgrade mornaricu, postanu »pomorska sila«, ratuju sa svima, zavade Habsburšku Monarhiju, Tursku carevinu, Špansku kraljevinu pa i »druga papu« i da u celom tom zamešateljstvu uvek nepogrešivo znaju šta su »hrvatski nacionalni interesi«. Ili, recimo, kako je od najviše nekoliko stotina senjskih uskoka, od kojih je preseljeno najviše 150 porodica, nastalo 4 do 5 hiljada žumberačkih uskoka?

Ali da se vratim Radoslavu Lopašiću i »Crticama mjestopisnim i poviestnim«. On jasno ukazuje »da Žumberački i Senjski uskoci nemaju

skoro nikakve veze«. Pošto konstatuje da svi istorijski spomenici i dokumenta žumberačke doseljenike »vazda nazivaju uskocima«, on kaže i da su se tim imenom služili samo još senjski uskoci. Međutim, razlika među njima je u poreklu i starom zavičaju. »Jer, dok su se Senjski i primorski uskoci zaklonili u Primorje iz obližnjih gorskih predjela današnje Hrvatske, Dalmacije i Primorja, koji su krajevi spadali od zemana pod krunu Hrvatsku, te bijahu i u staroj svojoj postojbini vazda sledbenici Rimske crkve, doseliše se Žumberački uskoci iz Bosne i južnih slavenskih zemalja Srbije, Raške, Zete i Albanije, a vjere bijahu istočne« (str. 26).

Pošto je jasno ukazao da su žumberački i senjski uskoci došli iz različitih krajeva, te da se razlikuju po nacionalnoj i verskoj pripadnosti, Lopašić kaže i »da nema dokaza da su godine 1617. ili kašnje jošte kakvi uskoci iz Senja ili kojeg drugog mjesta dopremljeni u Žumberak i da su se tako Senjski uskoci pomješali sa Žumberačkim. Senjani i uopšte Primorci, što moradoše usljed ugovora sklopljena između vojvode Ferdinanda i Mletačke vlade 24. srpnja 1617. ostaviti svoje zavičaje i ukloniti se na 10 milja daleko iz Primorja, nisu prispjeli u Žumberak, te je u tom pogledu neosnovana kombinacija povjestnika Engela i drugih, što se za njim povedoše, već se tada jedan dio senjskih uskoka rasprši po različitim mjestima karlovačke krajine. Niti ima u Žumberku među žiteljstvom traga imenom onih obitelji, što tada ostaviše Senj... Za preseljavanje Senjskih uskoka bili su zaduženi po jedan austrijski i mletački komesar, a 1618. godine je iseljeno iz Senja 13, a iz Brinja 81 porodica, koje su naseljene oko Otočca«. Lopašić kaže i ovo: »Uskoci ovi bili su svikoliki katoličke vjere, a u Senju nije ni bilo pravoslavnih Uskoka, za koje drže manje upućeni pisci Senjske uskoke, po tome što ih kad što Spomenici zovu Vlasima, kao da nije bilo Vlaha katoličke vjere«. A koliko je značajno i »veličanstveno« biti katolik, ukazuje Lopašić kad kaže i da je nepoznati pisac zapisao da je Rimski papa pomagao Uskoke novcem, »plaćajući godimice kapetanom 2.000 škuda, a sirotinji 400« i da ih hvali »kao dobre katolike« (str. 36/37).

Da bi sve bilo argumentovanije i jasnije, navodim još neke upečatljive činjenice. Nemački originalni dokumenat koji sadrži »Popis žumberačkih uskoka iz 1551. godine«, nalazi se u Hofkammer Archivu (Dvorskom arhivu) u Beču, skupina »Reichsakten« (carska dokumentacija), fascikla

134, na stranama 190–199. Na toj signaturi dokumenat je pronašao i dr Aleksa Ivić, koji ga je obradio i objavio najmanje dva puta. Prvi put 1916, u radu »Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI I XVII vijeku«, pod naslovom »Popis uskoka pod kapetanom Ivanom Lenkovićem« (Senj, 1. marta 1551) i drugi put u radu iz 1926, u okviru sinteze svojih ranije publikovanih studija o Srbima Žumberčanima i o Srbima u Hrvatskoj, kao i studije o migracijama Srba u Slavoniju, koji sam i ja koristio.

Dr Drago Rokсандić je pod signaturom koju navodi Ivić našao original dokumenta, utvrdio da se radi o istom dokumentu i da ga je A. Ivić korektno obradio, o čemu je već bilo reči. Istoričar Engel je, izgleda, prvi koristio taj dokmenat, pogrešno ga protumačio i objavio. A izgleda da je o tome pre Engela pisao samo de Luka.

Činjenica da srpski izvori nisu na vreme reagovali ni na de Luki- nu ni na Engelovu pogrešku navodi na pomisao da im ti radovi nisu bili poznati. Hrvatski istoričari te politički i rimokatolički krugovi odnosili su se prema žumberačkim uskocima uopšte, pa i u ovoj situaciji, u skladu sa svojim interesima i savešću. Hrvatskim političkim i crkvenim krugovima ne zameram. Ali neka mi niko ne kaže da istinu nije znao i da nije treba- lo da je zna, a grešku da ispravi, Tadija Smičiklas, Žumberčanin. Stigao je da napiše istoriju Hrvata, ali se nije udostojio da svojim precima posveti barem malo pažnje i zaštititi njihov istorijski identitet, ako se već verskog i nacionalnog odrekao.

Na problem odnosa žumberačkih i senjskih uskoka osvrnuo se i Mi- lan Radeka. Iz kratkog teksta se vidi da je hrvatski istoričar Kukuljević pisanje već spomenutog istoričara Engela razumeo u smislu da je »deo tih Uskoka došao u Žumberak«, što znači da je i Kukuljeviću bilo jasno da te dve grupe uskoka nisu isto. Pored Engela, Radeka ukazuje i da je istoričar Cernig povezivao žumberačke i senjske uskoke. Radeka daje za pravo Lo- pašiću i ukazuje da su zabunu mogla da proizvedu neka slična prezimena (str. 50).

Trebalo bi imati na umu i da V. Klaić više puta ponavlja da su »vođe uskočke bile njihove vojvode, na čelu s trojicom braće Daničića, Ljubin- kom Miličićem i Franjom Martinićem, kao i da je uskočke poslanike, pri- likom posete papi početkom 1580 u Rim, predvodio Đurađ Daničić« (str.

439/440). A »u drugoj polovini ožujka 1597, 500 uskoka iz Senja i drugih susjednih mjesta, pod vodstvom svojih najpozantijih vojvoda, kao što su bili Miloš Slavičić, Vukan Vlatković, Juraj Maslarda, Marko Margitić, Mirko Domazetović, knez Martin Posedarski, Đuraš Vranjanin, hajduk Pećica i drugi, ukrkali su se u 17. baraka i zaplovili na zapad« (str. 550). Jedan od vođa bio je i Đurađ Vukšić.

Ta i neka druga imena i prezimena daju za pravo onima koji tvrde da se nacionalno i versko poreklo senjskih uskoka ne bi moglo jednoznačno utvrditi. Biće da je to ipak bilo mešovito društvo, kojem je piratstvo bilo ispred nacionalne i verske pripadnosti i interesa, kao i da su u svemu tome bili »duboko umešani i papini prsti«.

Mislim da sam izneo dovoljno argumenata koji opovrgavaju zabluđu o istovetnosti žumberačkih i senjskih uskoka. Drugi deo pitanja, da li se nekoliko porodica senjskih uskoka doselilo u Žumberak, ostavljam otvorenim. Prema raspoloživim dokumentima, a što je još značajnije – prema saznanjima na osnovu poznavanja stanja, nije! Prezimena porodica senjskih uskoka koje su se, navodno, doselile u Žumberak, postoje u Popisu Srba Žumberčana još 1551. godine, dakle pre preseljavanja senjskih uskoka. Najbliža destinacija do koje je došlo »tih nekoliko porodica senjskih uskoka« je Ribnik blizu Ozlja. Inače, uveren sam da su austrijske vlasti popisale uskoke prilikom preseljavanja, što i nije bilo teško, s obzirom da ih nije bilo mnogo, i da ta dokumenta negde postoje.

ŽUMBERAČKI USKOCI NISU ETNIČKI HRVATI

S obzirom da je odnarođivanje žumberačkih uskoka, u smislu njihovog proglašavanja Hrvatima, vrhunac i krajnji cilj politike koja je prema njima vođena vekovima, ovaj odeljak bi trebalo da bude težišni. Međutim, sadržaj knjige, sled pojedinih poglavlja i celina, a posebno uzročno-posledična veza unijaćenja i odnarođivanja, uslovlila je da se ovo pitanje spominje u svim njezinim segmentima. O čemu god da je bilo reči, ne od doseljavanja, nego od njihove prapostojbine i praporekla, uvek su se, skoro na isti način, postavljala ista pitanja: ko su, šta su i odakle su? Ne zbog toga

što nije bio poznato odakle potiču i kakav je njihov verski i nacionalni identitet, nego što su istorijsku i civilizacijsku istinu »pratili« mračne ideologije i politike, čiji je osnovni cilj bio, i danas je, da »ubiju« istinu i stvore uslove za iskorenjivanje njihovog identiteta i nametanje lažnog.

Posle svega što je rečeno, postavlja se pitanje da li je još i kome potrebno dokazivati da žumberački uskoci nisu etnički Hrvati. Ako nisu hrvatskog, a bez porekla nisu jer to nije moguće, onda mora da su srpskog! Kome to nije jasno, s njim je svaka rasprava bespredmetna. Bez toga se ne može razumeti ni zbog čega su tu gde jesu, zašto su imali specifičan društveni status, zašto su po svemu bili, pa i sada su, različiti i kao individue i kao kolektivitet itd. Ili, da okrenem problem. Da nije tako ne bi ih ni bilo tu gde su, ne bi bilo njihove skoro pet stotina godina duge istorije u Žumberku, ne bi bilo rasprava o tome, ne bi bilo ni mene (što i ne bila velika šteta!), pa ne bi bilo niti ove knjige (a da li bi to bila šteta neka čitalac sam prosudi).

Želeo bih da na ovom mestu naglasim i da u ovoj knjizi nije bilo posebno reči o srpsko-hrvatskim ili hrvatsko-srpskim odnosima i kontroverzama, ali je napisano neminovno deo tog kompleksa i tih problema i mnogi će to tako protumačiti. Srpsko-hrvatske odnose »dodirivao« sam samo u kontekstu sadržaja koji se na to odnose i samo povodom pisanja drugih. To ne znači da ne bio bih spreman i da nisam kvalifikovan da i o tome razgovaram.

Takođe, ni u kom slučaju niti na bilo koji način nije bilo reči o pravu pojedinca da se u nacionalnom smislu oseća i izjasni ovako ili onako, bez obzira na poreklo kolektiviteta kojem etnički pripada. Naprotiv, suština knjige je suprotstavljanje da se verskoj i etničkoj skupini, kao kolektivitetu i svakom pripadniku, »preseče etnički koren i identitet, izbije tlo ispod nogu« i nametne nešto drugo.

Nije bilo reči ni ko bi pohrvaćivanjem žumberačkih uskoka izgubio, a ko dobio, ali je bilo reči da bi izgubila istorijska i civilizacijska istina. Odbrani istine, ali i njezinom krivotvorenju, doprinosili su i doprinose historiografi, više ili manje i svaki na svoj način. Međutim, njihov doprinos »krivotvorenju i ubijanju« istine ne može se meriti s namerama i učinkom klerikalnih fašistoidnih krugova. Oni su to radili i rade u ime »druga«

Boga rimokatolika i njegovog zamenika, »druga« svemogućeg pape. Biti »sjedinen s papom« je merilo svega, posebno hrvatstva, života i bivstvovanja u celini. Ako nisi »sjedinen s papom«, nisi čovek, nije ti vredno ni živeti. To je dugoročna strategija koja se učila i uči u njihovim školama, posebno u Grkokatoličkom semeništu u Zagrebu, što je lepo prikazao Žumberčanin i Pilatovčanin Janko Car.

Ne znam tačno zbog čega, ali sam odlučio da baš na ovom mestu stoji ovo: »Simbolički vrhunac hrvatsko-srpske saradnje, ali i vrhunski izraz verske snošljivosti katolika i pravoslavnih zbit će se u činu uvođenja bana baruna Josipa Jelačića u bansku čast u lipnju 1848. pred patrijarhom srpskim Josifom Rajačićem« (Roksandić, str. 264).

Sada bi bilo najlakše i najubedljivije ako bih uzeo »knjižurine« zvaničnih popisa u 20. i početkom ovog, 21. veka, poređao podatke i pokazao da Srbi i »Srboljubi« u Žumberku, posebno u Radatovićima, nisu nikada bili niti su danas »čudo i raritet«. Neću to da uradim, podjednako jer ne bih želeo da se bavim »prebrojavanjem« niti da ukazujem zašto je tako kako jeste, jer je to već dokazano. Umesto toga ukazaću samo na nekoliko primera.

»Prema podacima iz Matičnih knjiga, od 400 Žumberčana rođenih u periodu od 1880. do 1920, kao Srbi upisano je 348« (...) A »prema tablici nacionalnog sastava pet Mesnih narodnih odbora 1948, u Budinjaku je bilo 429 Hrvata i 18 Srba; u Oštrcu 1.139 Hrvata, pet Srba i 1 Slovenac; u Soćicama 1.113 Hrvata, 2 Srbina i 6 Slovenaca; u Kaštu 481 Hrvat, 236 Srba i 16 Slovenaca, i u Radatovićima 548 Hrvata, 917 Srba i 51 Slovenac.«⁷¹

S obzirom da se više od hiljadu Srba pojavljuje tamo gde bi trebalo da bude samo nekoliko »srboljuba«, bukača, nevernika i s papom nesjedinenih i sve u tom smislu, krivcem ne bismo mogli da proglasimo druga Josipa Broza, Hrvata, a neko bi morao da bude kriv. Predlažem da krivcem proglasimo druga Josipa Visarionoviča, zvanog Staljin, on je u to vreme, ionako, činio koješta.

Matične knjige učenika dvaju razredu OŠ u Radatovićima, rođenih u opštini Radatovići 1944, 1945. i 1946, koja su nastavu imala u jednoj

---

71 »Vjesnik, jul 1990. i 11. 10. 1990, str 12.

učionici, pokazuju da nas je bilo 32, od toga 24 »Srboljuba« i 8 Hrvata. Zabeležio sam i njihova imena: Milan Popović, Marija Smiljanić, Nikola Smiljanić, Marko Popović, Marica Popović, Nikola Petković, Mara Pavić, Milenka Paunović, Marija Karlović, Janko Goleš, Milan Car, Danica Tončić, Dane Badovinac, Branka Badovinac, Dako Bogdanović, Dako Bulić, Zlata Keserić, Nevenka Malić, Pero Paunović, Janko Popović, Dako Smiljanić, Branko Smiljanić, Marta Rajaković i Dragan Vukšić, autor ovih redova; Dragica Badovinac, Ilija Malić, Dragi Milčinović, Jovo Malić, Vera Kuljaj, Marta Drkušić, Danica Brnčić i Jure Badovinac.

Ništa posebno. Naprotiv, tipično žumberački. Malića i Badovinaca bilo je i na jednoj i na drugoj strani, ako su tada strane uopšte postojale. Da li je moj drug Jovo Malić jedini Jovo među Hrvatima, ne znam, verujem da nije? Iako nevelik, uzorak je reprezentativan, a podaci »do zla boga« tvrdoglavi. Ako su neki, u međuvremenu, »promenili stranu«, uopšte im ne zameram. Da li bi im bilo drago, ako ovo pročitaju? Ne znam. To je njihov problem.

»Vo vremena ono«, mislim komunističko, »drugovi komunisti« su imali Komunističku partiju, koja je posle prerasla u Savez komunista, i druge oblike društveno-političkog organizovanja. Najmasovnija takva organizacija bio je Socijalistički savez radnog naroda (SSRN). Na području nekadašnje opštine Radatovići, u periodu 1962–64, bilo je 289 članova SSRN, od toga 240 Srba, 40 Hrvata, 8 Slovenaca i 1 Nemica. Sad, koliko je Žumberčanima bilo blisko ono »socijalistički« – ne znam, u svakom slučaju, ne baš mnogo, ali znam da se radilo i radi o »(veoma) radnom narodu«.72

U više puta spominjanim Pilatovcima, članovi tog »Socijalističkog saveza (veoma) radnog naroda« bili su 23 Srbina, 3 Hrvata i jedan Slovenac. Među članovima SSRN ima i šestoro koji se prezivaju Car (Nikola, Gabrijel, Danica, Marko i dvojica Daka), svi Srbi. Neko od njih je, bez sumnje, rođak spominjanog Janka Cara, samo nije imao sreću da ga u Grkokatoličkom semeništu u Zagrebu naknadno i »naučno« prerade i nauče

---

72 Srpska Akademija nauka i umetnosti, Prilog raspravi o nacionalnom sastavu Žumberka, svezak 8, Beograd 2011.

odakle je, ko je i šta je. Oni to mogu, možda imaju mogućnosti da zamole »druga« Boga – rimokatolika da se dotični gospodin ponovo rodi, kao prvi, s papom sjedinjeni rimokatolik i Hrvat.

A prema popisu iz 1981. godine na području Radatovića bilo je već 52% Hrvata, svega 29% Srba, 14% Jugoslovena i 4% Slovenaca. Priznaćete, mnogo različito u odnosu na 1948. godinu. Zbog čega se smanjio broj Srba i ko je »pobegao među Jugoslovene«? Neću da odgovorim, jer bih morao da spominjem 1971. i još neke »slavne« godine i događanja. Neću to da radim iz mnogo razloga. Jedan je jer sam već umoran od čitanja i komentaranja tekstova neodgovornih i jednostranih istoričara i mračnih klerofašista. Bio bih srećniji da veći deo toga nikada nisam video i pročitao. Trebaće mi vremena da sve to, pošto sam smestio u knjigu, potisnem iz svoje svesti.

IV.

**Žumberak
posle
ukidanja
Vojne krajine**

Ukidanjem Vojne krajine za Žumberak i njegove uskoke postavila su se, u svojoj složenosti i neizvesnosti, dva problema. Prvi, teritorijalna pripadnost Žumberka, sadržavao je i sve druge probleme i uslovljavao i način njihovog razrešavanja ne samo u drugoj polovini 19. i početkom 20. veka, dakle u okviru Austro-Ugarske Monarhije, odnosno Kranjske ili Hrvatske, nego i u budućnosti, što je istorija na drastičan način potvrdila. Drugi problem je bio egzistencijalne prirode i mogao bi se najpotpunije izraziti kroz pitanje kako organizovati život i preživljavati u novim, potpuno izmenjenim uslovima.

KOME ĆE PRIPASTI ŽUMBERAK

Pitanje kome će pripasti Žumberak i Marindol razrešavano je u okviru istorijskog problema odnosa i razgraničavanja između nemačkih država, koje su do 1806. godine pripadale »Svetom rimskom carstvu nemačkog naroda«, do 1866. »Nemačkom savezu«, a od 1887. do 1918, odnosno do raspada Austro-Ugarske Monarhije, tzv »Cislajtaniji« i »Ugarskom kraljevstva«, kojem je pripadala i Hrvatska.⁷³ Stvaranjem Vojne krajine taj problem je relativiziran, a njezinim ukidanjem ponovno je postao aktualan. Žumberak i žumberački uskoci ponovo su postali »predmet u igri širih razmera«.

Nije jednostavno objasniti svu složenost tog problema.⁷⁴ Pitanje pripadnosti Žumberka i Marindola postavilo se kad je car Franjo Josip, pod pritiskom Budimpešte, 19. avgusta 1869. izdao ukaz o postepenom raspuštanju Vojne krajine, konkretno dva puka u okviru Varaždinskog generalata i žumberačkog dela Slunjskog puka. Imajući u vidu ekspan-

-
- 73 Detaljnije objašnjenje značenja istorijskih kategorija: »Sveto rimsko carstvo nemačkog naroda«, »Nemački savez«, »Cislajtanija« i »Ugarsko kraljevstvo« zahtevalo bi dosta prostora, pa prepuštam čitaocu da se, zavisno od interesovanja, sam o tome šire obavesti.
- 74 Ovo pitanje najbolje je obrađeno u spominjanoj Studiji: »Žumberčani – nekadašnji i sadašnji graničari«.

zionističke namere Ugarske, kranjski državni organi su još ranije počeli kampanju da Žumberak ostane u sastavu Kranjske i to potkrepili određenjem Žumberčana za Kranjsku iskazanim kroz peticiju dostavljenu novoj vojnoj komandi u Zagrebu.

Istovremeno, Kranjskom saboru u Ljubljani predloženo je da se od Beča zatraži da Žumberak i Marindol ostanu u »pradomovini« Kranjskoj. Taj stav zasnovan je na »životnim« činjenicama da oba kraja imaju s Kranjskom mnogo tešnje veze nego s Hrvatskom; Žumberčani i Marindolci učestvuju na sajmovima u Kostanjevici, Novom Mestu, Metliki pa i u Štajerskoj, kao osnovnom obliku trgovine i razmene robe; ta područja ne bi bila tako siromašno, kao što se misli, imala bi 1.000 krava, 800 volova, 1.300 ovaca, 1.000 koza i oko 2.000 svinja; Žumberčani su kroz vojne obaveze oplemenili živinu, što bi bilo korisno, s obzirom da je živina u Dolenjskoj dosta slabe pasmine; Žumberak ima devet, a Marindol jednu školu, a dosta ljudi znaju da čitaju i pišu slovenačkim i nemačkim jezikom. Predlog je dobio punu podršku Slovenačke stranke, ali nadležni odbor nije razmatrao to pitanje jer je državni sabor, zbog izbora, već bio raspušten.

Dve godine kasnije, 1871. godine, o tom problemu prvi i poslednji put raspravljao je državni sabor austrijskog dela Monarhije. Pokazalo se da ne postoje jedinstveni stavovi ni na kranjskoj ni na hrvatskoj strani, posebno ne među Žumberčanima, kao i da se uveliko radi o politikantskoj i neprincipijelnoj »raboti«.

Slovenački naučnik Fran Miklošič je odbacio zahteve zajedničke političke i finansijske komisije za priključenje Žumberka i Marindola Kranjskoj, otvoreno doveo u pitanje opredeljenje Žumberčana za život u austrijskom delu Monarhije i »upozorio« da Belokranjci i Dolenjci pripadaju »slovenačkom plemenu«, a Žumberčani i Marindolci »srpskom« i postavio pitanje »da li je uopšte ozbiljno da se Žumberčani i Marindolci zalažu da postanu Kranjci? Zaključio je i da bi Kranjska s tim pustim predelima imala samo troškove. Miklošič je postavio i pitanje da li Žumberčani i Marindolci žele da postanu i Hrvati, jer »ljudi teško napuštaju stare veze i odnose i ne žele da budu odvojeni od onih s kojima su stolicima delili svoju sudbinu« (str. 22).

Ovo su, svakako, interesantni stavovi, ali nije jasno da li se Miklošić rukovodio naučnim ili političkim razlozima i kalkulacijama, utoliko pre šta se nije izjasnio za šta se on zalaže? Da li je mislio da Žumberčani i Marindolci ne žele da budu »odvojeni« od svog »srpskog porekla i imena«, koje on ističe, ili od Kranjske kojoj su stolecima teritorijalno pripadali? Koje je, onda, moglo da bude rešenje za Žumberak i Marindol?⁷⁵

Interesantno je da je Miklošićeve stavove odbacila nemačka većina u kranjskom državnom saboru u Ljubljani, kao i da su ga podržali slovenački liberalni krugovi, koji su Žumberčane i Marindolce za tu priliku nazvali Hrvatima, tvrdeći da je malo verovatno da oni žele da budu s Kranjcima, a ne sa »svojom braćom Hrvatima, koji su im po jeziku mnogo srodniji«.

S hrvatske strane reagovalo se na žestok, svađalački i neprincipijelan način, s tim da je glavni argumenat protiv priključenja Kranjskoj bila peticija Žumberčana pod nazivom »Protest Žumberčana na kralja proti otcijepljenja od Hrvatske« koju su sastavili »starešine i prvaci«. Peticiju napisanu u ime Uskoka, ali i »prvobitnih stanovnika«, potpisalo je 157 »uglednih ljudi«, a poslata je na vojno ministarstvo. Sve je popraćeno agitacijom i optužbama, pri čemu se nije znalo šta je stvarna istina. Kao nosioci, spominju se Žumberčani Dako Car i Mihajlo-Mijat (Mio) Badovinac, raniji poslanik u hrvatskom saboru i otac Nikole Badovinca, visokog finansijskog službenika, zatim »dvojica ili više Magovaca, među njima i dvojica sinova pokojnog Simike: Simo i Igoš i još neki«.

S obzirom da se pokazalo da je Mihajlo-Mijat Badovinac potpisao i jednu i drugu peticiju, kao i da nije bilo jasno ima li saglasnosti u stavovima oca Mihajla-Mijata i sina Nikole, hrvatska štampa je Mihajla i potpisnike peticije za priključenje Krajnskoj proglasila »izdajnicima«.

---

75 Da li je Miklošić »slučajno« zaboravio da deo žumberačkih uskoka od doseljavanja živi u Kranjskoj? U parohiji (župi) Drage, u selima Drage, Dol, Hrast, Škempljevac, Malinje, Sela, Mačkovac i Jugorje bilo je 1909. godine celih 97 »uskočkih« kućnih brojeva, s oko 550 ljudi, koji su se prezivali: Perenčević, Selaković, Damjanović, Reba, Predović, Popović, Goleš, Grubačević, Badovinac, Rajaković, Brajčić, Dragelj, Jurić, Radić, Rudman, Bjelopavlović, Herak, Živković, Bulić i Vujčić.

Isticalo se da peticija nije usmerena protiv Slovenaca, »braće iste krvi«, nego protiv načina na koji se želi ostvariti priključenje Kranjskoj i protiv »nemškuratora« (nešto kao »nemačkih podrepaša«, *prim. autora*). Stav Mihajla Badovinca je bio značajan jer je on bio jedan o četvorice poslanika Slunjskog puka u hrvatskom saboru, gde se već 1861. godine zalagao za ujedinjene cele Vojne krajine s Hrvatskom, što nije bilo po volji tadašnjih vojnih komandi i vlasti.

Zbog složenosti i svada, žumberačko pitanje je »gurnuto pod tepih« pa je ponovo postalo aktuelno kad je car, nakon dugih pogađanja s Ugarskom, 15. jula 1881. konačno ukinuo Vojnu krajinu, a »Žumberak i Marindol su privremeno, odnosno provizorno, dodeljeni hrvatskom banu, dok se pitanje stvarnog utvrđivanja granice ne reši na ustavnan način«.

Tu odluku je kranjski državni sabor ponovo razmatrao već u septembru 1881. Kranjska manjina u saboru se nekako saglasila da bi Marindol trebalo da pripadne Kranjskoj, ali ne i Žumberak. Naprotiv, nemačka većina u saboru je argumentovano i svestrano obrazložila zašto bi Marindol i Žumberak trebali da pripadnu Kranjskoj. Dakle, nemački poslanici su branili, a neki kranjski poslanici negirali nacionalno i versko poreklo Žumberčana kao Srba i pravoslavaca (str. 25).

Podeljeni na »prokranjce« i »projugoslovene«, kranjski poslanici su ukazivali na »samosvest Žumberčana o pripadnosti kraljevini Hrvatskoj«, da je tamošnje stanovništvo »pretežno hrvatsko«, da su Žumberčani »čisti Hrvati« itd. Samo je poslanik Zarnik rekao da su Marindolci i Žumberčani isključivo Srbi.

Zbog podela među Kranjcima, nemački poslanik je upozorio da »hrvatskom plemenu više pripadaju Belokranjci, nego Žumberčani i da je granica hrvatskog plemena uzduž kočevskih planina i na rubu črnomeljskog područja. »Ako se budemo ponašali na taj način, mogla bi granica umesto na Kupi, da bude na Krki«. To je izazvalo poslanika Zarnika da uzvрати kako Slovenci dosežu do Zagreba, a zagrebački, križevački i varaždinski Hrvati da su etnografski Slovenci, kao i stanovnici metličkog i črnomeljskog područja, ali su istorijski postali Hrvati. S obzirom da su Nemci imali većinu, usvojen je njihov stav da se Marindol i Žumberak priključe Kranjskoj. Međutim, zbog podela taj stav nije imao ni približnu težinu.

Hrvatska strana je reagovala peticijom opštine Sošice za priključenje Hrvatskoj, koja je uručena hrvatskom banu Pejačeviću, 29. novembra 1881. godine. Peticiju je, po svojoj prilici, napisao Nikola Badovinac, a potpisali načelnik Simo Magovac, opštinski savetnici Marinko i Josip Stermac, Ivan Mahovlić, Dako pl. Radić, Petar Popović, Jože Mahovlić, Janko Crljenica, Janko Strahinić, Jure Kokot, Ilija Ognjanovac, Marko Novosel, Dako Ranilović, Dako Badovinac, Marko Obradović i Niko Repar (str. 33). Imena i prezimena potpisinika pokazuju da su na sošičkom području živeli pomešani žumberački uskoci i Hrvati.

S obzirom da austrijska i ugarska strana nisu mogle da se usaglase, dogovoreno je da se formira austrijski i ugarski deo komisije, koja bi onda trebalo da predloži rešenje. Međutim, pre nego je mešovita komisija izašla na teren, državnom saboru u Beču dostavljena je nova peticija za priključenje Žumberka Kranjskoj. Hrvatska strana je na sve načine pokušavala da ospori legalnost i legitimnost te peticije. Ante Starčević, vođa Hrvatske stranke prava, ovu je peticiju nazvao izdajničkom (str. 36).

Dvojna komisija je deset dana obilazila Žumberak i Marindol i utvrdila da je stanje na terenu mnogo složenije nego što je opisano u argumentima pojedinih strana. Komisija je 15. avgusta 1883. došla u Metliku. Austrijska strana je tvrdila da su Marindol i Žumberak kranjski, ali je bila spremna na ustupke pa je predložila podelu. Sudskom području Metlika pripale bi katastarske opštine Sekulići, Malinci, Brašljeвица, Sošice i Žumberak, a sudskom području Kostanjevica, katastarske opštine Budinjak i Poklek. Ostali deo Žumberka pripao bi Hrvatskoj. Dakle, bila bi to podela po verskom i nacionalnom poretku: uskočki deo Žumberka pripao bi Kranjskoj, a hrvatski Hrvatskoj. Međutim, ugarski deo komisije je bio protiv.

U takvoj situaciji, 27. avgusta 1883. vrlo emotivno su se javili i Marindolci, s obzirom da se »radi o našoj glavi«. Istakli su da oni žele »tamo kuda pripadnu i ostala braća Krajišnici, inače će se iseliti pa neka pripadnu kud Bog da i sreća junačka zahteva«. S obzirom da se zalažu da Krajina ostane kao celina u Hrvatskoj, to i oni žele da i dalje pripadaju političkoj opštini Švarča, kotar Rakovac. Kad je u Beču (tek 13. decembra 1883.) obelodanjena ranije spomenuta i osporavana peticija opštine Sošice, pokazala

lo se da ju je potpisalo 107 lica opštine Sošice i šest sela u žumberačkom kraju.

Situacija nije bila jednostavna. Kranjski poslanici su bili saglasni da Marindol pripadne Kranjskoj, ali ne i Žumberak. Nemački poslanici zahtevali su da i Marindol i Žumberak pripadnu Kranjskoj. Žumberčani su peticijom 1881. zahtevali priključenje Hrvatskoj, a 1883. Kranjskoj. Marindolci su se opredelili za ostanak u sastavu bivše Vojne krajine (koja više ne postoji) u Hrvatskoj.

S obzirom da dvojna komisija nije našla rešenje, pitanje Žumberka i Marindola nije rešeno do propasti Austro-Ugarske Monarhije. Posledice su bile teške. Primera radi, Nikola Bulić, trgovac iz Bulića, osuđen je 1910. godine u Ptuj u proteran iz »austrijskog dela države«. Međutim, viši sud u Mariboru, razmatrajući žalbu »pametnog« Bulića, da bi utvrdio njegovu državnu pripadnost, morao je da pita nadležni kranjski državni odbor u Ljubljani: kuda pripadaju selo Bulići i opština Sošice?

Suštinu i tragiku problema objasnio je 21 stanovnik sela Sekulići, Bulići, Radatovići, Malinci, Jezernice, Pilatovci, Brašljevnica, Kunčani i Kuljaji u pismu od 24. decembra 1910. Oni su zatražili da im se i dalje izdaju dozvole na nemačkom jeziku za trgovinu po austrijskom delu Monarhije, »jer problem pripadnosti Žumberka nije definitivno rešen«. Narugali su se obrazloženju vlasti »da nisu cislajtanci« pa su rekli da su oni »faktično Slovenci, ali pored toga i »hrvatuju,« kad imaju s Hrvatima nešto da završe« (str. 37).

Vrlo mudro i žumberački oštroumno rečeno. Oni se nisu izjasnili u nacionalnom smislu, već su celo svoje bitisanje sveli na »faktičnu« vezu i zavisnost od Slovenije koja ih odbacuje, a s Hrvatima samo »hrvatuju«, što znači da su protiv njihove volje »odbačeni u Hrvatsku«, što bi moglo da znači da su tamo samo zato što moraju i koliko moraju.

Da bismo kako-tako zaokružili problem, valja imati na umu da su se stanovnici sela Drage na referendumu 1945. izjasnili i ostvarili priključenje Sloveniji. Došla su dva ministra, jedan iz Zagreba, drugi iz Ljubljane. »Skupilo se cijelo selo, a mi svi do zadnjeg kažemo: hoćemo pod Sloveniju. Znae rat je bio tek završio, a ustaški zločini su bili svježiji« (Beseda br 15, str. 8).

Isto su uradili i stanovnici sela Marindol, Milići i Paunovići. Na referendumu 1952. izašli su iz Hrvatske i priključili se Sloveniji i time priznali da je izjašnjavanje 1883. bilo »emotivno izjašnjavanje za Vojnu krajinu, koja je već ukinuta«, a ne za Hrvatsku

I u Žumberku se, mislim 1957. godine, nije mogao sprečiti referendum za priključenje Sloveniji, ali je ishod, izgleda, bio unapred dogovoren na najvišem političkom nivou, radi »mira u kući«, pa je Žumberak ostao u Hrvatskoj. Sećam se »brutalne propagande i pretnji« onima koji su se zalagali za otcepljenje od Hrvatske i priključenje Sloveniji, a i glavnih agitatora i njihovih metoda. Pošto su stočni vašari (sajmovi) u Metlici bili mesto gde se sakupljalo najviše ljudi, na njima se nisu rešavala samo »stočna pitanja i sudbine«, nego i politička, posebno referendumska⁷⁶.

U to vreme ponovo su jasno došle do izražaja neke istorijske konstante i relanosti. Prva, da je Žumberak bio i da će ostati »slepo crevo« Hrvatske i da ona niti može niti hoće (šta je više u pitanju, neka svako sam zaključiti) da preduzme neku konkretnu meru radi unapređenja i olakšavanja života. Drugo, Žumberak je oduvek, posebno njegov zapadni deo, geografski i ekonomski bio bliži Sloveniji. Treće, Žumberak, barem njegov »uskočki« deo, bio je u NOB-u mnogo bliži Sloveniji i Slovencima, nego drugoj strani.

U narednom periodu moralo je nešto da se učini kako bi se »smirili duhovi« i koliko-toliko ljudi zadržalo u Žumberku, s obzirom da su Žumberčani bili među prvima koji su masovno krenuli na rad u inostranstvo, pre svega u Nemačku.

Kao prva i prava mera, osnovana je 1978. »Zajednica spomen-područja Žumberak-Gorjanci«, s ciljem »da se prema primjeru saradnje mjesnog stanovništva u prošlosti, posebno u vrijeme NOB-a, sada nastavi negovanje i razvitak tekovina oslobodilačkog rata i da se istodobno zajedničkim naporima udruženih općina i šire društvene zajednice oživi i

---

76 U centru Metlike, jedna preko puta druge, bile su dve velike kafane-restorana (bir-tije): kod Žumberčanina Makara i Kranjca Grbca. Kod Makara su se okupljali pristalice ostanka u Hrvatskoj, kod Grbca pristalice priključenja Sloveniji. Obe »struje« su imale svoje nosioce, agitatore i doušnike. Hrvatska »struja«, podržavana od zvanične vlasti, bila je agresivnija i drska. Javno su pretili onima koji »idu kod Grbca«.

pospješi društveno-ekonomski razvoj toga nedovoljno razvijenog područja» (Po Žumberku i Gorjancima, str 7). Zajednicu su sačinjavali delovi pet opština u Sloveniji (Brežice, Črnomelj, Krško, Metlika i Novo Mesto) i tri u Hrvatskoj (Jastrebarsko, Ozalj i Samobor).

Stvaranje Zajednice spomen-područja Žumberak–Gorjanci nije ostalo »mrtvo slovo na papiru«. U Radatovićima je podignut pogon u kojem je posao našlo i do 50 radnika, koji i danas radi, istina u smanjenom obimu. Oživljavana je saradnja i intenzivirane veze na osnovama iz NOB-a pa je objavljen i »Zbornik Žumberak–Gorjanci (1941–1945)«.

Međutim, raspadom Jugoslavije, stvari su se promenile. Zvanično se nije moglo ukinuti Zajednicu spomen-područja Žumberak–Gorjanci niti poništiti njezine rezultate, ali je ona praktično prestala da postoji. Reda radi, stvorena je nova zajednica, tako što je 1999. Žumberak i (deo) samoborskog gorja proglašen Parkom prirode »Žumberak–Samoborsko gorje« (ŽK 2000, str. 55).

Razlika između ove dve zajednice potvrđuje surovu realnost i odslikava razliku u položaju Žumberka u sastavu Slovenije i Hrvatske. Ne upuštajući se u detalje, ne mogu da ne ukažem da se prva zajednica zasnivala na teritorijalnoj celovitosti, vekovnim vezama i tradicijama NOB-a, a druga narušava prirodnu celovitost i stvara veštačku (ekološku) celovitost, a o tradicijama NOB ne bih želeo da govorim.

Ako bi išta trebalo posebno naglasiti u vezi s problemom kome će da pripadne Žumberak, onda je to nezainteresovanost kranjske strane za Žumberak i žumberačke uskoke u vreme Austro-Ugarske Monarhije. Dok se nemačka većina u kranjskom parlamentu zalagala da Žumberak ostane u sastavu Kranjske, jer je vodila računa o opštenemačkom interesu u teritorijalnom razgraničavanju s Ugarskim kraljevstvom, kojem pripada i Hrvatska, kranjska manjina »gleda kako da ga se reši«, jer Kranjci nisu imali ni državu ni nacionalnu svest pa im je bilo svejedno kako će se razgraničiti Nemci i Mađari u okviru ionako zajedničke države. Pored toga, Kranjska od Žumberka, takvog kakav je, nije imala ni ranije niti bi sad imala ikakve koristi. Naprotiv, imala bi troškove oko »zbrinjavanja« Žumberčana koji su ostali bez vojničkih prihoda. Ne manje značajno je i što su žumberački uskoci od dolaska za Kranjce bili »strano telo i nužno zlo«, koje su trpeli

i plaćali samo zbog turske opasnosti pa sad naglašavaju njihovu jezičku i druge sličnosti s Hrvatima i »gurujaju« ih u Hrvatsku. Tek stvaranjem Jugoslavije, odnosno Slovenije, i jačanjem slovenačke nacionalne svesti, počeo se menjati odnos Slovenaca pre svega prema Žumberčanima, kao etnički srpskoj i pravoslavnoj skupini, a time i prema Žumberku.

ŽIVOT U ŽUMBERKU POSLE UKIDANJA VOJNE KRAJINE

Ukidanje Vojne krajine uzrokovalo je suštinske promene, i kad je u pitanju Žumberak, a još više njegovi stanovnici. Žumberak je izgubio prvobitni značaj i vratio se na stanje pre doseljavanja uskoka, svojevrsnog »slepog creva«, samo što je sada bio ne samo naseljen nego prenaseljen. Život se »okrenuo naopačke«, sve dotadašnje moralo se preispitati, prilagodavati novim uslovima ili napuštati.

Da bi se promene realno predstavile, trebalo bi se detaljno pozabaviti najmanje sledećim pitanjima materijalne, društveno-političke, socijalno-psihološke i moralne te kulturne prirode: načinom privređivanja i rešavanjem drugih životnih pitanja u novim uslovima; političkim relacijama, odnosima i predstavljanjem; otvaranjem konzervativne sredine, kontaktima i odnosima s drugima; promenama u mentalitetu stanovništva; uticajima na jezik, običaje i navike te kulturnim prožimanjima; iseljavanjem kao procesom bez kraja itd. Na ovom mestu realno je da se iznese samo nekoliko podataka i činjenica koje su u međusobnoj uzročno-posledičnoj vezi, pretežno na osnovu istraživanja slovenačkih institucija i pojedinaca te mojih ličnih saznanja, pošto takvih istraživanja i podataka s hrvatske strane i nema.

Žumberak je sredinom devetnaestog veka (1857) imao 8.099 stanovnika. Apsolutni rekord dostigao je 1890, kad je u njemu živio 11.971 stanovnik. Zbog iseljavanja i posledica Prvog svetskog rata 1921. bilo je 10.708, da bi 1931. bilo 11.185. stanovnika. Od tada se broj stanovnika stalno smanjivao, tako da je 1948. bilo 9.625; 1961. – 8.131; 1991. – 3.181, a 2001. svega 2.000 stanovnika.

Povoljnija politička i vojna situacija i ređi ratovi u drugoj polovini 19. veka, zbog čega je i ukinuta Vojna krajina, delovali su protivrečno na stanje i odnose u Žumberku. S jedne strane, smanjili su pogibju i omogućili prirast stanovništva, a s druge usloveli promenu egzistencijalnih uslova života i gubitak nekih privilegija. S obzirom da Žumberak nije mogao da prehrani skoro 12.000 ljudi, ostale su tri mogućnosti: (1) još intenzivnije obrađivati ionako nedovoljne, siromašne i neplodne zemlje i gajiti još više stoke, (2) baviti se različitim oblicima trgovine, manje u Žumberku i iz njega, a više u bližim i daljim područjima Austro-Ugarske, (3) iseljavati se tamo gde je moguće, kuda idu i drugi

Ekstenzivni način obrade siromašnog i neplodnog zemljišta i stočarstvo, u uslovima odvojenosti od tržišta i okolnog sveta uopšte, nisu mogli da daju mnogo novog. Sećanja na taj period i uslove života su sveža, a priče ubedljive. U ranom detinjstvu sam čuo da je na kraju devetnaestog i početkom dvadesetog veka u zaseocima Vukšići i Ratkovići bilo četrnaest pari volova. To znači da je bilo četrnaest relativno imućnijih porodica, uz one koji nisu imali volove. Znao sam temelje svih kuća. Kasnija eventualna pitanja koliko je ljudi tu živelo, od čega i kakav je to bio život, nisu me mučila jer sam dobrim delom i sam slično živio u porodici s osmero dece. Ta dva zaseoka nisu ni po čemu bila izuzetak osim što su bili bliže centru: školi, prodavnicima, crkvi, kafani, opštini.

Što se trgovine tiče, srećna je bila okolnost da su se Žumberčani tradicionalno bavili nekim oblicima trgovine i za vreme Vojne krajine. U novim uslovima jedni su se uglavnom »specijalizirali« za trgovinu stokom i svinjama u neposrednoj okolini, na Gorjancima i na okolnim sajmovima, a drugi, veštiji i srećniji, gonili su veće količine stoke na udaljenije sajmove i tržišta, čak i u druge zemlje, posebno u Italiju. Šuklje navodi da su se Žumberčani iz redova tih trgovaca i naselili za stalno u Savinjskoj dolini i kod Slovenske Bistrice, ali ne navodi neki konkretan podatak.⁷⁷

Drugi oblik trgovine bilo je takozvano pokretno »krošnjarstvo«, odnosno raznošenje tekstilne robe i štofova, prvo pretežno po Kranjskoj i Štajerskoj, a zatim i dalje po Austriji i Bavarskoj, manje po Hrvatskoj.

---

77 Geografski vestnik, Geografsko društvo Ljubljana 1937, str. 170-184.

U takav oblik trgovine odlazilo se i ostajalo zavisno od prilika kod kuće, uspeha, raspoložive robe, zdravlja i izdržljivosti. Šuklje kaže i da je jedne godine u Sloveniji »krošnjario« tekstilom 106 Žumberčana iz Radatovića. Sposobniji i srećniji su zarađivali i do 20.000 dinara godišnje (str. 175). Poznato mi je da je nekima to postalo navika pa su odlazili i kad nije bilo »velike vajde«, više da ne bi bili kod kuće.

Na osnovu mojih saznanja, Žumberačni su bili uspešni trgovci, podjednako jer su bili vešti i jer su bili uporniji i izdržljiviji od drugih. Bilo je onoga po sistemu: »Cigo hvali svoga konja«, ali niko nikome nije ništa otimao. Međutim, bitnije je da život i rad bilo gde druge nije mogao da bude teži od života i mukotrpnog rada u samom Žumberku. Moja prva saznanja u vezi s trgovinom stokom i većim količinama druge robe vezana su za neke porodice Car i Smiljanić. Trgovina je donosila neposrednu dobit pa se to vidljivo odražavalo i na poboljšanje uslova života. Iz redova tih trgovaca su »izrasle« i prve imućne žumberačke porodice, koje su se i prve iseljavale.

Trgovina je uticala i na sve druge oblike života u Žumberku. Žumberčani su odlazili i upoznavali »svet«, a Žumberak se polagano »otvarao« za druge. U jeziku Žumberčana bilo je otprije tek malo nemačkih vojničkih izraza, da bi se sve više usvajali »iskvareni nemački nazivi« za robe i predmete za koje se do tada nije ni znalo. Počelo se odevati savremenije i jednostavnije. Narodna nošnja je »gubila mesto i značaj«.

Što se tiče iseljavanja Žumberka, dragocene podatke ostavio je Marko Šuklje, koji se posebno bavio iseljavanjem i doseljavanjem u Žumberak, odnosno područje bivše opštine Radatovići. Iako su Radatovići bili i ostali pomalo specifični, ne bi se moglo reći da nisu reprezentativni za ceo Žumberak pa ću ukazati na neke interesantne podatke.

»Trbuhom za kruhom«, Žumberčani su prvo krenuli u SAD, prvi od svih »neki Reba iz Dragoševaca«, 1883. godine. Njega su sledili drugi muškarci, ali su ubrzo počele da se iseljavaju cele porodice, uglavnom najsiromašnije. Jedni su »povlačili« druge, pre svega svoju porodicu i rodbinu. Do 1918. u Ameriku (USA) se iselilo 1.131 osoba, a posle Prvog svetskog rata, zbog otežanih uslova iseljavanja, svega 52. Do Prvog svetskog rata u Kanadu se iselilo 8, a posle 54 lica, a u Argentinu do 1818. jedna, a posle 9 osoba.

U Evropi su se Žumberčani najviše iseljavali u Francusku, od 1923–1926. godine, manje u Austriju, Čehoslovačku i Nemačku. Uglavnom, od 1883. do 1931. iz Radatovića (15 sela, uključujući i Drage) iselilo se 1.571 osoba, ili 44% svih stanovnika, od čega 578 ženskog roda, među kojima Šuklje spominje i »stare devojke«, a to su, po njemu, devojke koje se nisu udale do 18. godine.

Ovakvo tumačenje pojma »stare devojke« moglo bi se pogrešno protumačiti. Naime, tu se, pre svega, radi o devojkama koje, zbog siromaštva, nisu imale miraz (žumberački: »dotu«). Ni u Žumberku nisu uvek odlučivali ljubav, lepota i druge kvalitete. Bez miraza teško se počinjao život pa se reklo da »će ljubav da dođe kasnije, s obzirom da ionako dolazi iz stomaka«.

Moja baba po majci je rano ostala sama s četvoro dece. Najstariji, ujak Nikola, kad je poodrastao, otišao je u Ameriku, najstariju sestru Jelu »spremio je k sebi«, a mlađima, Antoniji i Mari, poslao »da se sprema za udaju«. Ni ujak ni tetka niti iko od njihovih nije nikada došao u »stari kraj«. Na slikama smo nagađali ko kome slični, a po iznošenoj odeći koju su nam ponekad poslali kakvog su »stasa«. Ni na očevoj strani nije bilo bolje. Stric Janko je umro mlad, Ilija ostao na ratištu u Italiji, Tomo je stradao u Americi, a otac i stariji brat Jure (Đuro) imali su mogućnost da jedan od njih ostane kod kuće i zbrine (uda) tri sestre ili da ide, da se negde »priženi«. Stric je odabrao ovo drugo.

Retka je bila kuća iz koje neko nije otišao u inostranstvo. Ti ljudi su po pravilu ostvarili ono zbog čega su otišli, zaradili su i stvorili uslove za bolji život. Međutim, nisu svi napravili najbolji izbor. Najbrže su bez para ostali oni koji su hteli da pokažu da su »sada neko i nešto«. Za muškarce koji su na nespretn i neprimeren način pokušavali da pokažu da su se »izdigli iznad sredine« reklo se da su se »pogospodili«, a za ženske da su se »podrepile«, u smislu digle rep.

Ne sećam se da je neko od tih »američkih iseljenika i nemačkih gastarbajtera« solidnije naučio jezik. Većina se nije time »dčila«, ali se dosta njih »poštapalo«, koristeći samo pojedine reči. Moj stric bi rekao: »vel, bogca ti«, što je trebalo da znači »dobro, boga mu«, s obzirom da well znači dobro. Dve pordice, Buliće i Obradoviće, nazvane su »Šurovi«, jer

su kao povratnici iz Amerike, kad je trebalo da kažu: »da, sigurno«, rekli »šur« (sure) itd. Najveći prezir izazivalo je kad bi se takva dva povratnika sreli pa bi se pred drugima pozdravljali i razmenjivali još poneku reč na nemačkom ili engleskom.

Šuklje ukazuje da se Žumberčani nisu naseljavali u slovenačkim selima Bušinja vas i Trnovec, iako leže na cesti Metlika–Suhor, a ja dodajem i Bojanju vas, Radovicu, Grabrovec i neka druga sela. Šuklje misli da su belokranjski seljaci bili »tvrdi i da nisu hteli da prodaju »domaćem« strancu, dok u Metlici Žumberčani kupuju sve što je na prodaju«. On nije jasno rekao, jer možda nije ni znao, da je zbog ranijih krvavih sukoba i netrpeljivosti, u okolnim slovenačkim selima važio »prećutni dogovor«: da se »Vlahima« ne prodaje imovina i ne dozvoli dolazak u selo.

Verujem da najpreciznije podatke imamo za iseljavanje Žumberčana u Metliku. Krajem 19. veka naselili su se: Dako Makar iz Liješća (1884), Janko Hranilović iz Sošica (1890), Milan Keserčić iz Kesera (1892) i Pavle Rajaković iz Radatovića (1897). Početkom 20. veka, do 1937, doselile su se porodice Jure Vukasovića iz Kunčana (1901), Jove Bračike iz Dragoševaca (1904), Ilije Keserčića iz Kesera (1906), Janka Rajakovića iz Radatovića i Nikole Hranilovića (1917), Ilije Bulića iz Bulića (1920), Mile Vranešića iz Dragoševaca (1921), Đuke Smiljanića iz Doljana (1924), Vase Brzovića iz Brašljevice, Mije Rahije i Makse Milčinovića iz Dragoševaca (1927), Pavla Cara iz Pilatovaca i Mile Živkovića iz Dragoševaca (1929), Mile Vranešića iz Dragoševaca (1931) i Nikole Hrnjaka iz Brašljevice (1933). U obližnjem selu Roslanice svoj dom su našle porodice Makse Badovinca iz Malinaca (1900), Gabre Badovinca iz Malinaca (1902) i Marka Milkovića 1910. godine. (M. Predović, ŽK 1966, str. 247/48).

Iseljavanje je duga i tužna žumberačka priča, nezavršena, ali je pri karju. Zbog toga moram da preskočim sve druge pojedinačne i skupne oblike iseljavanja u 20. veku, u inostranstvo i u Jugoslaviji, uključujući i ona organizovana, odnosno »kolonizacije« posle Prvog i Drugog svetskog rata. Međutim, ne bih smeo da ne kažem da je Žumberak, konačno i bespovratno, počeo da se prazni odlaskom na rad u razvijene zapadnoevropske zemlje, pre svega Nemačku.

Taj proces sam doživeo i najbolje poznajem. Ne znam da li su Žumberčani odlazili prvi, ali znam da su bili među prvima i da su odlazili masovno. Znam i uzroke. Masovna pogibija u Drugom svetkom ratu, mere »kolektivizacije« nove komunističke vlasti, Rezolucija Informbiroa, tršćanska kriza... Došlo je i do unutrašnjih komešanja. Žumberčani su imali partizansku vlast, »za koju smo se borili, a nama sve gore«, govorilo se. Počelo se »bežati preko granice«. Uhvaćeni mladići, zatvarani su »reda radi«, tek toliko da ih se nekako kazni. Bila je to teška bruka za čestite porodice, a još teža za vlast. Janko Goleš mi kaže da je u jednom trenutku u Radatovićima partijske knjižice »vratilo« 80 članova KP. Nisu oni tu bili zbog ideologije i politike i što su »razumeli stvari«, nego su u Partiju ušli jer su mislili da je to patriotski i u interesu države.

Otvoriti granice i pustiti ljude da rade i zarade značilo je »nahraniti gladne«. Nažalost, taj proces nije nikada zaustavljen, traje i danas, kad više nema Jugoslavije, sa sve većim posledicama. Počeli su da odlaze nekvalifikovani, zatim sve više školovani. Dugo se to već zove »odliv mozgova i pameti« iz svih delova prethodne Jugoslavije.

Iseljavanje u Radatovićima teklo je, rekao bih, po sistemu »odozdo pa naviše«. Prvo su počeli da odlaze imućniji iz nižih sela. Njihova imanja kupovali su »brđani«, a onda oni nisu imali kome da prodaju kuće i imanja. Oko 1968. ispraznili su se Gaj, Rajakovići, Popovići, Malinci, Cvetiše, Kunčani, Mrke, Jezernice i mnoga druga sela u drugim delovima Žumberka. Prazne kuće i zapuštene oranice i senokosi popuštaju u borbi sa »zubom vremena«. Imamo i podatak da je 2003. godine u Sloveniji živelo 578 Žumberčana uskočkog porekla, rođenih u 66 od ukupno 80 žumberačkih uskočkih naselja.

Promenama uslova života i iseljavanjem otvorio se i obrnuti proces, doseljavanje u Žumberak. U Žumberak su se prvo počeli doseljavati Slovenci, u zapaženijem broju posle Prvog svetskog rata, odnosno stvaranja Jugoslavije, pre svega zanatlije (zidari, moleri, tesari, krovopokrivači). Dolazili su više puta, radili svoje zanatske poslove, upoznavali Žumberčane, prijateljevali, ženili se. Počele su da dolaze i cele porodice, na primer trojica obučara naselili su se u Velikom Liješću, Radatovićima i Pilatovicima. Tridesetih godina dvadesetog veka bila su u opštini Radatovići 83

Slovenca, najviše u Dragoševcima, Doljanima i Pilatovcima, 6–10% od ukupnog broja stanovnika.

Što se tiče doseljavanja Hrvata, u Radatovićima ih je bilo tridesetih godina prošlog veka ukupno 77. Šuklje kaže da su se oni doseljavali uglavnom kao seljaci. S izuzetkom mlinara u Sekulićima (iz Like), tkalca u Keserima (iz Samobora), zidara u Velikom Liješću (iz Senja) i lugara na Malincima (iz Dalmacije), drugi su bili pretežno iz sošičke i kaljske opštine i već su uglavnom bili pomešani sa Žumberčanima.

Šuklje kaže i da su se i Slovenci i Hrvati i njihovi potomci bez problema »uklapalii« u žumberačku sredinu i mentalitet, iako su ih Žumberčani i dalje zvali Kranjcima i Hrvatima. On kaže i da se deca tih doseljenika nisu snalazila kao rođeni Žumberčani pa su neke od tih porodica i osiromašile.

Sa svoje strane dodajem da sam uglavnom dobro poznao te doseljenike i pripadnike njihovih porodica, a moja tetka po ocu se i udala za Slovenca, kolara iz Podzemlja. Potvrđujem i da osim teških uslova života koje su delili sa Žumberčanima nisu imali nikakvih verskih i nacionalnih problema. Brzo su se srodili s nama. Neki od Slovenaca i Hrvata su govorili svojim iskvarenim dijalektom, »obogaćenim« žumberačkim, a drugi su više prihvatili žumberački dijalekt. Sećam se da je jedan stariji čovek rekao: »Sam bog da su došli – ne treba im veće kazne od života u ovoj vu kojebini i među ovim našim lopovima«.

Moj tetak je bio dobar primer u svakom pogledu. Nije prihvatao žumberački dijalekt, bio je suviše radan i nije imao vremena za prazne kafanske razgovore. Na vreme je dobio i jednu težu »lekciju«. Pripremio je građu za gradnju kuće na zemljištu koje je tetka nasledila u selu Kuljajima. Niko mu ništa nije govorio, ali kad je gradnja mogla da počne, građa je preko noći nestala. To je značilo da u Kuljajima nije poželjan. Svi su sve znali – i ko je i zašto to uradio, ali se ništa nije moglo dokazati.

SIMBIOZA ŽUMBERAČKIH USKOKA I ŽUMBERKA

Mislim da do sada izneto s jedne strane omogućava, a s druge zahteva da se nešto više kaže o položaju i specifičnom odnosu Žumberka i žumberačkih uskoka. Imam osećaj da se bez takve analize ne samo ne bi potpuno razumelo do sada rečeno već i da bi bilo teško pratiti ono o čemu će da bude reči u nastavku, sve do današnjih dana. Da li sam ja u mogućnosti da korektno i prihvatljivo analiziram složeno stanje i ukažem na bitna pitanja ili da dam samo povod za razmišljanje, skoro je svejedno. Svako će to da doživi i razume na svoj način.

Pošao bih od stava da je u specifičnim istorijskim uslovima, voljom politike i interesa, zabačeni, bezvredni i skoro nenaseljeni Žumberak prepušten posebnoj, različitoj, nepoželjnoj i od početka »prezrenoj« verskoj i etničkoj skupini nazvanoj uskoci. Od doseljavanja, pre skoro pet stotina godina, Žumberak i njegovi uskoci su jedno. Stvorena je posebna simbioza od istorijskog značaja. Uskoci su Žumberku davali život i udahnuli mu dušu, ispisivali svoju i njegovu istoriju, da bi ga sredinom druge polovine devetanestog veka, posle ukidanja Vojne krajine, počeli napuštati. Proces iseljavanja je pri kraju.

Žumberak je, pre svega svojim specifičnim položajem, povratno uticao na sudbinu žumberačkih uskoka. On je i danas tu, onakav kakvim su ga napravili uskoci. Uskoka je ostalo još malo, samo »ostaci njihovih ostataka«. Sutra ih neće uopšte biti. Života je u Žumberku još malo, ali je »uskočke duše« još uvek nesrazmerno mnogo više. Tako će da ostane još neko vreme! A onda će u Žumberak da dođu neki drugi ljudi. Koji i kakvi? Ne bi bilo primereno da tu temu otvaram na ovom mestu.

Istorijska dimenzija i značaj te simbioze sadržana je u činjenici da su se, doseljavanjem žumberačkih uskoka, hrišćani, pripadnici dveju, veštački i voljom drugih podeljenih crkava, zapadne Rimokatoličke i istočne Srpske pravoslavne crkve, te potomci pripadnika triju slovenskih, tačnije južnoslovenskih naroda, Slovenaca (tada u tom delu zvanih Kranjci), Hrvata i Srba, susreli po prvi put, upravo u Žumberku, nakon nekoliko vekova od doseljavanja na Balkan. Taj susret i kontakt je bio i danas je najtešniji na dva područja: na jugozapadu Žumberka, na području hrvatskih sela Radina vas i Dojutrovica, žumberačkih sela Strahinići, Dančulovići,

Kašt i Brašljeвица, i slovenačkih sela Krašnji vrh i Radovica te na severo-istoku, orijentirno na području žumberačkog sela Stojdraga i susednih hrvatskih i slovenačkih sela.

Osim konfesijom i etničkim poreklom, žumberački uskoci, Hrvati i Kranjci bili su podeljeni i društvenim položajem i statusom. Kranjci i Hrvati su bili kmetovi u klasičnom feudalnom sistem, žumberački uskoci su bili slobodni vojnici-krajišnici pod vojnom vlašću Habsburške Monarhije.

To su civilizacijske činjenice od prvorazrednog značaja, koje se ne bi smele nipodaštavati. Istorija žumberačkih uskoka je ustvari istorija tih podela i iz njih proizašlih suprotnosti i načina njihovog razrešavanja. Ne bih mogao da prihvatim da toga nisu svesni svi koji su se ozbiljno bavili žumberačkim uskocima. Nažalost, nisam ni čuo ni pročitao da je neko došao do tog zaključka i da ga je jasno saopštio ili napisao.

Najsličnije mom razmišljanju našao sam u zborniku »Žumberak – baština i izazovi budućnosti« (str. 59). »Navedenim seljenjima ukupni sastav Žumberka osjetno je promjenjen. Stvorene su dvije skupine različitih gospodarstvenih i društvenih položaja, kulturnih tradicija i vjerske pripadnosti. Uz domaće ratarsko stanovništvo sa strogim feudalnim obavezama i rimokatoličkom vjerom pojavili su se sada pokretni stočari drugačijih običaja, crkvenoobredne pripadnosti i dijalektalnih osobitosti, koje prije svega zanima vojna služba primljena izravno od vladara. Ove suprotnosti traju dugo u vrijeme Vojne krajine jer ih je omogućavao, uz ostalo, njezin ustroj i položaj unutar države«.

Dakle, nija baš tako kako sam ja formulisao, ali se vidi na šta se mislilo. Spomenute su verske, statusne, jezičke i druge razlike, ali nedostaje ono o etničkoj različitosti. Zbornik je pisan u Jugoslaviji, u »vreme bratstva i jedinstva naroda i narodnosti« pa se o nacionalnim različitostima u takvim publikacijama nije pisalo, zapravo pisalo se u skladu s tadašnjom politikom, kao na primer u knjižici »Po Žumberku i Gorjancima« gde piše da »stanovnicima Dolenjske, Bele krajine, Žumberka i Pokuplja – Slovencima, Hrvatima i Srbima, nikada nisu smetale granice, ni Kupa, ni visoko pobrđe Gorjanaca i Žumberačke gore«.78 Kao što se vidi, jedno

---

78 »Po Žumberku i Gorjancima«, Zajednica Spomen-područja Žumberak – Gorjanci, Novo mesto 1989, str. 7.

i drugo pisanje se upotpunjavaju, ali se njihov smisao i značaj, dakle različitosti i suprotnosti, gube u moru vrebализma o slozi i »bratstvu i jedinstvu«, kao da je tako bilo oduvek pa i za vreme Habsburške Monarhije. A tako je trebalo da bude samo jednom, »u jednoj zemlji u koju su mnogi verovali i u kojoj su verovali i u ono u šta stvarno nisu verovali«.

Međutim, mnogo značajnije je da je pre skoro 130 godina o odnosima, slozi i neslozi Hrvata, Slovenaca i Srba na ovim prostorima, o dolazećem jugoslovenstvu, pisao i pevao već spomenuti Jovan Hranilović u svojim »Žumberačkim (uskočkim) elegijama«.

Dakle, treba biti jasan. Žumberački uskoci nisu bili dobrodošli u Žumberak, pre svega u verskom pogledu kao pravoslavci, u statusnom pogledu kao slobodni seljaci i vojnici-krajišnici pa tek onda kao Srbi u etničkom pogledu. Oni su na novim staništima bili, ostali i danas su na izvestan način »strano telo«. Njihova istorija je i istorija promena i menjanja pod uticajem burnih istorijskih zbivanja i objektivnih okolnosti, što je prirodno i neizbežno pa zbog toga i normalno.

Međutim, ja se ne bavim toliko objektivnim okolnostima, onim što je moralo da bude. Zapravo, to što je istorijski uslovljeno i što je »objektivno moralo da bude« je okvir za razmatranje drugih, subjektivnih aspekata – uticaja i pritisaka kojima su žumberačkih uskoci bili izloženi, s ciljem da se negiraju u verskom i etničkom pogledu, da se »izmeni« njihovo civilizacijsko poreklo i biće. Kako su se odražavale i razrešavale te tri osnovne razlike i suprotnosti, istorijsko je i civilizacijsko pitanje? Sve je urađeno i sve se već dogodilo. Ništa ne možemo da promenimo, ali možemo i moramo da tragamo za istinom. Da li i kako tragamo za istinom, pitanje je oko koga se »lome koplja«?

Ako u fokus razmatranja postavimo žumberačke uskoke i kao pravoslavce, i kao etničke Srbe, i statusno kao slobodne seljake-vojnike, kao subjekte, ali i kao objekte u »igri na višem nivou«, onda se postavlja osnovno pitanje i problem da li su oni u takvoj situaciji mogli da osećaju pripadnost Kranjskoj i bliskost s Kranjcima ili pripadnost Hrvatskoj i bliskost s Hrvatima? Očigledno je da nisu. A da li je osećanja bliskosti bilo i da li je mogla da bude jače izražena? Odgovori su potvrdni. Mislim da logično sledi i da su žumberački uskoci, s obzirom na njihov težak položaj

doseljenika, bili spremiji na suživot i smanjivanje razlika i suprotnosti nego što su bili prihvaćani i nego što su za to imali prilike!

U vezi s tim, treba nešto reći o teritorijalnoj specifičnosti Žumberka. Naime, Žumberak je pripadao unutrašnjoj austrijskoj pokrajini Kranjskoj, a Hrvatska ugarskom delu monarhije. Između ta dva dela postojale su stalne trzavice i sukobi ne samo za vreme Vojne krajine, do 1881, nego i do propasti Austro-Ugarske Monarhije. Upravo dolaskom žumberačkih uskoka pitanje teritorijalne pripadnosti Žumberka je postalo još složenije i poprimilo nove konotacije. Nije moglo da bude po onoj narodnoj i uobičajenoj: »čije ovce, toga i livada«, jer »ovce«, u ovom slučaju, nisi bile deo ni kranjskog ni hrvatskog »stada« pa im ni Kranjska ni Hrvatska nisu bile bliske, jer nisu bile niti su danas matične države srpskog naroda. Njima je u početku sasvim sigurno bilo svejedno kome Žumberak pripada teritorijalno, odnosno formalnopravno, kad su i Žumberkom i uskocima ionako centralizovano upravljale carske vojne vlasti.

Sad bi se opet trebalo vratiti onim osnovnim razlikama i suprotnostima. Što se tiče nacionalnosti, žumberački uskoci su bili autohtoni etnički Srbi, u najmanju ruku toliko nacionalno svesni koliko su tada bili svesni i Hrvati, a barem malo više nego što su tadašnji Kranjci bili Slovenci. Iako se u to vreme pitanje nacionalne pripadnosti nije postavljalo ni ispoljavalo u današnjem smislu, bilo bi pogrešno prihvatiti tvrdnje da ono nije bilo prisutno i značajno. Da li je i koliko kod žumberačkih uskoka bila razvijena svest o etničkoj pripadnosti i identitetu svedoči njihova svest o postojanju i propasti srpske države, svest o svom jeziku, načinu odevanja, navikama i običajima, pesmama, legendama, pa i njihov fizički izgled. Oni su ih »nepogrešivo odavali« i delili od drugih, koji su ionako smatrali da su nešto drugo, bolje i više vredno od žumberačkih uskoka.

Međutim, odnos s Kranjcima i Hrvatima u etničkom smislu nije bio isti. Država pod nazivom Slovenija tada nije postojala, a većinu u tadašnjoj i kasnijoj Kranjskoj činili su Nemci. Za tadašnje stanovnike Kranjske i sam Valvasor kaže da su Kranjci, a ne Slovenci, i da govore kranjski, a da se slovenački govori u Koruškoj i Štajerskoj. Naime, Kranjska, Koruška i Štajerska su bile samo »germanizovane austrijske unutrašnje pokrajine«. A razvijanje nacionalne svesti od strane onoga ko te poseduje, ko

tobom upravlja, kome si potčinjen u svakom pogledu, oduvek je bila pa i danas je njegova poslednja briga. Stoga je veoma verovanto da su tadašnji Kranjci malo znali o Srbima, a ovi još manje o Kranjcima. Ali da bi stvar bila još složenija, žumberački uskoci su u tom periodu mnogo više bili u kontaktu s Kranjcima, a i Kranjci su bili više »pogođeni i oštećeni« njihovim dolaskom nego Hrvati, s obzirom da su oni morali da ih prime na svoju teritoriju, a snosili su i troškove izdržavanja krajiške vojske.

Osnove odnosa s etničkim Hrvatima bile su u mnogome drugačije. Hrvati su imali svoju srednjovekovnu državu pa im je i nacionalna svest bila razvijenija i prisutnija u svakodnevnom životu. Srbi i Hrvati su od doseljavanja na Balkan bili u kontaktu, mešali su se, saradivali u meri da je saradnja, po mom dubokom uverenju i poznavanju istorije, bila znatno izraženija nego suprotnosti i sukobi. Počev od jezika, razlike među njima bile su znatno manje i u svakom drugom pogledu.

Posebno je značajno da su Srbi uopšte, a žumberački uskoci posebno, bili i pre doseljavanja u Žumberak u tesnoj vezi s Hrvatima, a ponegde i pomešani s njima. Veći deo uskoka je i došao u Žumberak s cetinskog područja. Mislim da je najbliže istini da su njihove veze i odnosi bili toliko jaki koliko su im problemi bili zajednički i teški. Uostalom, žumberački uskoci su se delom i doseljivali paralelno ili zajedno s Hrvatima iz Bosne i Hrvatske, na inicijativu i uz pomoć i hrvatskih generala i velikaša, od kojih je većina imala pozitivan stav, a neki i prijateljski odnos prema njima, kao Ivan Lenković. A da su odnosi Srba i Hrvata u to vreme bili bliski svedoči i činjenica da su se poznati hrvatski vojskovođe i generali Nikola Jurišić i Petar Keglević potpisivali i ćirilicom.⁷⁹

Što se tiče verskih razlika, žumberački uskoci su, bez ijednog poznatog izuzetka, bili pripadnici hrišćanske pravoslavne veroispovesti i Srpske pravoslavne crkve. Oni su najmanje dva veka živeli u jedinstvu srpske države i Srpske pravoslavne crkve. Pravoslavna crkva kao celina kroz Srednji vek se sve više decentralizovala, što je uticalo i na njezinu unutrašnju organizaciju i odnose. Crkva je imala vlast, a posle propasti srpske države

---

79 Vjekoslav Klaić: Jurišićev potpis od 21. 3. 1528. (str.180); Keglevićev potpis od 21. 12. 1535. (str.215).

ona je bila i jedina organizacija i vlast, ali je odnos potčinjenosti bio manje izražen. Crkveni velikodostojnici su morali da uživaju poverenje vernika jer su ih oni i birali. Kako su po metodu sabornosti birani, tako su mogli na saboru da budu i razrešni.

Kranjci i Hrvati su podjednako bili pod kapom rimskog pape i njegovih biskupa, od kojih su neki, po onom poznatom sluganskom i podrepaškom sistemu, bili »veći katolici i od samog pape«. Uostalom, ljubljanski biskup Toma Hren, i zagrebački biskupi svi redom, ponašali su se kao da su im pravoslavni uskoci najveći i neprestani neprijatelj, čije veroispovjedanje treba promeniti i poništiti. A o kakvom se apsurd radi pokazuje i činjenica da su dvojica zagrebačkih biskupa (Petar Domitrović i Petar Petretić) ni manje ni više nego potomci Srba i pravoslavaca iz Žumberka.

Koliko su tadašnji žumberački uskoci bili svesni svog etničkog i verskog porekla pisao je Radoslav Grujić, citirajući hrvatske istoričare Krčelića i Kuripešića. Krčelić kaže »da su 1530. mnogi srpski uskoci došli iz Pounja«, a Kuripešić »da je iste godine u zapadnoj Bosni našao mnogo Srba koji se doseljavaju iz Smedereva i Beograda. Ti Srbi, kao i oni u zapadnoj Bosni, svjesni su svog porjekla i srpskog nacionalnog imena svoga, jer to ime na prvo mjesto postavljaju, a onda dodaju kako ih drugi narodi i raznim drugim imenima nazivaju. Šta više, našao je kod njih dobro razvijenu i versku hrišćansku svjest, jer su ga ti Srbi lijepo savjetovali, da bude postojan u vjeri hrišćanskoj, kao i oni što su postojani, pored svih nevolja što ih od Turaka podnose, i zato moraju da napuštaju ognjišta svoja i sklanjaju se u krajeve gde misle da će im lakše biti«. ⁸⁰ Treba li ovome kakav komentar?

Već istaknuti bliži opšti odnosi i bolje međusobno poznavanje između Srba i Hrvata i u etničkom i verskom pogledu, nego Srba i Kranjaca, trebalo je da bude dobra osnova za ublažavanje klasičnog jaza između njih, kao rimokatolika i pravoslavaca. Usudujem se da kažem i da nije bilo već spomenute podele u okviru hrišćanstva, ko zna šta bi i kako bi bilo, odnosno kako bi izgledali i razvijali se srpsko-hrvatski odnosi u celini?

---

80 Radoslav M. Grujić, »Apologija srpskog naroda u Hrvatskoj i Slavoniji«, Novi sad 1909, str.146/147.

Svakako ne gore nego što je bilo u narednom, skoro hiljadugodišnjem periodu! Međutim, verske razlike u svakodnevnom životu manje su zavisile od shvatanja hrišćanstva i podela u okviru hrišćanstva, a više od političkih interesa i tumačenja verskih podela u Beču i Rimu, posebno od strane regionalnih civilnih feudalnih i verskih vlasti. Zbog toga je verski odnos bio od početka zaoštren i jednostran. Agresivni rimokatolicizam je nastojao svim sredstvima da »preveri« i potčini pravoslavne uskoke, a oni su se suprotstavljali agresiji, koliko su i dok su mogli.

Što se tiče socijalnog položaja i statusa, već je rečeno da su Kranjci i Hrvati živeli u klasičnom i brutalnom feudalnom sistemu najstrože potčinjenosti feudalcu, koja se očitovala na svakom koraku. Vlastelin, posednik zemljišta, posedovao je i kmetove. Za razliku od Kranjaca i Hrvata, propašću srpske države je kod Srba počeo da se raspada i klasičan feudalni odnos. Izgubivši svoju državu, a ne želeći da služe turskoj vlasti, srpski narod je ostajao prepušten sam sebi pa se organizovao i snalazio kako je znao i umeo. Srbi više nisu želeli da im se neko nametne kao vlast u svojstvu klasičnog vlastelina. Razlike među ljudima su postajale manje, a međusobna zavisnost i veze tešnje. Narod je predvodio, a u tom smislu i vladao i upravljao njime, onaj koga je narod izabrao – narodne vojvode, knezovi, harambaše, popovi. Njihova je odgovornost bila veća, a vlast manja. I da su hteli, oni nisu mogli da se izdvoje od naroda i nametnu odnos apsolutne vladavine i bespogovorne potčinjenosti.

To su dobro znali i morali su da uvažavaju i oni koji su se zalagali za naseljavanje uskoka uopšte, žumberačkih posebno, kao i oni koji su im dodeljivali prava i privilegije slobodnih vojnika i graničara. Nisu Habsburgovci iz »zadovoljstva narušavali« feudalni sistem, na kojem je bila zasnovana i širila se njihova carevina i na osnovu kojeg su i oni vladali oko 600 godina, nego što su znali »s kim imaju posla« i da nametanje feudalnog odnosa nekome ko se tog odnosa, sticajem tragičnih okolnosti, oslobodio, nije moguće. Dakle, bitno različit socijalni status i položaj relativno malobrojne grupe doseljenika, do tada nezabeležen na području Habsburške Monarhije, dolazio je na malom prostoru Žumberka do potpunog izražaja i dodatno »odvajao« žumberačke uskoke i od Kranjaca i Hrvata i vezivao ih za vlast u Beču.

Teritorijalna specifičnost Žumberka dodatno je mnogostruko otežavala položaj žumberačkih uskoka između Kranjaca i Hrvata. Uskoci su živeli u Kranjskoj, ali su bili vojno organizovani i angažovani na teritoriji Hrvatske, bolje rečeno Vojne krajine i u sastavu krajiške vojske, u kojoj je bilo i Hrvata, tako da su i po tom osnovu veze s Hrvatima bile intenzivnije nego s Kranjcima i mogle su da doprinesu zbližavanju i brisanju drugih razlika.

Sve veća pravoslavna i srpska većina u krajiškoj vojsci uticala je da se Žumberčani osećaju manje osamljenim, da jača njihova etnička i verska svest, kao i da im je manje potreban kontakt i odnos i s Hrvatima i Kranjcima. Pritom bi trebalo imati u vidu i da su samo muškarci bili vojnici i imali kontakte izvan Žumberka. Žene, tradicionalni nosioci i stubovi porodice, nisu imale nikakvih kontakata izvan svoje porodice i sela, čuvala su etnički i verski identitet svim svojim bićem, a da toga nisu bile ni svesne.

Razvoj Vojne krajine – njezino izdvajanje iz sistema civilne vlasti Kranjske i Hrvatske i potčinjavanje vojnim vlastima u Gracu i Beču – dodatno je jačao društveni status žumberačkih uskoka, slobodnih seljaka i vojnika-krajišnika, a povećavala se suprotnost i prema Kranjcima, posebno prema Hrvatima. Stoga i nije čudno što su Žumberčani, slobodni seljaci i vojnici-krajišnici, učestvovali u gušenju Gupčeve bune seljaka kmetova, jer drugačije nije ni moglo da bude.

Sad bi trebalo da iznesem suštinu, osnovnu tezu ovog razmatranja. Veće suštinske razlike i suprotnosti između žumberačkih uskoka i Kranjaca, nego između uskoka i Hrvata, uslovljavale su da Kranjci nisu mogli da pretenduju da kolektivno negiraju nacionalni i verski identitet i različitost žumberačkih uskoka, u smislu da bi ih kolektivno i asimilirali. Oni su, kao što će se videti, mogli samo da pokušaju da »narušavaju« njihov verski identitet tako što bi ih pounijatili i da negiraju etnički identitet nazivajući ih »Vlasim«. Međutim, time su postizali samo suprotne efekte i još više naglašavali i povećavali već postojeće različitosti i suprotnosti, i to u svakom pogledu.

Manje razlike, tešnje veze i odnosi te manje početne suprotnosti uslovljavali su da su Hrvati imali dobru osnovu da (pokušaju) da kolek-

tivno asimiliraju žumberačke uskoke. Preduslov je bio da ih prethodno negiraju i verski i etnički. Priče o »Vlasima« nisu bile ozbiljne, jer one u praksi nisu negirale sličnosti, kao polaznu osnovu za asimilaciju. Glavni predmet napada u prvo vreme morale su da budu verske razlike. Ako bi se žumberački uskoci odvojili od pravoslavlja i preveli u tabor rimokatoličanstva, njihovo odnarođivanje i pohrvaćivanje moglo bi da bude »stvar tehnike i vremena«.

Da li sam bio u stanju da korektno analiziram situaciju ili sam samo dao povod za razmišljanje? Neka svako sebi odgovori na to pitanje i neka, u skladu s odgovorom, prati daljnju sudbinu žumberačkih uskoka, u kontekstu verskih, etničkih i statusnih suprotnosti u odnosima s Kranjcima i Hrvatima i u vezi sa specifičnim teritorijalnim položajem Žumberka.

ŽUMBERAČKI USKOČKI IDENTITET

U odeljku o simbiozi Žumberka i žumberačkih uskoka pokušao sam da ukažem na njihov specifičan odnos i neraskidivu istorijsku vezu. Sada, privodeći kraju ovu knjigu, uvideo sam da je neophodno da se još jednom pozabavim Žumberkom i njegovim uskocima, sa stanovišta identifikacije Žumberka, odnosno žumberačkog uskočkog identiteta. Da uskoci imaju svoj žumberački identitet ne bi trebalo nikome posebno dokazivati. Dovoljno je da se podsetimo »Žumberačkog kalendara« i »Kijesa«, društva »Žumberak« u Zagrebu, »Žumberčana« u Novom mestu, »Žumberačkog izvora« u Metlici i KUD »Marko Vukasović« u Samoboru. Uostalom, više istoričara je naglasilo da je najtačnije da se potomci uskoka predstavljaju kao »Žumberčani«, ali se nisu podrobnije time pozabavili.

Ipak, pisane temelje žumberačkog uskočkog identiteta postavio je Jovan Hranilović u već spomenutim »Uskočkim (žumberačkim) elegijama«. Prostor mi ne dozvoljava da se podrobnije bavim elegijama, ali ne mogu da ne preporučim čitaocu da sadržaj i smisao žumberačkog uskočkog identiteta potraži upravo u Jovanovim elegijama.

Polaznu osnovu za identifikaciju i razumevanje nastanka, sadržaja i značaja posebnog, žumberačkog uskočkog identiteta trebalo bi da pred-

stavljaju stavovi koji nedvojbeno proizilaze iz sadržaja ove knjige. Žumberački uskoci su preživeli vekove pune političkih, verskih, nacionalnih i drugih bura i ratova. Život u ne baš prijateljskom okruženju i pod pritiskom oduzeo im je podosta, a silom nametnuo još više. Međutim, zahvaljujući postojanju jake svesti o svom verskom i etničkom poreklu, oni su ipak sačuvali dovoljno svog uskočkog, etničkog, verskog i statusnog identiteta, usvojili dosta novog i izgradili svoj poseban – žumberački identitet.

Dakle, imajući u vidu sve što je do sada napisano, u nastavku ću se pozabavim žumberačkim uskočkim identitetom s dve strane. Prva je teritorijalna i odnosi se na identifikaciju uskoka s Žumberkom, druga je sadržajna, ali ne u smislu da ponovo ističem šta je sadržaj posebnog žumberačkog uskočkog identiteta, već kako su očuvani ti sadržaji kroz vekove. Mislim da je tome odlučujuće doprinelo što su se žumberački uskoci, upravo kao posledica tih posebnih i nepovoljnih životnih okolnosti i uticaja, krvno mešali pretežno između sebe.

Radi boljeg razumevanja »teritorijalne« strane žumberačkog uskočkog identiteta treba imati u vidu da su žumberački uskoci u geografskom smislu naseljeni i danas žive u Žumberačkom gorju. Međutim, dobar deo Žumberačkog gorja teritorijalno pripada (Kranjskoj) Sloveniji. U tom delu oduvek žive većinski Kranjci, a u nekim selima su pomešani s Žumberčanima. Takođe, u Žumberačkom gorju bilo je i pre dolaska uskoka hrvatskih sela, od kojih su neka, posle naseljavanja uskoka, postala i danas su mešovita.

Odgovor na pitanje šta je Žumberak nije ni jednostavan ni jednoznačan. Žumberak nije nigde definisan niti zvanično postoji kao geografsko-teritorijalna celina pa bi se uslovno moglo reći da je to kolokvijalni naziv za centralni deo Žumberačkog gorja. Iako se neki žumberački uskoci nisu doselili u sam Žumberak niti danas žive u Žumberku kao užem delu Žumberačkog gorja, svi će oni, bez ikakve dileme i ustezanja, reći da su Žumberčani. Dakle, pored toga što Žumberak nije postojao kao administrativno-upravna celina, sem izvesno vreme kao kotar sa sedištem u Kostanjevcu, Žumberak se ne može definisati i ograničiti niti u geografskom niti u etničkom i verskom pogledu, ali je najvećim delom naseljen i mnogo tešnje vezan za žumberačke uskoke i oni za njega, nego Kranjci (Slovenci) i Hrvati.

Kranjci se ni u kom slučaju neće izjasniti kao Žumberčani, čak i ako žive ne samo u Žumberačkom gorju kao široj nego i u Žumberku kao užoj teritorijalnoj celini, na primer u selima Krašnji vrh, Bojanja vas i Brezovica. Naprotiv, Kranjci »beže« od naziv Žumberčanin. Oni su Belokranjci ili Dolenjci i to smatraju svojim identitetom, utoliko vrednijim i značajnijim jer se time upravo »distanciraju« od Žumberčana. Reći Belokranjcu da je Žumberčanin bilo bi ne samo netačno nego i ponižavajuće i uvredljivo. Oni su imali svoj »kranjski i belokranjski« identitet i pre dolaska Žumberčana i nisu morali da ga posebno objašnjavaju i brane, barem ne od žumberačkih uskoka.

Takođe, nisam sreo Hrvata, koji je rekao da je Žumberčanin. Samo ako je neophodno, obično kažu da su »sa Žumberka«. I oni »prepuštaju« potomcima žumberačkih uskoka da se osećaju i predstavljaju kao Žumberčani, ne zbog »širokogrudosti« i tolerancije, nego da bi se i na taj način videlo da su oni nešto drugo. Hrvati bi mogli da kažu da su Žumberčani samo uz neko dodatno objašnjenje, na primer ako bi bilo reći o sporu sa Slovencima: kome pripada Žumberak? To bi bilo razumljivo i normalno i u tome ne bi bilo zle namere prema uskocima, u smislu »zvanične i trajne politike preveravanja i odnarođivanja«, odnosno kolektivne asimilacije žumberačkih uskoka. Sa Žumberkom, u hrvatsko i hrvatstvo idu i svi Žumberčani, što znači i uskoci, a to ne ide ako se ne negira njihov žumberački uskočki identitet.

Taj fenomen nije jednostavno objasniti. S jedne strane su razlike, poznate i jednima i drugima koje se ispoljavaju i lako prepoznaju na svakom koraku i u svakoj reči, a s druge strane zajednički život, problemi i sličnosti Hrvata i Žumberčana, posebno tamo gde žive u mešovitim selima u Žumberku. Pitanje je samo da li je naglasak na razlikama ili na sličnostima? Sličnosti Hrvata i uskoka dolaze do izražaja u zajedničkom životu u lokalnim seoskim zajednicama, jer su im i problemi slični i zajednički. Razlike su »predmet brige i posebne pažnje crkvene i državne ideologije i politike«, s jasnim ciljem da se sve posebno uskočko proglasi hrvatskim. Iako se lokalna sredina prirodno brani od takve politike, ona se od nje ne može izolovati.

Hrvati rimokatolici imaju svoj identitet koji žumberački uskoci ne mogu da dovedu u pitanje. Istovremeno, Hrvat rimokatolik zna i vidi na svakom koraku da je žumberački uskok nešto drugo, u najmanju ruku da nije Hrvat i rimokatolik, da je vezan za Žumberak i da je to neizostavni deo njegovog identiteta, njegovog »novog bića«, čime se na najbolji način ne samo identifikuje nego i najtačnije predstavlja i razlikuje, ali samo neki to priznaju i poštuju

Treba uvek imati na umu i da se uskoci nikada nisu predstavljali niti se danas u Hrvatskoj i Sloveniji predstavljaju kao Hrvati ili Kranjci (Slovenci) u smislu identiteta, barem ne »u prvom koraku« i pred »svojima«. Hrvati i Slovenci koji nešto znaju o Žumberku i Žumberčanima ionako znaju ko su Žumberčani, a pred »svojima« je to bespredmetno, u najmanju ruku nije posebno simpatično. Kao Hrvati i Slovenci predstavljaju se samo neki Žumberčani koji se tako osećaju u nacionalnom smislu, samo na nekim mestima i u nekim, posebnim situacijama. To su retki pojedinci koji bi da budu nešto drugo, ali nisu u stanju da »sakriju« ono žumberačko, ono po čemu se (pre)poznajemo. Ono je jače od njih jer nisu (u dovoljnoj meri) uspeli da prestanu da budu ono što jesu niti da postanu ono što nisu.

Istakao sam da su se žumberački uskoci međusobno krvno mešali pa i da danas to čine, i da je to odlučujuće uticalo na formiranje i održavanje sadržaja žumberačkog identiteta i bića. Skoro tri i po veka, do ukidanja Vojne krajine, bilo je skoro normalno da se Žumberčani žene između sebe. S jedne strane verske, nacionalne i statusne razlike, odnosno jezik, običaji, navike, karakter, mentalitet i sve što »život znači«, a s druge politika pritiska, pre svega preveravanje i odnarođivanje. Da bi se postojeće razlike smanjivale i nestajale na prirodan način, trebalo je i da stvari teku na prirodan način, odnosno da niko taj prirodni proces, ako ga ne podržava i ne pospešuje, barem ne ometa i otežava. U stvarnosti je sve bilo suprotno. Sve što su radile zvanične vlasti, Rimokatolička crkva i feudalni staleži produbljivalo je postojeći jaz i odvajalo žumberačke uskoke od okolnog starosedelačkog stanovništva, a time i otežavalo krvno mešanje s njima.

Videli smo da su se ipak, i u takvim uslovima, sklapali mešoviti brakovi, uglavnom između Žumberčana i rimokatolkinja, dok su Žumber-

čanke ostajale »izolovane« od okruženja. Za pojedince je pravoslavlje bilo privlačno i zbog toga što je postojala mogućnost poništavanja brakova, odnosno razvoda. Međutim, zbog politike verske netolerancije i unijačenja, rimokatolički popovi i carske vlasti su ponekad i zvanično zabranjivale mešovite brakove, a sklopljene se proglašavalo nevažećim. Stoga su i pravoslavni popovi nastojali da se Žumberčani ne mešaju s rimokatolicima.

Tako je bilo više od dva veka, sve do nasilnog unijačenja. Međutim, nasilno unijačenje i nacionalno odnarođivanje nisu bitnije uticali na približavanje Žumberčana Kranjcima i Hrvatima, a možda su delovali i suprotno, jer se osim formalnog (zvaničnog) unijačenja, ništa drugo nije promenilo. Žumberački uskoci su, sem »(ne)časnih« izuzetaka, i dalje bili takvi kakvi su bili i do tada. Nasilno unijačenje je naizgled »ublažilo verske razlike«, ali je s druge strane jasno pokazalo prave namere i opasnosti od gubitka identiteta i zaoštrilo međusobne razlike i suprotnosti. Nema podatka da je posle unijačenja pa do ukidanja Vojne krajine bilo više mešovitih brakova, posebno ne u Žumberku. Izuzetak su predstavljali pojedinačni slučajevi nekih generala i viših službenika, koji su ušli »u visoko društvo, u kojem nije bilo mesta za obične Žumberčanke«.

Iako su se ukidanjem Vojne krajine politički i društveni uslovi promenili iz temelja, ni trgovina ni iseljavanje nisu bitnije uticali da se Žumberčani i dalje žene između sebe, bilo da su devojke iz Žumberka odlazile u daleki svet za muškarcima ili su se tamo nalazili i sklapali brakove. Brakovi između Žumberčana, ma gde se nalazili, bili su, skoro po pravilu, stabilni i trajni. Iskustvo govori da bi rezultati istraživanja to potvrdili.

Dakle, »istokrvno« mešanje je bila osnova očuvanja sadržaja žumberačkog uskočkog ideniteta. Žumberčani su se vezali jer su bili svesni i na svakom koraku osećali da su »nešto posebno«, da su različiti od drugih, da su im drugi strani, ne zbog toga što bi oni to hteli, nego jer su »oni drugi« nastojali da dokažu da su različiti i bolji i da bi uskoci trebalo da »ostave svoje i usvoje njihovo«, jer da je to bolje, vrednije i ispravnije. Tako je bilo do raspada Austro-Ugarske Monarhije.

Stvaranjem Jugoslavije stvoreni su potpuno novi politički i društveni uslovi. U novoj državi potomci žumberačkih uskoka su, nakon više od četiri veka, dobili priliku da »upoznaju, žive i mešaju se s pripadnicima i

svog matičnog, srpskog i s pripadnicima drugih južnoslovenskih naroda. Žumberčani su se počeli masovnije iseljavati u druge krajeve Jugoslavije, pre svega Slavoniju i Vojvodinu, čime su stvoreni uslovi i za češće mešanje i ženidbe s drugima. Međutim, oni su se i dalje u velikoj većini ženili između sebe pa ta promena nije ugrožavala njihov žumberački uskočki identitet i osobenosti. Tom identitetu sada su se samo dodavali novi sadržaji. Jačala je svest o nacionalnom i verskom poreklu, o uskočkoj prošlosti i statusu, pevale su se nove pesme na svom jeziku i na dotad nepoznati način. Žumberčani su u drugima prepoznavali sebe, a drugi u Žumberčanima sebi srodne i bliske.

Smatram da se, od stvaranja Jugoslavije, žumberački uskočki identitet može posmatrati kao produkt tri međusobno zavisna fenomena: međusobno mešanje Žumberčana kao najjači, stalni i pomalo nezavisni fenomen, zatim objektivno veće mogućnosti za mešanje s drugima i, kao treće, ugrožavanje i raspad Jugoslavije, i prve i druge. Pri tome bi trebalo imati u vidu da je velika većina Žumberčana verovala da je Jugoslavija prava, jedina i domovina »za sva vremena«, posebno ona druga, Titova.

Kad je stvorena Jugoslavija, većina Žumberčana je još živela u Žumberku, a postojanje Jugoslavije značilo je sigurnost i prirodne uslove za intenzivnije veze sa srpskim narodom ali i odnose s pripadnicima drugih naroda. S kim su se Žumberčani najviše »krvno« mešali u vreme one prve Jugoslavije, zaslužuje pažnju i, uveren sam, došlo bi se do interesantnih saznanja.

Smatram da pažnju zaslužuje činjenica da su, posle stvaranja Jugoslavije, znatno intenzivirane unutrašnje veze i odnosi između, uslovno rečeno, zapadnog i središnjeg dela uskočkog Žumberka, koje su oslabile posle ukidanja Vojne krajine. Neposredno po stvaranju Jugoslavije desetak momaka iz Radatovičkog kraja, među kojim i moj otac, doveli su »snaše« iz Dančulovića, Sošica, Sopot, Visoča, Jezernica, Kašta, Badovinaca, Magovaca, Relića... Istovremeno, svega nekoliko momaka iz srednjeg dela Žumberka priženilo se u Radatovički kraj, a došlo je i nekoliko porodica. Devojke iz Radatovičkog kraja skoro da se nisu udavale u druge delove Žumberka. Pišem samo ono što je meni poznato. Dakle, proces je bio jednostran i u korist zapadnog dela. Zbog čega? Ne bih mogao da dam kratak odgovor.

Ugrožavanje i raspad one prve Jugoslavije, odnosno Dugi svetski rat, ostavili su duboke i trajne posledice na Žumberčane i na žumberački uskočki identitet. Jačanje političkog procesa usmerenog protiv Jugoslavije imalo je većeg uticaja i ostavilo teže posledice u istočnom, mešovitom delu Žumberka, nego na Radatovički kraj. Nije mi poznato da li je to uslovalo da se Žumberčani u istočnom delu intenzivnije mešaju s drugima, konkretno s Hrvatima, ali znam da je u Radatovićima imalo suprotan efekat. Većina Žumberčana se još više okretala sebi, i to u svakom pogledu. Možda rat pokazuje pravo stanje. Zapadni deo Žumberka bio je ustanički i partizanski, a u istočnom je bilo znatno manje Žumberčana na drugoj strani, nego što bi se moglo očekivati, iako je taj deo pripadao NDH. Ipak, političke, verske i nacionalne razlike zaoštrene pred rat prouzrokovale su u ratu teške posledice, zaoštrile međusobne razlike i podele... Stanje i odnosi su unazađeni i to traje do danas.

Za vreme Titove Jugoslavije Žumberčani su imali još veće mogućnosti za život izvan Žumberka, a to znači i za mešanje s pripadnicima drugih naroda. Uverenje da je Jugoslavija njihova prava i trajna domovina samo je ubrzavalo taj proces. Kad bi se sagledalo s kim su se Žumberčani mešali za vreme Titove Jugoslavije došli bismo do više nego interesantnih podataka. Moja saznanja govore da su se Žumberčanke masovno udavale za pripadnike srpske nacionalnosti, oficire i državne službenike, a Žumberčani su tražili »snaše« i u drugim sredinama. Slovenačka istraživanja odnose se samo na iseljavanje u Sloveniju i mešanje sa Slovencima. Međutim, činjenica je da su se i u tim uslovima Žumberčani najviše ženili između sebe. S obzirom da su se u Jugoslaviji mogli slobodnije i osećati i izražavati kao Žumberčani, znači i da je njihov žumberački uskočki identitet jačao i poprimao nove sadržaje.

Prve ozbiljne promene bile su posledica događanja koja su ugrožavala Jugoslaviju i njezin konačni raspad. Sedamdesete godine prošlog veka, kada se za vreme »hrvatskog proljeća« počela »prizivati« nova »nezavisna država Hrvatska«, Žumberčani su posmatrali i doživljavali kao direktnu pretnju svom žumberačkom identitetu i biću, ma kako ko to posmatrao i šta pod tim izrazom podrazumevao. Neki su utočište potražili u nacionalnom »hrvatstvu« i rimokatoličanstvu, veći deo u »jugoslovenstvu«,

treći su mislili da je najbolje da se nacinalo ne opredeljuju, a verski ne izražavaju.

Strah i neizvesnost su uticali da su se Žumberčani još više ženili između sebe ne samo u samom Žumberku, što i nije bilo novo i iznenađujuće, nego se i češće međusobno »tražili i nalazili« i izvan Žumberka. Raspad Jugoslavije je još više ubrzao taj trend i on traje i danas. Žumberčani se »traže« i međusobno žene, iako nisu rođeni u Žumberku, iako veze i odnosi između njihovih porodica, i njihov položaj u okviru svojih porodica, naizgled, imaju sve manje »žumberačkog«. Ne mislim da toga nema i kod drugih naroda i etničkih skupina. Naprotiv, imao sam dovoljno prilike da to uočim i posmatram na više mesta i u različitim uslovima. Međutim, moj je utisak da je to kod Žumberčana i trajnije i izraženije, upravo u meri u kojoj je prošlost žumberačkih uskoka posebnija, a njihov žumberački uskočki identitet i biće jače i osobenije.

Dok ovo pišem, srećem Žumberčane starijih generacija, bližih meni, ali i dosta mlađih generacija, koji su rođeni u Žumberku i koje sam manje ili više poznao, a nisam ih sreo i o njima čuo i više od 50 godina. Upoznajem i Žumberčane rođene u Radatovićima, ali i iz drugih delova Žumberka, koje nisam poznao ili sam o njima malo znao. Srećem i upoznajem i najmanje dve generacije potomaka te dve grupe Žumberčana, koji uglavnom, žive u krugu od oko 200 kilometara (Ljubljana, Novo mesto, Zagreb, Karlovac, Metlika, Bela krajina i dakako sam Žumberak), od kojih većinu nisam lično poznao. Sve njih lako prepoznajem po »porodičnoj lozi«, crtama i izrazu lica, građi i izrazitim karakternim osobinama i drugim osobenostima, da o jeziku ne govorim. Bez obzira gde, s kim i u kojim uslovima žive, važi ona: »znam te puško dok si pištolj bila«.

Najčešće se srećemo prilikom sahrana i ispraćaja »na put bez povratka« bliske i dalje rodbine, prijatelja i poznanika. Doznajem od njih novosti i dopunjavam ili proveravam neka saznanja, stičem različite utiske i donosim zaključke. Govorimo našim »žumberačkim dijalektom«, pevamo »naše pesme«. Da sam sve to beležio, bilo bi za knjigu. Sve je tu žumberačko i po žumberački. To kako se mi prepoznajemo bitan je sadržaj žumberačkog uskočkog identiteta i bića.

Druga strana je kako nas drugi prepoznaju, vide i prihvataju. Kad potomke žumberačkih uskoka drugi zovu »Žumberčani«, onda to, uglavnom, ima isti sadržaj, ali nema isti značaj i smisao. Značenje i smisao imena Žumberčanin ne zavisi od nosilaca tog imena, oni su to što jesu i takvi su kakvi jesu, nego od stava i namera onih koji ih (pre)poznaju.

Mislim da se ljudi u bližoj i nešto daljoj okolini u tom pogledu mogu svrstati u tri grupe. Retki su koji o Žumberku i uskocima ne znaju ništa, ili znaju nedovoljno, pa onom »ja sam Žumberčanin«, treba dodati i objašnjenje, nešto od sadržaja našeg identiteta. Šta će Žumberčanin tada da kaže i doda – da bi objasnio svoj žumberački uskočki identitet – zavisi šta zna o sebi i kakav je Žumberčanin, ali kod većine još više zavisi od toga kako procenjuje sagovornika i situaciju? Oprez u tom pogledu je deo žumberačkog uskočkog identiteta. Druga grupa su ljudi koji odmah dobro namerno kažu: »ah, da, da, znam, vi ste« – i dodaje nešto karakteristično za Žumberčane, najčešće govor (dijalekt), imena i prezimena, veroispovedanje. Treći se, kad čuju reči Žumberak i Žumberčani, trgnu, izobliče od mržnje i prosikću: »ah, vi ste oni troprstaši« ili »znam, vi ste četnici« ili »vaši popovi nose crnu odeću, sredićemo mi vas«, ili nešto drugo iz bogatog šovinističkog i fašističkog repertoara.

Dakle, sasvim je prirodno što je naziv Žumberčanin »srastao« s potomcima žumberačkih uskoka i što on znači mnogo više od teritorijalne pripadnosti. Kad potomci žumberačkih uskoka kažu da su Žumberčani, onda je to suštinsko određenje, niže i uže od nacionalnog i verskog, a mnogo više i jače od regionalnog. Kad neko kaže: »ja sam Žumberčanin«, onda je, bez obzira na mesto rođenja i gde živi, u tom imenu sadržano sve: poreklo, istorijska prošlost i sadašnjost, sve što te čini osobenim, sličnim ili različitim od drugih, ali te ne odvaja ni od koga. To je žumberačko uskočko biće.

Potomaka žumberačkih uskoka ima sve manje, posebno u Žumberku, »žumberačkog uskočkog identiteta, bića i duha« mnogo više. On će živeti i kad u Žumberku više ne bude potomaka žumberačkih uskoka. Želja mi je da i ova knjiga tome doprinese, kao svedočanstvo o žumberačkim uskocima u proteklim vekovima i izvor saznanja o njima u vremenu koje dolazi.

Prilozi

»IDEOLOG« ŽIVKO KUSTIĆ O SRBIMA U ŽUMBERKU

Ne želim da se upuštam u ono što se sa Žumberkom dešavalo u vreme raspada »omražene« Jugoslavije, ali ponekad se nađu kratki članci u kojima, »posebno vešti pisci« visokog ideološkog nivoa, uspevaju da napišu, to jest »udrobe«, sve i svašta. Takvog pisca i ideologa, Živka Kustića, nažalost smo već sreli. Zbog veštine da obmane i prevari sve živo i mrtvo, da napiše i ono što »nikad, niko i niđe nije ni čuo ni vidio, ni pročitao« pa ni on sam, on je u stanju da »prevari i samog sebe«, a to, priznaćete, nije baš zanemarljiva veština.

Da ne dužim, vele(ne)časni Živko Kustić je bio veoma aktivan u vreme zaoštavanja stanja u Jugoslaviji i posle njezinog raspada. Hijene su dočekale svoj trenutak. U jednom od tih članaka Kustić je napisao i ovo: »Ali svi su Žumberčani Hrvati, osim nekoliko obitelji u župi Radatovići. Kada govorimo o porijeklu njihova srpstva ne dovodimo u pitanje njihovo pravo da budu Srbi, ali je činjenica da to nije srpstvo od vremena doseljavanja, već da je za vrijeme stare Jugoslavije u jedno doba nabujalo pozivajući se na tri prsta«. Na to je Kustiću argumentovano odgovorio Žumberčanin Nikola Pavić.

U drugom članku: »Tko želi prodati Žumberak Srbima«, s podnaslovom: »Kako šaka prosrpski orjentisanih ateista i Jugoslovena, odričući Žumberčanima Hrvatsko podrijetlo, želi Žumberak prebaciti u Sloveniju, kad već ne može u Srbiju«, Kustić piše:

»Teško je bilo biti Hrvat. Još teže hrvatski grkokatolik. Stalno je trebalo nekome dokazivati što jesi, a što nisi. Uvijek su te stranci s drugima miješali i čudili se što ti svakako hoćeš biti drugačiji. Zato su Hrvatski slabići, naivci i romantičari prelazili u Jugoslovene. Bilo im je neugodno i neprilično dokazivati da to nisu, a oni 'plemenitiji' među takvima su još sebe uvjerovali kako su širokogrudiji, humaniji, svijetu otvoreniji od onih što se baš upiru biti Hrvatima. Najizdržljiviji među Hrvatskim Žumberčanima, grkokatolici, po sličnom su postupku prelazili među neodređene, šutljive, koji ne vole isticati što su ni tko su; tek nešto njih među Jugoslovene, sasvim malo njih među Srbe, među ateizirane pravoslavce. Ističem ovo 'ateizirane', jer doista među praktičnim vjernicima grkokatolicima ne nađoh takvih koji bi se smatrali pravoslavicima. Samo među onima od njih koji niti u Boga veruju, nit djecu krste, niti se u svoje crkve okupljaju nađoše se rijetki koji ističu da nisu grkokatolici nego baš srpski pravoslavni. To bi, uostalom, moglo biti njihovo privatno pravo kad ne bi htjeli i sve druge Žumberčane grkokatolike takvima predstavljati i tim putem voditi.

I sve to baš sada ne bilo aktualno da neki od takvih ateiziranih Žumberčana grkokatoličkog podrijetla ne pokušaše čak mijenjati granicu između Republike Slovenije i Republike Hrvatske, prevlačiti dio Žumberka iz Hrvatske u Sloveniju – kad već ne mogu u Srbiju. Uostalom, time dađoše malen, ali vrlo prepoznatljiv znak, da je riječ o ljudima kojima nije stalo do toga da budu baš Srbi nego im je najvažnije ne biti Hrvatima. Tako mi jednom za neke slične na Kordunu čestiti pravoslavni svećenik reče da oni zapravo nisu Srbi nego protuhrvati.

Razumije se da između Republike Slovenije i Republike Hrvatske ne može biti ozbiljniji spor zbog granice na Svetoj Geri. Nije Slovenija luda sporiti se zbog nekoliko stotina metara suhe planine. Niti joj treba posmatračnica nad Hrvatskim područjem kakva je trebala žandarskoj jugoslovenskoj vojsci da s visoka motri zagrebačku okolicu uvijek punu nepokornih i Jugoslaviji opasnih Hrvata. Dotle Slovenija ipak ne namjerava poći.

Zato ovdje nije riječ o razmatranju političkog spora dviju država nego je riječ o osobitom primjeru prepoznatljivosti Hrvatskog bića, o po-

sebnoj mogućnosti kako je teško biti Hrvat, kako to uopće ne može biti netko tko se boji razmišljati, razlikovati se od drugih, a istodobno biti svima otvoren.

Nevolja je u tome što se moraš razlikovati, a ne smiješ niti možeš živjeti od razlika nego od sadržaja, od vlastitih narodnih i kulturnih vrijednosti.

Kad se jednom u Varšavi nađoh među poljskim svećenicima koji nikako da shvate kako je nama Hrvatima u odnosu na Srbe, sjetih se postaviti im pitanje: kako bi njima bilo da između Poljske i Rusije nema državne granice, a Rusi da se šetaju po Poljskoj i da govore jezikom koji se od poljskog jedva razlikuje? Užasnuli su se. Barem na trenutak povjerovah da su shvatili kako je nama Hrvatima važno upozoravati na razlike, sve do slaganja pozamašnog 'Razlikovanog riječnika'.

Što si nekome sličiji to ti je opasniji – ako ti dobro ne želi. Poznato je da je antikrist najopasniji kad je Kristu naizgled najbliži; da je pravi zlikovac najopasniji kad se uljudno i naoko vrlo humano i kulturno ponaša.

No, ovdje ne može biti riječ o zlu i dobru nego jednostavno o tome da smo susjedima vrlo slični, te nas stranci teško razlikuju, sve dok nas doista dobro ne upoznaju. Na Žumberku je ta sličnost veća, i stoga mnogo opasnija, nego drugdje u Hrvatskoj. Stoga je ondje i potrebnija prava i točna spoznaja o vlastitom biću.

Još i danas ima u njemačkim školama vrlo odgovornih prosvjetnih radnika, voditelja općinskih i pokrajinskih školskih ureda, koji nas uvjeravaju kako oni dobro znaju da Hrvati i Srbi govore istim jezikom pa se čude što uporno tražimo na hrvatskom, a ne na srpsko-hrvatskom ili hrvatsko-srpskom jeziku. Tu sličnost jezika postaje opasna politička zamka.

Na Žumberku Hrvati nisu Srbima slični samo po jeziku nego i po crkvenom obredu. Zato ih je još teže razlikovati. Bolje reći: zato je ondje onima koji nas mrze još lakše u mutnom loviti. No, kao što se nećemo odreći svoga jezika zato da bismo se bolje razlikovali od Srba, tako se ni grkokatolici ne odriču svoga istočnog obreda zato da bi svima bilo jasnije kako oni nisu Srbi. Istina je da Hrvati i Srbi govore vrlo sličnim jezikom, a ipak su dva vrlo različita naroda. Istina je, također, da grkokatolici Žu-

mberčani (kao i grkokatolici Ukarajinci, Rusini, Makedonci i drugi) slave Boga istočnim obredom koji je gotovo jednak, što znači barem sasvim sličan, onome obredu kojim Boga slave pravoslavni Srbi i drugi pravoslavni, ali oni, grkokatolici, ipak nisu pravoslavni, nego pravi pravcati katolici u punom jedinstvu vjere i Crkve s rimokatolicima u zajedništvu s rimskom crkvom koju predvodi nasljednik apostola Petra, Rimski papa!

Kao što se Hrvat srđi kad ga stranac zbog, sličnog jezika sa Srbima, proglašuje Srbinom ili Jugoslovenom, tako i grkokatolički Žumberčanin s pravom protestuju kad ga čak poneki rimokatolički Hrvat smatra pravoslavnim i stoga Srbinom zbog toga što se križa s tri skupljena prsta, što u nekim župama još slavi Božić trinaest dana poslije, što se pričesćuje kvasnim kruhom i uvijek pod obje prilike, što među njegovim svećenicima, uz neženje, ima i onih koji su prije ređenja zakonito oženjeni, te i dalje žive u zakonitim brakovima. Sve to nisu oznake pravoslavlja nego odlike istočnog obreda i istočnog katoličkog crkvenog prava koje rimski papa, vrhovni poglavar svih katolika na svijetu, priznaje i blagosivlje!

Pravoslani nisu oni što se sa tri prsta križaju i što slave Božić trinaest dana kasnije – jer ima takvih i među katolicima – nego oni koji ne održavaju jedinstvo s Petrovim nasljednikom u Rimu.

Takodjer: pravoslavlje nije znak srpstva, jer pravoslavni su Rusi, Makedonci i drugi. A među Srbima ima mnogo nepravoslavnih – nekrštenih.

Ostaje otvoreno pitanje zašto crkva u Hrvata dopušta da većinski rimokatolički vjeroučenici sve to ne saznaju na svom vjeronauku! Zašto ih svećenici ne nauče da ima Hrvata katolika koji se križaju sa tri prsta i slave Božić kasnije i imaju oženjene svećenike.

Bilo bi to ne samo za opću vjersku kulturu nego za čvrstoću i jedinstvo hrvatskoga naroda, osobito na toj uskoj traci između Bosne i Slovenije, gdje su nam 'ostaci ostataka' najtanji i ovaj put takodjer ugroženi.

Žumberak, sa svojim grkokatolicima, baš na tom mjestu domovine pokazuje kako je teško i odgovorno biti Hrvat, kako se to, zapravo, i ne može biti bez ozbiljnog poznavanja svog nacionalnog bića sa svim njegovim bogatsvima i inačicama, sličnostima i razlikama, plodovima duha u stvaralaštvu Istoka i Zapada. Za površne, neuke, posebno za one koji ništa ne žele učiniti, jer misle da sve oduvijek znaju, nemoguće je takvo

prosvijetljeno Hrvatsvo na koje su Žumberčani od davnine prisiljeni. Grkokatolički Žumberčanin ne može biti ovca koja slijedi svoje stado i ovna predvodnika bez potrebe da razmišlja i izabire put. On mora znati svoje posebnosti i svoj identitet da bi znao kojim će smjerom. To je, zapravo, sudbina svih Hrvata. Ne biti stado koje se pretvara i u čopor nego zajednica prosvijetljenih. Providnost koja vodi povijest, Hrvatsku je tako pluralistički tkala i odgajala. Bilo bi teško vraćati se od razine mudre nacije na razinu tupoga čopora...«⁸¹

Ne bih se upuštao u raspravu i spuštao na nivo klerofašistoidne ideologije, ali za potrebe ove knjige Kustićevo »traktat« je kao naručen. Napisao je on bezbroj ovakvih i sličnih bestidnosti, ali će se čitalac složiti da ova odražava svu sramotu i bestidnost unijaćenja i odnarođivanja žumberačkih uskoka, Srba i pravoslavaca. Članak je toliko destruktivno i anticivilizacijski napisan da bi se njegovom analizom mogle objasniti mnoge zablude, neistine i zločinačke namere ne samo prema žumberačkim uskocima već i šire. Ali kometar bi u tom slučaju bio neuporedivo duži od članka. Zbog toga ću se, u obilju zla, mržnje i svega najgoreg što mogu da proizvedu poremećeni umovi, ograničiti samo na ono najgore.

Najgore od najgoreg je poslednja rečenica. »Bilo bi teško vraćati se od razine mudre nacije (hrvatske, *prim. autora*), na razinu tupoga čopora (srpske nacije, a ako nije srpska, koja je onda?). Ako to nije fašizam najgore vrste, ako to nije vokabular nacista, ustaša i inih izroda hrvatskog naroda, onda oni ili nisu postojali ili je to autorizovano i zaštićeno delo Živka Kustića.

Na redu je »velika« misao »da su Žumberčani oduvijek prisiljeni na takvo prosvijećeno hrvatsvo«. Biću kratak: jadno je takvo prosvijećeno hrvatsvo, i ne samo hrvatsvo, nego i srpstvo i bilo šta drugo na ovom svetu, na šta je čovek prisiljen.

Samo po sebi nameće se i pitanje kako je moguće biti tako »prosvijećeni Hrvat«, kakvim sebe drži Kustić, a istovremeno tako malouman i besraman pa tvrditi da krštenje s tri prsta, Božić po starom kalendaru, istočni obred, ženjeni sveštenici i sve što je pravoslavno nije obeležje pra-

---

81 »Globus«, 9. oktobar. 1992.

voslavlja, u stvari, možda jeste kod Rusa i Makedonca, ali nije kod Srbina ako nije »sjedinjen s papom«.

Ono o dilemama kod Poljaka i Nemaca o jezičkim (i drugim) sličnostima između Hrvata i Srba je pričica za malu decu, koja ne znaju šta je dvesta kila – pa uzmu i odnesu. Kad su u pitanju odnosi Poljaka i Rusa, poljski i ruski jezik se, za razliku od hrvatskog i srpskog koji se i po Živku Kustiću jedva razlikuju, razlikuju mnogo više, a i istorija im je mnogo drugačija. A kad su u pitanju Nemci, Kustićeva pričica je nedovršena. Znaju Nemci da Srbi i Hrvati govore istim jezikom i na to su nas dugo upozoravali, zapravo dok je to imalo smisla. Nije Vuk Stefanović Karadžić u Beču i u Nemačkoj razgovarao s Perom Djetličem, nego s Geteom, Slovencem Janezom Kopitarom i drugim jezikoslovcima. Kao diplomata razgovarao sam o nastavi u školama za »našu« decu u Austriji (za vreme Jugoslavije) i u Nemačkoj u vreme kad »omražene« Jugoslavije više nije bilo. Uz ironičan smešak su i Austrijanci i Nemci ukazivali na sličnost (istovetnost) jezika kojim govore Srbi i Hrvati i na besmislenost insistiranja na razlikama. Kad su Nemci mene i mog hrvatskog kolegu (u diplomatskoj službi) pitali kojim jezikom razgovaramo, meni je bilo lako. Rekao sam ono što sam oduvek mislio: »Ja, po mom dubokom ubedenju, govorim srpskohrvatskim, a moj hrvatski kolega, hvatskosrpskim jezikom. Pošto takav, zajednički jezik, zavaljujući »mudrim« nacionalističkim politikama više (zvanično) ne postoji, ja sam 'prisiljen' da govorim srpskim, a moj kolega hrvatskim jezikom«. Inače, moj hrvatski kolega nikada nije rekao »podrijetlo«, mešao je hiljade i tisuće, topništvo i artiljeriju (to najkasnije od Napoleona nije isto), pitao me da li ćemo se videti na tom i tom prijemu, jer za »domjenak« nije ni znao, itd. A kad bi Nemci otišli, slatko bismo se smejali, a moj kolega, bi oterao u materinu one koji »izmišljaju novi hrvatski jezik«.

Što se tiče »ateiziranih«, što će reći nevernika među Srbima, zaista ih ima i zbog toga bi sve Srbe i sve srpsko trebalo pod hitno poslati na »lo-maču« ili u »pakao«, kad se ne bi postavilo pitanje šta da se radi s takvim Hrvatima, počev od samog Josipa Broza, Stipe Mesića, Ive Josipovića, Zorana Milanovića...?

I na kraju, nešto što je opako koliko i primitivno i tupavo. Kustić je napisao: »Poznato je da je Antikrist najopasniji kad je Kristu naizgled najsličniji; da je pravi zlikovac najopasniji kad se uljudno i naoko vrlo humano i kulturno ponaša«.

Kustićevo poređenje Krista i Antikrista je, po mom dubokom osećanju, »s one strane normalnog«. Žumberački uskoci su imali posla s dosta »antihrista«, ali je jedan od najopasnijih Živko Kustić, antihrist u odori grkokatoličkog popa.

Što se tiče Jugoslavije i jugoslovenstva, ostaće to u istoriji kao svetlo civilizacijsko dostignuće, kao i svi oni koji su iskreno voleli i bili odani svojoj zemlji, bez obzira na veru i naciju. Žumberčani u tom pogledu spadaju među one naskrenije odane Jugoslaviji.

Na kraju ovog »neveselog« poglavlja želeo bih da naglasim da nisam srećan što postoje ovakvi tekstovi, posebno ljudi koji ih pišu, kao i da bih bio mnogo srećniji da nisam morao da se s njima bavim. Bio je to za mene izuzetan napor.⁸²

---

82 Istine radi ukazujem da nisam uspeo da pronađem i obradim Krijesove iz 1980, 1981. i 1984. godine.

AUTOR O SRBIMA U ŽUMBERKU

Jugoslavija je počela da se raspada, došlo je vreme zla i nasilja, vreme najlošijih ljudi i njihovih još lošijih namera. U okviru »etničkog prebrojavanja i vrednovanja doprinosa zaštiti i napretku srpstva«, počeli su neki, mahom istoričari i novinari, naravno »na mig« nadležnih ideologa i političara, da se prisećaju i Žumberka i Žumberčana i Srba u Beloj krajini, sa stanovišta: kakvi su i da li su uopšte Srbi? Ako nisu Srbi, kakvi bi trebalo da budu, naravno po njihovim merilima. Bilo mi je teško. Gubitak Jugoslavije doživeo sam kao ličnu tragediju i nenadoknadiivi gubitak za sve koji su je voleli, a takvo pisanje o mom rodnom kraju i sunarodnicima kao bacanje soli na »živu ranu«.

S obzirom da sam bio aktivni oficir, nisam imao pravo da se pojavljujem u javnosti bez odobrenja pretpostavljenih. Ipak, usudio sam se da napišem pismo »Politici ekspres«, jednoj od »vodećih kuća u promociji politike i ideologije vladajuće dinastije Milošević«. Mislim da sadržaj pisma pokazuje da sam i kako sam i tada razmišljao o problemima o kojima danas pišem, konkretno o srpskom narodu u Žumberku

»Poštovani glavni i odgovorni uredniče,

Molim Vas da na stranicama jednog od izdanja vaše kuće objavite i ovo pismo, jer su razni autori, pišući o problemima Srba u Hrvatskoj, u Politici i Politici ekspres, u više navrata ponavljali konstataciju da kod najvećeg broja Srba u današnjem Žumberku ne postoji svest o svom (srpskom) poreklu i slično. Kao ilustraciju navodim članak u u Politici ekspres

»otimanje velikana« od 27. decembra 1990. godine i članak u Politici od 9. avgusta ove godine.

Razume se, ne pišem zato što je to objavljeno u izdanjima NIP Politika, već što su takve konstatacije odraz u mnogome pogrešnih shvatanja i lakonskih i tendencioznih zaključivanja. Ja sam svestan da bi u Žumberku mnogi, ako biste im postavili pitanje šta su i kojoj naciji pripadaju, zbunjeno zastali, a možda i dali odgovor koji bi bio u prilog iznetoj tvrdnji. Istovremeno, pouzdano znam da je kod većine Srba – Žumberčana živ osećaj i svest o svom nacionalnom poreklu i pripadnosti

Takodje, ukazujem da, ako je nacionalna svest kod dela Srba u Žumberku potisnuta i narušena, onda je to u manjoj meri posledica njihovih slabosti, a u mnogo većoj meri posledica pritisaka i izostanka skoro svake organizovane veze s matičnim narodom. Posebno je tužna činjenica da je ta briga izostala upravo u Jugoslaviji, podjednako u onoj prošloj i ovoj sadašnjoj, kad su za to postojali svi uslovi, utoliko pre što je srpski narod u Žumberku – verovatno kao nijedan drugi – Jugoslaviju prihvatio i doživljavao kao svoju, svestan da bez Jugoslavije, kao takav, nema nikakvu budućnost. Častan izuzetak predstavljaju istraživanja Jovana Cvijića i Alekse Ivića, koja nude dragocene podatke i činjenice o naseljavanju Srba u Žumberak, koji su, nažalost, do današnjih dana Srbima u Žumberku ostala nedostupna. Zahvaljujući tim istraživanjima saznao sam da su među prvim Srbima, doseljenim u Žumberak 1530. godine, bila i nekolicina s mojim prezimenom.

U vezi s tim, u nadi da će Matica srpska, Srpska akademija nauka i umetnosti, Ministarstvo za veze sa Srbima i pojedinci učiniti više na jačanju veze sa Srbima u Žumberku i oživljavanju njihove nacionalne svesti (ako već nije kasno), sa svoje strane ukazujem na neke činjenice o kojima bi trebalo voditi računa.

O prošlosti Srba u Žumberku, njihovoj borbi za očuvanje nacionalnog identiteta i pritiscima kojima su kroz vekove bili izloženi, veoma malo se zna i proizvoljno zaključuje.

Srbi u Žumberku, znam to na osnovu vlastitog iskustva, nikad poreklo i nacionalnu pripadnost nisu shvatali kao »zanimanje«, nešto zbog čega bi se i po čemu bi se trebalo i moralo razlikovati od drugih, između

ostalog i zbog toga što izražavanje svoje nacionalne svesti i osećanja na tim prostorima nikad nije predstavljalo »preporuku za život i sreću«

U Žumberku je oduvek većina živela, bolje rečeno preživljavala na ivici egzistencije, što je upućivalo na saradnju i dobre odnose sa svima koji su za to pokazivali i malo dobre volje. Otuda je Srbima Žumberčanima svojstven, s jedne strane, veoma visok stepen tolerancije i fleksibilnosti u odnosima s pripadnicima drugih naroda, a s druge oprez u izražavanju vlastitih (nacionalnih) osećanja i vrednosti.

Zbog toga bi o Srbima u Žumberku trebalo manje suditi na osnovu toga koliko oni javno izražavaju svoj nacionalni identitet, a više po tom što su – sem veoma retkih izuzetaka, uvek umeli da se distanciraju i suprotstave iracionalnom šovinizmu, koji se neretko iznedrivao u krilu susednih naroda i koji je sada ponovo na sceni.

Zbog toga Srbi u Žumberku, kao i mnogo puta do sada, nemaju mnogo izbora u pogledu preživljavanja i suočeni su s dvema mogućnostima. Jedna je da, prepušteni sami sebi, otvoreno brane svoja nacionalna prava (koja, usput budi rečeno, nikada nisu ni uživali), što bi moglo da znači biti fizički ugrožen i morati napustiti svoja vekovna staništa. Druga mogućnost je racionalisati do krajnjih granica, svoja osećanja i »sve svoje čuvati u sebi« pa produžiti tanku, ali ipak kakvu-takvu nit života, tamo gde života, pre njihovog dolaska u Žumberak, nije ni bilo. Za nas, koji u Žumberku imamo još samo groblja i uspomene, to je jedina nada da ćemo, u neko bolje i srećnije vreme, kada zli i zlo kažu i urade sve što su imali da kažu i da urade, imati još prilike da obiđemo groblja i oživimo uspomene.

U to ime bih zamolio sve one, koji izriču svoj sud o nacionalnoj svesti Žumberčana, da budu oprezniji i da svoje teze provere tamo gde o nacionalnoj svesti i identitetu Srba u Žumberku svedoče njihova imena, prezimena, jezik, kultura i verski i drugi običaji.

S poštovanjem,

Dragan Vukšić, pukovnik JNA

N. Beograd, Treći bulevar 76/6

Eto, to sam napisao i potpisao se punim imenom, prezimenom, činom i adresom. Ni danas ne bih promenio ni slovo.

JOVAN HRANILOVIĆ

Kad sam već izdavaču predao rukopis ove knjige, posvetio sam se izučavanju lika i dela Jovana Hranilovića i ubrzo došao do takvih saznanja zbog kojih sam rešio da ukratko prikažem Jovanovo »pevanje i učenje« o ključnim sadržajima kojima se ova knjiga bavi.

Jovan Hranilović rođen je 18. decembra 1855. u Kričkama, u Dalmaciji, u pravoslavnom mestu u kojem je bilo i ima i pounijaćenih, zbog čega je njegov otac tamo i bio grkokatolički pop. Rođen je kao blizanac s bratom Nikolom, a imao je i mlađu setru i brata. Zanimljivo je da je otac nekoliko minuta starijeg sina Nikolu odredio da bude sveštenik, a da su se Jovan i mlađi mu brat za to odlučili sami.⁸³

Značajno je da ni pop Nikola Hranilović nije bio samo običan pop, o čemu svedoči i dosad malo poznata činjenica da je bio »pristalica južnoslovenskog jedinstva i Ilirskog pokreta te pod pseudonimom Vladimir Žumberčanski i Ljubomir Slavjančić objavljivao pesme na slaveno-ruskom jeziku u »Danici«, pod Gajevim uredništvom, u »Bačkoj vili«, koju je uređivao Petar Jovanović, i u drugim časopisima. Međutim, pesme koje je slao »Zori dalmatinskoj«, cenzura nije propuštala.⁸⁴

---

83 Nema mnogo podataka o Jovanovom odnosu s porodicom, sem da je mnogo voleo mladeg brata Vladislava i da ga je njegova prerana smrt teško pogodila. Inače i nekoliko minuta stariji i nekoliko godina mlađi brat bili su i ostali samo »obični« popovi.

84 Šire o porodici i samom Jovanu Hraniloviću videti u »Žumberačkom kalendaru«

Viktorija Risaković čak kaže da je Nikola Hranilović bio »rob svoje sveštene dužnosti, koja mu je sputavala svaki polet pesničke duše i krunjila radost života«, kao i da je Jovan »nasledio očeve umne, pesničke i rodoljubive odlike, odvažnost i junačko, muževno srce, a od majke sanjarsku prirodu i altruističku dušu«⁸⁵.

Što se Jovana Hranilovića tiče, dolaskom u Novi Sad nastupile su za njega sasvim nove okolnosti. Upoznao je srpski narod, političke, društvene i kulturne prilike srpskog, ali i drugih naroda u Vojvodini i Srbiji. Otvorili su mu se novi vidici i perspektive. Među srpskim književnicima, pesnicima, kulturnim i javnim radnicima i političarima našao je trajne i iskrene prijatelje, sagovornike i partnere.

U Novom Sadu je ostao do smrti, 5. avgusta 1924. godine. Novosadska sekcija Jugo-slovenskog novinarskog udruženja, čiji je bio osnivač, podigla je Jovanu dostojan spomenik na novosadskom groblju, s uklesanim stihovima:

Ne, Ti za nas nikad umro nisi,
Mi tek oku iščeznusmo Tvomu,
Dok nas traje, uza nas i Ti si,
Prorok našem jugu Slavenskome.

A Ljubomir P. Nenadović je Jovanu i njegovim pesmama posvetio stihove:

Nije umro, niti će umreti,
Čije pesme žive među nama,
Ni smrt sama ne može uzeti,
Lepi život besmrtnim pesmama.

1968, str. 95-104.

85 Viktorija Risaković je bila najbliži saradnik i biograf Jovana Hranilovića, Spomenica, str. 20

Kao što sam rekao u uvodnom delu, pošto sam proučio lik i delo Jovana Hranilovića, grkokatoličkog (unijatskog) sveštenika, pesnika, književnika, pozorišnog kritičara, prevodioca i istaknutog političara, ostao sam zapanjen. Postavio sam sebi bezbroj pitanja na koja ću pokušati da odgovorim u posebnom tekstu o njegovom liku i delu. Kako je moguće da se grkokatolički sveštenik bavi i skoro svim drugim oblastima društvenog života i aktuelnim problemima svog vremena, da kao sveštenik (duhovnik) zauzima političke i ideološke stavove neprihvatljive za carsko-kraljevske (habsburško-ugarske vlasti), a o svojim pretpostavljenima u crkvenoj organizaciji da i ne govorim, a da ipak opstane i ceo život ostane deo te organizacije? Zatim, kakav je bio (unutrašnji) odnos i da li je postojao sklad između sveštenika (duhovnika) i onog drugog, pesnika, književnika, novinara, političara; zbog čega je delo Jovana Hranilovića tako malo poznato?

Na kraju ove knjige navešću samo one Jovanove stihove kojima su Mate Ujević⁸⁶ i Franjo Malin⁸⁷, obojica Hrvati i rimokatolici, pišući o veličini lika i dela Jovana Hranilovića, obrazložili njegovo shvatanje i razumevanje, smisla i uloge, odnosno zloupotrebe vere:

Podmetnuše vjeru – ali vjera prava
Tekar se po bratskoj ljubavi poznavaju.

(...)

I tko vjerom razdor među braćom sprema,
Taj u svome srcu prave vjere nema.
Svakom njegovu vjera, nek ostane sveta
Pravoj vjeri ljubav mora da je meta.

A šta je Jovan mislio o jednoj od centralnih tema ove knjige, zbuopotrebi vere i crkve, prljavoj i genocidnoj »raboti« unijaćenja, svedoče tri poznata slučaja. Njegov pretpostavljeni, križevački vladika (biskup) J. Drohobec-

---

86 Mate Ujević, hrvatski književnik, doktorirao je tezom: »Jovan Hranilović (prilog za povijest hrvatske poderne)«, Zagreb, 1933.

87 Franjo Malin je u »Hranilovićevoj Spomenici«, Novi Sad, 1925, objavio prilog: »Pesnik ljubavi i sloge Jugo-slovenske«.

ki, obavestio ga je da se celo selo L. u Sremu (čak 1.400 duša) interesuje za prelazak u uniju. Zbog udaljenosti ne mogu da dođu u Križevce pa ih je on uputio na Novosadski parohijalnu ured, a njemu naređuje da »nastoji kako bi u tim ljudima pobudio i pojačao volju za pristupanje k svetom ujedinjenju«.

Jovan je na to regaovao u stilu svojih stihova: »Kako može tražiti od mene da sijem mržnju među jednokrvom braćom? Kao da nas ne bije već dosta zla s te strane, a svoje odbijanje je obrazložio uverenjem: »Tko ne poštuje i ne ljubi vjeru svojih otaca, ne može nikako poštivati vjeru tuđu, nepoznatu«.

U drugom slučaju, nadbiskup Vrhbosanski obavestio je Jovana da je inteligentni i obrazovani stariji iguman iz Srbije prešao u manastir u Sremu, gde čeka rešenje svoje molbe da bude primljen u unijatsku crkvu. Jovan treba da ga primi i sagleda kojim motivima se rukovodi, s obzirom da bi se pod stare dane odrekao svoje crkve. Jovan je primio igumana i ukazao mu da njegove namere nisu časne, tako da se ovaj rasplakao i tražio oprost što je tako nešto i pomislio.

I treći primer je isti, samo što je bio u pitanju pravoslavni sveštenik iz Novog Sada koji je, navodno s celom porodicom, želeo da pristupi unijatskoj crkvi. Vrhbosanski biskup je ovu stvar smatrao zavišenom i obavestio Jovana da tom popu nađe prostor, nabavi potreban crkveni pribor pa da, kad sve bude gotovo, s »novopečenim« unijatskim popom i porodicom dođe u Sarajevo i prisustvuje svečanom činu.

Nije poznato šta je Jovan rekao, ali se zna da je primio popa i porodicu i da su mu, posle višečasovnog razgovora, plaćući oni ljubili ruku, a da Vrhbosanskog biskupa nije udostojio ni odgovora.⁸⁸

A o odnosima i slozi Srba i Hrvata, njegovoj životnoj želji i verskoj, ideološkoj i političkoj preokupaciji, jasno govore ovi stihovi:

Nazivo se brate Srbom ili Hrvatom,
Samo tvome bratu dobrim budi bratom,
Dva su nam barjaka, al obadva sveta,
Dva su nam imena, ali ista meta,

---

⁸⁸ Videti šire u *Spomenici*, str. 29-30.

Ciljevi su naši zajednički čisti,
 Dušmani su naši zajednički isti;
 Oružje nam jedno: naša bratska sloga,
 Iskrena nam ljubav jednog za drugoga.
 One, koji su radili suprotno, Jovan je »žigosao« ovim stihovima:
 Oj na srcu mome ljuta gori rana,
 Jedna ljuta rana, svim nam dobro znana;
 Mislili smo davno, zarasla je veće,
 Krv da iz nje curkom više teći neće,
 Al ih ima jošte, žalosna im mati:
 Nebraće međ braćom Srbi i Hrvati,
 Niti vide kamo bratski razdor vodi,
 K crnom grobu naše sreće i slobode...

Spomenuti Franjo Malin je posle ovih stihova napisao: »Hranilović je, kao što je i sasvim prirodno, smatrao Srbohrvate središtem jugoslovenske zajednice. A kad bi se baš hteli baviti jednim izlišnim poslom, te Srbe i Hrvate izdiferencirati, teško bi se moglo reći kome Hranilović više pripada. On je zajednički, jer je Jugosloven umom i srcem.«⁸⁹

Ukazujem i da je Jovan Hranilović, kao sveštenik, već 1884, u časopisu »Obzor« vodio srpsku rubriku, baveći se srpskim problemima, pre svega odnosom i saradnjom Srba i Hrvata, kao i da je njegovo pisanje naišlo na opšte priznanje. To je od njega zahtevao još jedan Žumberčanin, hrvatski istoričar Tadija Smičiklas.

Umeo je Jovan da se cinično naruga jezičkim raspravama i sporovima među Srbima i Hrvatima i da direktno ukaže kome to odgovara, kao u pesmi »Poslušajte ljudi«.

Poslušajte ljudi čuda golemoga:
 Prepiru se ljuto dva premudra brata,
 Jel Srbinu Hrvat oduzeo jezik,
 Ili ga je »ukrao« Srbin od Hrvata?

Slušala ih mala na grančici ptica,
Čudnu braću pjesmom miriti je stala;
Komu ptica pjeva? – Zgledaše se oba,
I opet se mudra braća pohrvala.

Sve to gleda gordi Arpadov potomak,
Namiguje Nijemcu, i oba se smiju:
Lako nama, Švabo, kraj takove braće,
Što ostaju slijepi kraj zdravih očiju.

Prepiru se, kome ukraden je jezik,
A ni jednog od njih ne vidimo nijema;
Đe u svakog tolik ostao je jezik,
Tu o kakvoj šteti, ni govora nema.⁹⁰

A svom imenjaku, velikom prijatelju i istomišljeniku, pesniku Jovanu Jovanoviću Zmaju, povodom 50. godišnjice književnog rada, Jovan je posvetio sledeće stihove:

Vidjeti će, šta sad vidjet neće,
Da bez sloge Srpstva sa Hrvatstvom,
Nevolje nam sve će biti veće.
A tvoja će na visinah duša,
Biti istom onda umirena,
Kad doživi osvit boljih dana,
Naroda nam obiju plemena.

Izlišno je da na ovom mestu postavim pitanje: znaju li ovo križevački i drugi popovi, hrvatska historiografija i ini, koji nastoje da zatru sve srpsko i sve u Jovanovom uskočkom Žumberku proglase hrvatskim?

---

90 *Spomenica*, str. 46

A moj najsnažniji utisak u vezi s tim Jovanovim stihovima mogao bih da izrazim jednostavnim rečima: apsurdno je da nisam znao da je ono čime sam se ja bavio dugo vremena i o čemu sam napisao stotine stranica, Jovan izrazio u stotinak stihova.

U znak zahvalnosti, želeo bih da u ovoj knjizi ostane zapisano i ono što je Jovan Hranilović napisao o sebi i svom životu u pesmi »Mojim prijateljima« i drugim pesmama:

Nikad srce tražilo mi nije,
Nit bogatstva, nit visoke časti,
Nit pogibah za strmim visinam,
Đe je lako pokliznut i pasti...

(...)

Kolko puta digoh ruku,
Da nepravdi na puta stanem.
Ili pobijedim ili panem.
I bilo je ljuta boja,
I bilo je teških dana,
Sva je povijest mog života,
Teškom borbom ispretkana.

(...)

Crne bure i olujne tame,
Gdje ni tračak nade nije blisto,
Znale su se oboriti na me,
Al poštenje ostalo mi čisto.

O svojim pesmama, najznačajnijem sadržaju i izrazu svog osebnog bića, u pesmi »Mojoj pjesmi«, Jovan je napisao:

I ja tebi vjeran ostao sam uvijek,
Pjesmo moja, hrame mojih ideala,
Nikada zbog mene na svetište tvoje,
Nije ni na časak tamna sijenka pala.

Ponosna i čista, nikada se nisi,
Nepravdi i sili pokloniti htjela,
Nit je podlost ikad, sa otrovom svojim,
K svetištu se tvome približiti smjela.

Posle ovoga, mislim, ne bi imalo šta više da se kaže sem hvala Jovane Hraniloviću!

BALAMANDSKI SPORAZUM

Sedmi Plenum Mešovite Komisije Teološkoga Dijaloga između Pravoslavne i Rimokatoličke Crkve (Balamand, Liban, 17-24. juna 1993).

UVOD

1. Na zahtev Pravoslavne Crkve prekinut je uobičajeni progres Bogoslovskega Dijaloga sa Rimokatoličkom Crkvom, kako bi se omogućilo preispitivanje prioriteta problema nazvanog »Unija«.
2. U osvrtu na metod nazvan »Unija« u Freisingu (juna 1990), izjavljeno je da: »Nju (Uniju) isključujemo kao metod iznalaženja Jedinstva, jer nije u saglasnosti sa zajedničkim predanjem naših Crkava«.
3. Što se tiče Katoličkih Crkava Istočnoga obreda, očevidno je da kao članovi Rimokatoličke (crkvene) Zajednice imaju pravo da postoje i deluju u pravcu zadovoljavanja duhovnih potreba svojih vernika.
4. Tekst sačinjen od Mešovite Komisije u Aricci (juni 1991), a dovršen u Balamand (juni 1993) propisuje metod koji usvajamo u okvirima današnjeg iznalaženja potpunog opštenja (κοινωνία), iznoseći time razloge zbog kojih se isključuje »Unija« kao metod.

5. Ovaj tekst se sastoji iz dva dela:
  - a) Eklisiološka Načela,
  - b) Praktični Kanoni

EKLISIOLOŠKA NAČELA

6. Razdvajanje Crkava Istoka i Zapada ne samo što nije ugasilo želju za Jedinštvom koje je hteo Hristos, već je naprotiv to stanje u tolikoj suprotnosti sa prirodom Crkve, da je za mnoge, veoma često, bilo prilika da dođu do izraženije svesti o neophodnosti ostvarenja toga Jedinštva, kako bi bili verni zapovesti Gospodnjoj.
7. Tokom vekova bilo je mnogo pokušaja za vaspostavljanjem jedinstva. U tu svrhu je korišćeno mnoštvo metoda, ponekad se pokušavalo saborski zavisno od političkog, istorijskog, bogoslovske i duhovnog stanja svake epohe. Nažalost, nijedan od pokušaja nije uspeo da uspostavi potpuno opštenje (κοινωνία) među Crkvama Istoka i Zapada, nego su, naprotiv, ponekad vodili ka učvršćivanju suprotnih stavova.
8. Na Istoku su u mnogim oblastima tokom prva četiri veka preduzimane inicijative koje su poticale iz unutrašnjosti nekih Crkava, kao i podsticajem spoljašnjih faktora za uspostavljanje opštenja (κοινωνία) među Crkvama Istoka i Zapada. Te inicijative, koje su dovele do ujedinjenja pojedinih zajednica sa Rimskom Katedrom, imale su za posledicu prekid opštenja (κοινωνία) sa njihovim Crkvama materama na Istoku. Na taj način su nastale Istočne Katoličke Crkve, i stvorilo se stanje koje predstavlja izvor sukoba i ogorčenja, pre svega za Pravoslavne, a onda i za Katolike.
9. Ma kakve da su bile namere i iskrene želje koje su izrazile neke od ovih unija sa Katedrom Rima, kako bi bile verne zapovesti Hristovoj: »Da svi jedno budu«, dužni smo da konstatujemo da vaspostavljanje Jedinštva među Crkvama Istoka i Zapada nije uspelo, i da se podela i dalje produžava zatrovana tim pokušajima.

10. Ovakva situacija stvorila je, zaista, napetost i suprotstavljenost. Tokom decenija u kojima su sledila unijaćenja, misionarska delatnost je nastojala da među svoje prinadležnosti uvrsti pokušaj prozelitizma drugih Hrišćana (pojedinačni ili grupni), kako bi im omogućila da se »vrate« njenoj Crkvi. Da bi ozakonili ovaj kurs izvorište prozelitizma Katolička Crkva, razvila je jednu bogoslovsku tvrdnju po kojoj se spasenje nalazilo isključivo u njenom naručju. Naravno, da bi osigurali spasenje »odvojene braće« dostigli su do te granice da ponovo krštavaju Hrišćane, i da prenebregavaju pravo na versku slobodu i čovekovo lično versko opredeljenje perspektiva za koju je ova epoha imala veoma malo osećaja.
11. S druge strane, neki politički organi pokušali su da povrate Istočne Katolike u Crkvu njihovih otaca. U tom cilju nisu oklevali, kada im se za to pružila prilika, da se koriste neprihvatljivim sredstvima.
12. Zbog načina na koji Katolici i Pravoslavni još uvek posmatraju jedni druge u okviru njihove veze sa tajnom Crkve, i razotkrivaju jedni druge kako smo to već opisali, a što je nazvano »Unija«, više nije moguće da bude prihvaćeno niti kao dosledan metod niti kao primer Jedinstva kojem teže naše Crkve.
13. Zaista, ponovno (uglavnom od početka Svepravoslavnih Samita i II Vatikanskog Sabora) otkrivenje i prihvatanje Crkve kao zajedničarenja (κοινωνία), koliko od Pravoslavnih toliko i od Katolika, radikalno su se promenili uslovi, a znači i temeljne pozicije. Obe strane priznaju da je ono što je Hristos poverio Svojoj Crkvi ispovedanje apostolske vere, učestvovanje u istim tajnama, prvenstveno u jedinstvenom Sveštenstvu kojega savršava jedinstvena žrtva Hristova, apostolsko prejemstvo Episkopa nije moguće da se smatra posedom samo jedne od naših Crkava. U ovim okvirima očigledno je da se svaki vid ponovnog krštenja isključuje.
14. To je razlog zbog kojeg se Pravoslavna i Katolička Crkva međusobno priznaju kao »sestrinske Crkve« koje su zajednički odgo-

vorne za očuvanje Crkve Božije u odanosti prema Božanskom Planu, a naročito u odnosu na Jedinstvo. Saglasno rečima Pape Jovana Pavla II, zajednički pokušaj sestrinskih Crkava Istoka i Zapada utemeljen na dijalogu i na molitvi, traga za savršenim i potpunim opštenjem (κοινωνία) koje neće biti niti absorbovanje niti stapanje, već susret u istini i ljubavi (upor. Slavorum Apostoli, br. 27).

15. Ukoliko ostanemo stabilni u nepovređenoj slobodi ličnosti i univerzalnoj obavezi da sledujemo odlukama savesti u pokušajima vaspostavljanja Jedinstva, shvatamo da ne treba da tražimo obraćanje lica iz jedne Crkve u drugu kako bi im osigurali spasenje. Problem koji se postavlja jeste: kako ćemo zajednički ostvariti ono što hoće Hristos za one koji su njegovi, i plan Božiji za Crkvu njegovu; i to kroz zajedničko traganje Crkava među njima samim, i u potpunoj saglasnosti o sadržaju vere i njene doslednosti. Taj pokušaj se nastavlja u okviru dijaloga koji se danas vodi. Ovaj tekst predstavlja neophodni stepenik ovog dijaloga.
16. Istočne Katoličke Crkve koje su želele da uspostave potpuno opštenje (κοινωνία) sa Rimskom Katedrom i da ostanu verne toj Crkvi, imaju pravo i dužnost da se povezuju sa ovom Crkvenom Zajednicom čiji su članovi. Svoj stav prema Pravoslavnoj Crkvi regulišu načelima formulisanim od strane II Vatikanskoga Sabora, i primenjivani od papa koji su u raznim od tada objavljivanim tekstovima razjašnjavali njihovu praktičnu doslednost. Stoga, ove Crkve treba da se prisajedine (koliko na lokalnom toliko i na univerzalnom nivou) u dijalogu ljubavi u okviru uzajamnog uvažavanja i uzajamnog poverenja koje je ponovo nađeno, i da uzmu učešća u bogoslovskom Dijalogu sa svim njegovim praktičnim posledicama.
17. U toj atmosferi, zamisli koje su prethodile i praktični kanoni koji će slediti takve su prirode u onoj meri u kojoj će biti od nas praktično usvojeni i verno čuvani kako bi doveli do jednog pravednog i konačnog rešenja poteškoća koje su ove Istočne Katoličke Crkve stvorile Pravoslavnoj Crkvi.

18. S tim u vezi, Papa Pavle VI je naglasio u svojoj besedi u Fanaru jula 1967.: »Očekuje se od poglavara Crkava njihovih jerarhi-ja, da uprave Crkve na put potpunog vaspostavljanja opštenja« (κοινωνίας). Dužni su da to učine međusobno priznati i međusobno uvažavani kao pastiri onoga dela stada Hristovoga kojeg im je On poverio, brinući se o povezanosti i umnoženju naroda Božijega, i izbegavajući sve što bi moglo da ga razaseje ili da izazove pometnju u njemu (Tom Ljubavi, br. 172). U ovom duhu Papa Jovan Pavle II i Patrijarh Dimitrije su zajednički precizirali: »Odbacujemo svaki vid prozelitizma, svaki stav koji bi bio ili bi se mogao smatrati nedostatkom uvažavanja drugoga« (7. decembra 1987).

PRAKTIČNI KANONI

19. Uzajamno uvažavanje Crkava koje se nalaze u teškim prilikama uvećaće se u onoj meri u kojoj one budu sledile sledeće praktične kanone.
20. Ovi kanoni neće rešiti probleme koji nas zaokupljaju ukoliko prethodno sa obe strane ne bude postojala želja za praštanjem, utemeljena na Evangeliju i u okviru čvrstog pokušaja obnove neprekidnom oživljavanju želje da nađu potpuno opštenje (κοινωνία) koje je postojalo među našim Crkvama tokom više od jednog milenijuma. Upravo ovde treba da posreduje s neprekidno obnavljanim intenzitetom dijalog ljubavi, jedini koji može da savlada međusobno nerazumevanje, i ono što je neophodno za produbljivanje Teološkoga Dijaloga klima za ostvarenje potpunog opštenja (κοινωνίας).
21. Prvi čin koji treba da se obavi jeste da okončamo sa svim onim što može da drži u životu netrpeljivost, prezir, i mržnju među Crkvama. Odgovorna načelstva (αρχες) Katoličke Crkve pomoći će u tom pravcu Istočne Katoličke Crkve i njihove zajednice, kako bi i one mogle da pripreme potpuno opštenje (κοινωνίας) između Pravoslavne i Katoličke Crkve. Odgovorna načelstva

- (αρχες) Pravoslavne Crkve treba da adekvatnim načinom deluju prema svojim vernima. Samo na taj način će se omogućiti suočavanje, s ljubavlju i pravdom istovremeno, s izuzetno komplikovanim stanjem koje se stvorilo u Centralnoj i Istočnoj Evropi, i za Katolike koliko i za Pravoslavne.
22. Pastirska preduzimljivost Katoličke Crkve, koliko latinske toliko i istočne, ne namerava više da čini da verni jedne Crkve »prelaze« u drugu Crkvu, odnosno, nema više za cilj prozelitizam koji bi sprovodila u krilo Pravoslavnih. Teži tome da odgovori duhovnim potrebama njenih vernika, i nema nikakvu želju za širenjem na štetu Pravoslavne Crkve. Unutar ove perspektive, a da ne bi postojao nikakav prostor za nepoverenje i sumnju, nužno je da postoji uzajamno obaveštavanje o raznim pastirskim programima, te da se na taj način može započeti i razviti saradnja između Episkopa i svih odgovornih naše Crkve.
  23. Istorija odnosa između Pravoslavne Crkve i Istočnih Crkava nosi tragove gonjenja i ogorčenja. Ma kakva da su bila ova ogorčenja i njihovi uzroci, ona ne opravdavaju nikakve vidove trijumfovania. Iz njih niko ne može da crpi slavu ili argumente, da optužuje ili da kleveta drugu Crkvu. Samo Bog poznaje svoje autentične mučenike. Kakva god bila prošlost, treba je prepustiti milosrđu Božijem, a sve Crkve treba da se trude kako bi sadašnjost i budućnost bili većma saglasni volji Hristovoj o onima koji pripadaju Njemu.
  24. Potrebno je da, i to sa obe strane Episkopi i svi odgovorni mudrijaški uvažavaju verske slobode vernika. Ovi poslednji treba da izražavaju slobodno svoje mišljenje kada se to od njih traži te da se organizuju u cilju toga. Verska sloboda, zaista, iziskuje da naročito u situacijama sukoba vernici budu u stanju da formulišu svoje opredeljenje, i bez spoljašnjih pritisaka odlučuju da li žele da budu u opštenju (κοινωνία) bilo sa Pravoslavnom bilo sa Katoličkom Crkvom. Verska sloboda bi bila prekršena ukoliko bi se, pod izgovorom ekonomske pomoći, težilo privlačenju vernika druge Crkve, npr. obećanjem pružanja pomoći u obrazovanju

ili materijalnim dobrima, u čemu oskudevaju u okvirima svoje Crkve. U sličnim situacijama treba da se organizuje zajedničkom saglasnošću socijalna pomoć, kao i za svaki vid humanitarne delatnosti, kako bi se izbeglo rađanje novih sumnji.

25. S druge strane, neophodno uvažavanje hrišćanske slobode jedne od najvrednijih darova koje smo dobili od Hrista ne bi trebalo da bude povod za primenu jednog pastirskog programa koji bi se odnosio i na vernike (ovih Crkava) bez prethodnog sporazuma s onim koji upravljaju ovim Crkvama. Ne samo svaki vid pritiska, bilo koje vrste da se isključi, nego i, uopšte, uvažavanje savesti, koje su pokrenute jednim pravim motivom vere, treba da predstavlja jedan od principa koji treba da usmerava pastirsku brigu odgovornih u dvema Crkvama i da biva predmetom njihovog sporazumevanja (upor. Gal. 5, 13).
26. Iz tog razloga treba da iznađemo i da otpočnemo jedan otvoreni dijalog, prvenstveno između svih onih koji »na liniji fronta« imaju odgovornost za Crkve. Upravitelji, takođe, neposredno zainteresovanih zajednica treba da osnivaju izomerne komisije, ili da učine efikasnim već postojeće u cilju pronalaženja rešenja konkretnih problema, kao i da primene ta rešenja u istini i ljubavi, u pravdi i miru. U slučaju da ne bude moguće postići saglasnost na lokalnom nivou, to iskrslilo pitanje treba da se podvrgne višim organima, formiranim pod vidom mešovitih komisija.
27. Sumnjičavost bi lakše iščezla ako bi dve strane osudile nasilje tamo gde ga neke zajednice sprovode nad zajednicama jedne sestrinske Crkve. Kako to traži Nj. Svetost Papa Jovan Pavle II (u svojoj poslanici od 31. maja 1999), neizbežno treba da se izbegava svaki vid nasilja i pritisaka kako bi bila uvažavana sloboda savesti. Upravitelji zajednica su nadležni da pomažu svojim vernicima u produblivanju (njihove) vernosti prema svojim Crkvama i svom predanju. Potrebno je da ih uče da izbegavaju ne samo nasilje fizičko i moralno, već i sve ono što bi moglo da vodi preziru drugih Hrišćana, i jednom negativnom mučeništvu koje bi ismejavalo delo spasenja, to jest izmirenja u Hristu.

28. Vera u svetotajinsku realnost za posledicu ima poštovanje svih liturgijskih obreda drugih Crkava. Upotreba nasilja za napuštanje nekog bogoslužbenog mesta protivureći ovome uverenju. Naprotiv, ono zahteva da se u određenim prilikama olakša vršenje bogoslužnja drugim Crkvama, a na osnovu sporazuma koji omogućava naizmenično služenje liturgije, u različito vreme u istom objektu. Osim toga, evangelska etika nalaže da se izbegavaju izjave i istupanja koja bi mogla da produže vek sukobu ili da šteti dijalogu. Zar nas Apostol Pavle ne nagovara da budemo gostoljubivi jedni prema drugima, kao što je to Hristos bio za nas na slavu Božiju? (upor. Rm. 15, 7).
29. Episkopi i Sveštenici imaju pred Bogom dužnost da poštuju vlast koju je Sveti Duh dao Episkopima i Sveštenicima druge Crkve, i, u tom cilju, da izbegavaju mešanje u duhovni život vernika te Crkve. Kada neka saradnja bude neophodna za njihovo dobro, zahteva se da je odgovorni usklade, postavljajući za ovu uzajamnu pomoć nepobitne temelje poznate svima i da deluju u kontinuitetu sa iskrenošću i čistotom, poštujući svetotajinski poredak druge Crkve.
- U okviru ovoga, takođe je neophodno (da bi se izbegla svaka zabuna i da se izgradi poverenje između Crkava) da se Katolički i Pravoslavni Episkopi iste oblasti sporazumevaju oko primene opštih pastirskih programa, koji imaju za posledicu stvaranje novih struktura u oblastima koje tradicionalno pripadaju jurisdikciji Pravoslavne Crkve. Sve to treba da bude u cilju izbegavanja paralelnih pastirskih akcija, koje bi ih ubrzo dovele u opasnost da postanu antagonističke ili neprijateljske.
30. Da bi se pripremili budući odnosi između dve Crkve, te da bi se, napokon, prevazišla prestarela eklisiologija vraćanja u Katoličku Crkvu (a koja je vezana za problem) ovaj naš današnji tekst treba da posveti posebnu pažnju pripremi budućih Sveštenika, kao i svih onih koji na bilo koji način učestvuju u nekoj od relevantnih misija, tamo gde je druga Crkva tradicionalno ukorenjena. Njihovo obrazovanje (εκπαίδευση) treba da bude

objektivno pozitivno prema drugoj Crkvi. Svi su dužni najpre da budu obavješteni o apostolskom prejemstvu druge Crkve, i o verodostojnosti njenog svetotajinskog života. Potrebno je da se svima omogući upoznavanje sa časnom i celovitom istorijom koja teži da bude historiografija saglasnosti, ili čak zajednička za obe Crkve. Na taj način će se pomoći prevazilaženju predrasuda, i izbegavaće se korišćenje istorije polemičkim metodama. Takvo predstavljanje istorije će doprineti usvajanju svesti o podeljenoj odgovornosti za rascep koji je na obe strane ostavio duboke rane.

31. Treba da se setimo poruke Apostola Pavla Korinćanima (1. Kor. 6,17), kojom ih podstiče da bratskim dijalogom reše razlike među sobom, izbegavajući, na taj način, da poveravaju političkim organima praktično rešenje problema iskrsljih među Crkvama ili lokalnim Zajednicama. Ovo važi naročito za posedovanje ili vraćanje crkvene imovine. Ni jedna od strana ne treba da se temelji samo na prethodnoj situaciji, ili da se oslanja isključivo na generalizovane pravne principe, već su dužne da uzimaju u obzir i komplikovanost sadašnje pastirske realnosti, kao i lokalne okolnosti.
32. Samo u tom duhu postaće moguće zajedničko suočavanje sa ponovnom evangelizacijom sekularizovanog sveta. Treba da pokušamo da sredstvima javnoga informisanja damo nove ciljeve, naročito verskoj štampi, kako bi se izbegavale netačne informacije ili one sa predrasudama.
33. Neophodno je da se Crkve povezuju kako bi izrazile svoje priznanje i poštovanje prema svim onim, znanim i neznanim, Episkopima, Sveštenicima ili vernicima, Pravoslavnim, Istočnim Katolicima ili Latinima, koji su stradali, bili ispovednici svoje vere, dokazali svoju privrženost Crkvi ili, uopšte, svima Hrišćanima, bez razlike, koji su pretrpeli gonjenja. To što su oni pretrpeli poziva nas da se ujediniamo i da damo zajedničko svedočanstvo kako bi se priključili molitvi Hristovoj »da svi jedno budu« (Jn. 17, 21).

34. Mešovita Međunarodna Komisija za Bogoslovski Dijalog između Katoličke i Pravoslavne Crkve, okupljena u Plenumu u Balamandu, energično preporučuje da se praktični kanoni primene od strane naših Crkava, obuhvatajući i Istočne Katoličke Crkve, pozivajući ih da uzmu učešća u ovom dijalogu koji treba da se nastavi u onoj trezvenoj atmosferi neophodnoj za njegov napredak na putu ka vaspostavljanju potpunog opštenja (κοινωνίας).
35. Isključujući u budućnosti svaki prozelitizam ili svaki vid težnje za ekspanzijom Katolika na štetu Pravoslavne Crkve, Komisija se nada da će ukloniti prepreku koja je navela neke Autokefalne Crkve da otkazu svoje učešće u Bogoslovskom Dijalogu, te da će Pravoslavna Crkva moći ponovo da nađe svoj potpuni sastav, kako bi se nastavilo bogoslovsko pregalaštvo koje je započeto pod povoljnim obeležjima.

Balamand, Liban, 23. juna 1993.

Bilješka o autoru

Dragan Vukšić je rođen 1945. godine u Radatovićima, općina Ozalj, Republika Hrvatska. Završio je gimnaziju u Karlovcu, a Vojnu akademiju (1967) i druge vojne škole u Beogradu.

U čin pukovnika unapređen je 1989. godine. Najveći dio vojne karijere proveo je na dužnostima u oblasti vanjskopolitičkih odnosa, međunarodne vojne suradnje i obavještajnih poslova. Posljednje dužnosti u Vojski Jugoslavije bile su mu Načelnik uprave za međunarodnu vojnu saradnju Generalštaba VJ i Vojni izaslanik u Njemačkoj i Nizozemskoj.

Kao predstavnik JNA i VJ bio je član državnih delegacija na Konferenciji OESS-a u Beču, na mirovnim pregovorima u Ženevi, Daytonu i Bonnu te na pregovorima o Podregionalnoj kontroli naoružanja u Beču. Bio je i član više zvaničnih vojnih delegacija koje su u posjetima Austriji, DDR-u, Rumunjskoj i Mađarskoj predvodili načelnici Generalštaba JNA i VJ. Član Komiteta Savezne vlade SRJ za saradnju s mirovnim misijama i snagama UN bio je od 1993. do 1997. godine.

Učestvovao je i samostalno istupao na više međunarodnih seminara i simpozija iz oblasti vojnopolitičkih odnosa u Beču, Budimpešti, Sofiji, Sanremu, Parizu i Berlinu. Objavio je više stručnih, političkih i vojnih studija i članaka i knjige *Pukovnikov otkaz krvavom komandantu* (2001) i *JNA i raspad SFR Jugoslavije* (2006).

Zbog neslaganja s politikom aktualnog režima, napustio je 1999. Vojsku Jugoslavije i priključio se DOS-u u borbi protiv Miloševićevog režima. Zbog političkog djelovanja režim mu je protuustavno oduzeo čin i penziju.

Nakon demokratskih promjena 2000. godine biran je za narodnog poslanika u Skupštini Republike Srbije. Bio je potpredsjednika Odbora za spoljnu politiku te član Odbora za obranu i bezbednost i Odbora za veze sa Srbima izvan Srbije.

Od januara 2002. do augusta 2004. bio je Generalni konzul SRJ-SCG u Frankfurtu.

Prije pola milenija - u specifičnim povijesnim okolnostima, a voljom politike i interesa - zabačen, bezvrijedan i skoro nenaseljeni Žumberak prepušten je posebnoj, različitoj, nepoželjnoj i od početka »prezrenoj« vjerskoj i etničkoj skupini nazvanoj uskoci. Oni su Žumberku stoljećima davali život i udahnuili mu dušu ispisujući i svoju i njegovu povijest, da bi ga sredinom druge polovice devetanestog stoljeća, poslije ukidanja Vojne krajine, počeli napuštati. Proces iseljavanja je pri kraju, žumberačkih uskoka je ostalo još malo, samo ostaci njihovih ostataka, i sutra ih neće uopće biti.

Od doseljavanja, Žumberak i njegovi uskoci su jedno. Stvorena je tu posebna životna, povijesna i kulturalna simbioza čovjeka i tla pa ako života u Žumberku i jest ostalo još malo, »uskočke duše« je nesrazmjerno više.

Ova knjiga se ne bavi samo objektivnim okolnostima, onim što je historiografski »objektivno« uvjetovano, što je moralo da bude pa je i bilo, nego je sve to i okvir za razmatranje subjektivnih aspekata - milenijske kolektivne frustracije i intimnog doživljavanja brutalnih i perfidnih pritisaka kojima su žumberački uskoci bili izloženi, s ciljem da ih se negira u vjerskom i etničkom pogledu, da se »izmijeni« njihovo porijeklo i civilizacijsko biće.

Kako su se na uskočku dušu odražavale globalne razlike i suprotnosti, to je povijesno i civilizacijski važno pitanje. Sve je već urađeno i sve se već dogodilo, ništa ne možemo promijeniti, ali možemo i moramo tragati za istinom.

Cijena:
180 kn

9 789537 442231